SIRP

NUMBER 37 (3363)

EESTI KULTUURILEHT

hind 1.50 eurot

7. OKTOOBER 2011

SIRP *eri:* Uus Maailm. Lk 15-18.

Martin Creed: „Tahan luua keskkonna, kus on hea olla"

Maria Arusoo vestlus Martin Creediga lk 22.

ALVER LINNAMÄGI

Tasuta tegevus ei loe

Kuidas on Uue Maailma Selts seotud Lehman Brothersi ja Kreeka või Iirimaa pudupoodnikuga? Eks ikka nii, et tagumise õnnetus on ka esimese oma. Mitte otse, sest üks kodanikuühiskonna subjekt ei alusta ju tegevust pangalaenu võtmisest või äriplaanist. Seos on kaudne. Mida halvemini läheb tulundussektori subjektidel üle ilma, seda vähem jääb inforuumi, tähelepanu, aega ja lõpuks ka ainelist toetust mittetulunduslikule kodanikualgatusele (väärkujutelma tõttu, nagu oleks just äritegevus inimühiskonna vundament). Riigivalitsused ja rahvusvahelised organisatsioonid tegelevad muuga. „Korralikud kodanikud" samuti. Kõige sellega, mis on rahas mõõdetav. Kodanikuühiskond aga ei mahu mõõdetava majandustegevuse sisse, seepärast tuleb ta kõne alla viimases järjekorras, kui üldse. Täiesti omapead jäetuna ei tule aga kodanikualgatus kehtivas arusaamade ruumis enamasti pikalt toime. Miks nii?

Retoorika ja ehk ka korralduslikul tasandil on Eestis kõik kenasti. Reaalse võimuga täitevvõimu esindajad on laitmatult omandanud need mesised sõnad, mida kuskil külaseltsis pidulikul puhul lausuda. Et olete tublid ja maa või linna sool ja et teie õlul püsib maailm ja ... siis lõpuks moka otsast seda ka, et me toetame teid, kuid ärge ainult raha küsige.

Juba kümmekond aastat tagasi kiitis riigikogu heaks kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni, on asutatud kodanikuühiskonna sihtkapital, lepitud kokku mitmesuguseid hea tava eeskirju jne. Vabaühenduste liit EMSL teeb mitmekesist tänuväärset tööd, Eestis on kokku lepitud isegi nn kaasamise hea tava, mis annab näpunäiteid avaliku võimu riiklikele ja kohalikele asutustele aktiivsete kodanikega läbikäimiseks ja nende huvidega arvestamiseks. Meil on maakondlikud arenduskeskused, kust huviline abi saab. Pilt, peab ütlema, on peaaegu täiuslik, kui ei oleks mõnda hiiglaslikku „aga", kirjutamata suhtumist.

Esiteks peaksime kõik lähtuma arusaamast, et kodanike suurest arvust hoolimata on nad korrastatud struktuuri ning hästi eeskirjastatud käitumisega avaliku võimu asutuse suhtes alati nõrgema positsioonil. Asutuses kulgeb aeg kodaniku ajast teistmoodi. Ja seda on kõikvõimalikel menetlusetappidel võimalik kuritarvitada. Näiteks vastata viimasel, mitte esimesel seaduses lubatud võimalusel ja vingerdada sajal muul viisil, oodates, et kodaniku esialgne ind lahtub ning tema ootuste horisont allapoole laskub. Ametkonnal on aega uurida ja mõtiskleda ja see kõik on palga sees ja kulu pole, kodanikule tähendab iga viivitatud päev kulu nii rahalises kui psüühilises mõttes.

Mittetulunduslikku tegevust ei vaena keegi sihilikult, poliitilise klassi silmis on see lihtsalt teisejärguline, kuna asub n-ö kulu-, mitte tulupoolel. Meenutagem, milliste suhtarvude, näitajate ja suundumustega tavatseb me statistikalembene peaminister žongleerida. Need on kõik seotud kasvu, paisumise, kasumi, rikastumise, efektiivsuse ja muu tulundustegevuslikuga, kapitalistliku ettevõtlusega, millega võimalikult sarnaseks soovib võim kujundada ka avaliku sektori tegevuse. Kolmas või vabasektor (sel lapsel on veel mitu nime) pole ettevõtluse žargoonis üldse kirjeldatav. Eranditega, sest on rida MTÜsid, mis asendavad puudulikel turgudel (kust kasumit välja ei pigista) ettevõtteid.

Selles pole midagi Eestile unikaalset. Oma lähiajaloost tulenevalt on Eestis levinuimaks võõrkeeleks inglise keel, mille abil hoiakuid maailmast ammutame. Kõige rohkem toodab ingliskeelset teksti veebiavarustesse mõistagi Põhja-Ameerika. Vastavalt ka mentaliteeti (oleks kena pealkirjastada: „Uue Maailma mentaliteet hävitas Tallinnas Uue Maailma Seltsi"). Wall Streetilt vaadates tundub kogu Euroopa mõttetu, kogunisti lootusetu maailmaosa, sest Euroopas ei maksimeerita kasumit ja efektiivsust, mistõttu ka universaalne mõõdupuu, SKT inimese kohta, näitab Euroopat USAst kõvasti kehvemana. Ameeriklased ja eriti nende orkestris soleeriv finantsmaailm ei näi iial mõistvat, miks eurooplased arvavad end kogunisti ameeriklastest paremini elavat, kui ometi SKT näitaja järgi see nii olla ei saa. Et kaugemale või lihtsalt teise harusse arenenud kultuur peab puhkust tööga sama väärtuslikuks, mis sest, et puhkuse ajal tehud „tasuta tööd" ei saa arvutada SKT sisse, ei tule ameeriklasele pähegi.

Mõtteviisis, et need, kes ei tee, nagu mina, on minust tobumad, pole midagi üllatavat üksikisiku puhul. Riigid ei tohiks nii mõelda. Küllap on valitsusel ja erakondadelgi ajuti raske mõista seda ühiskonnaosa, kes ei taha end rakendada kasumi teenimisse, vaid majandavad (abi vajamata) küll kenasti nulli, kuid kuna nad ei näita kasvu, pole neist ka mingit kasu. Valitsus ju arvab, et tema ülesanne on parandada riigi kohti kõikvõimalikes edetabelites. Paraku on need edetabelid reeglina vaid majandusliku sisuga, muude väärtustega, sealhulgas ka kodanikuaktiivsus, on ametis vaid mingid valitsusvälised punktiandjad, kelle andmed riigireitingute määramisel arvesse ei tule.

Ma arvan, et vabasektor ei eelda riigilt muud kui võrdset kohtlemist, muuga saab ta ise suurepäraselt hakkama. See ei tähenda ilmtingimata, et näiteks Kodanikuühiskonna Sihtkapitali tuleks paigutada sama suur hulk raha kui Ettevõtluse Arendamise Sihtasutusse. Aga seda küll, et iga kodaniku kulu vabasektoris oleks samal moel piiranguteta mittemaksustatav nagu ettevõtluses.

Kõige olulisem on siiski aru saada, et kodanikuühendused ei saa kasvada suureks ei liikmete arvult ega ka majandustegevuselt. Niipea kui neile kehtestada (kasvu)nõudmisi, mille puhul on võimetus nõudmisi täita ette teada, muutub kogu jutt ühenduste toetamisest ju silmakirjalikuks. Aga miks ei saa kodanikuühendused saada suureks? Oma loomult on nad ennekõike usaldusühingud. Usaldus tekib ja püsib, kui inimesed üksteist hästi tunnevad. Inimaju võime suhteid hallata on piiratud (määratud Dunbari arvuga 150). Kui inimesed üksteist usaldavad, annavad nad ühiskasutusse ka oma vara ja raha. Näiteks ükski erakond ei ole usaldusühing, mistõttu nad on ka riiklikul ülalpidamisel. Liikmed ju keelduvad erakondi vajalikul määral ülal pidamast.

Kaarel Tarand

SISU

ÜHISKOND

3 **Tanel Kerikmäe**
Renovare legis doctrinam: fiat lux!

4 **Toomas Hiio**
Valgustusajastust Liivi-, Eesti- ja Kuramaal
Indrek Jürjo „Ideed ja ühiskond: Balti provintside mõtte- ja kultuuriloost 18.-19. sajandil"

5 **Aivar Põldvee**
Ajalugu nagu rootsi laud
Kogumik „Ajalooarhiivi varasalvest"

MUUSIKA

6 **Tiina Mattisen**
Muusika räägib tõtt ja toob kokku inimesi
Muusika aastaauhinnad
Igor Garšnek
Tüürist kammerlikult ja rituaal-maagiliselt
Erkki-Sven Tüüri autorikontsert soolalaos

7 **Tiiu Levald**
Kaks vastandlikku õhtut
Leedu Rahvusooperiga

8 **Ivo Heinloo**
Euroopa jazzieksperdid Tallinnas
Kaur Garšnek
Väljanäitusel Eesti jazzielevanti kompimas

9 **Leelo Kõlar**
ERSO külalissolistide ja -dirigentidega
Iren Lill
Kaks pianisti, kaks heliloojat ja muusikaline akvarell
„Akadeemia Suurgildis"

TEADUS

10 **Marek Strandberg**
Külmale maale ... teadmiste järele
Vestlus Enn Kauba ja Mart Saarsoga

TEATER

12 **Pille-Riin Purje**
Salieri ja Mozart – jumalik või inimlik komöödia?
Peter Shafferi „Amadeus" Ugalas
Tambet Kaugema
Pealelend: Andres Lepik

13 **Tambet Kaugema**
Ugalas jutustatakse lihtsaid inimlikke lugusid
Veiko Märka
Veel üks elu pärast „Klassi"
Margus Karu ja Jaanika Juhansoni „Nullpunkt" Rakveres

14 **Meelis Oidsalu**
Euroopluse origami
Simon Stephensi „Kolm kuningriiki" Tallinnas, Münchenis ja Londonis

15 - 18 **SIRPeri: Uus Maailm**
Jürgen Rooste, Jaan Tootsen, Peeter Sauter, Madle Lippus, Margit Mutso ja Erko Valk agulitest üldse ning eriti Uuest Maailmast elus ja filmis

FILM

19 **Sigrid Saarep**
Kui ainus varandus on kana või jalgratas
Vahur Laiapea „Charikari tüdrukud"
Jüri Laulik
Püha võidusõitja
Asif Kapadia „Senna"

KIRJANDUS

20 **Kätlin Kaldmaa, Igor Kotjuh**
PEN-klubi 77. kokkutulek

21 **Kadri Kallast**
Elu või asi? Postautobiograafiline trauma
(:)kivisildnik
(:)MF-rahvas, MF-riik ja MF-keel

KUNST

22 **Maria Arusoo**
„Tahan luua keskkonna, kus on hea olla"
Vestlus Martin Creediga

23 **Jalutuskäik galeriides**
Heili Sõrmus
Ester Faimani ja Margot Kase näitus
Sandra Jõgeva
Pusa näitused Pärnus ja Tartus
Rebeka Põldsam
Eveli Variku näitus Draakonis

24 **Juta Kivimäe**
Mehe pilk teisele soole
„Igavesti naiselik" Adamson-Ericu muuseumis

25 **Reet Varblane**
Fotokuu staar Boriss Mihhailov
Intervjuu Tanja Muravskajaga
Virve Sarapik
Kunstiteaduslikke Uurimusi tõusis teadusajakirjade nomenklatuuris

ARHITEKTUUR

26 **Mait Väljas**
Arhitektid juubeldavad
90 aastat Eesti Arhitektide Liidu sünnist

28 **Margit Aule**
„LIFT11" lõpetab installatsioon „Rada metsas"
Carl-Dag Lige
Üks maja: Loksa autobussijaam

Renovare legis doctrinam: fiat lux!

Õigusõppe kujundajad sõltuvad turu vajadustest, mitte ei mõjuta seda suunas, mis viiks õiglasema ühiskonnani.

Tanel Kerikmäe,
TTÜ õiguse instituudi direktor

Igal juurahariduse pakkujal on kahtlemata oma visioon, mis seondub õppekava eesmärkidega ja kujutlusega lõpetanute võimalustest tööturul. Eesti kõrghariduspoliitikast on kumanud läbi Eesti turu, ühiskonna või riigi vajaduste katmine utilitaristlikul viisil, mis tänapäevase etteaimamatu majandus- ja ettevõtlusmaastiku ja mõneti ettearvamatute poliitiliste otsuste juures on üha kärsitum ja lähtub põhimõttest, et eesmärk pühitseb abinõu. Planeeritavad tulemuslepingud ülikoolidega tekivad riigi ja ülikooli läbirääkimise tulemina. Võib vaid oletada, millised on tasuta kõrghariduse puhul riiklikud prioriteedid. Samas on ju pea igal väärikal õppekaval oma ajalugu, eesmärgid. Veelgi enam, igal valdkonnal on oma eripära, (õpi) väljundid. Juuraharidust on Eesti meedias esile toodud pigem halva näitena dubleerimise, ebakohase õppehinna jms osas. Tihti on faktid olnud moonutatud, arusaam õigusharidusest piiratud või esitatud mingi huvigrupi taotluste kohaselt. Mõneti on kriitika olnud ka õigustatud. Korruptsiooniskandaalid, vähene koostöö ja õigusharidusalase diskussiooni puudumine jätab juristidest ülbe ja ignorantse mulje.

Juristkonnal on ideaalis iga riikluse väärikuse (rääkimata püsimajäämisest) tagamise juures oluline roll. Õigusharidus puudutab kahtlemata „vabadusele, õiglusele ja õigusele rajatud riigi" huve. Riiklike huvide all ei pea silmas pidama tingimata aga riiklikke vajadusi ametikohtade täitmise näol. Eesti on vaba maa ja meie inimestel on õigus eneseteostusele enese huvidest lähtuvalt, arvestades järjest muutuva maailmaga. Järgnevalt ei soovi ma niivõrd puudutada fakti, et asume oma õppekavadega Euroopas ja meie vaimsus ja teaduspotentsiaal kasvab vaid siis, kui panustame rahvusvahelisele õppele, vaid rääkida nimelt tänapäevase juristihariduse ees seisvatest ülesannetest. Olen veendunud, et arusaam juristi ametist kui standardiseeritud elukutsest on järjest vääram. Jurist on tänapäeval eelkõige kohaneja. Kohaneja nii erinevate vaatenurkade, eri tasemel normide (Euroopa Liit, rahvusvaheline õigus, siseriiklik õigus) kui külgnevate erialadega. Paljud ettevõtjad, riigijuhid, visionäärid on omandanud just juristihariduse. Üha enam kombineeritakse oma õigusalaseid teadmisi teiste teadmistega ja omandatakse kvalifikatsioon, mis leiab laiemat rakendust.

Kuna olen nii Euroopa Ühenduse Uuringute (ECSA) Euroopa Õigusteaduskondade Assotsiatsiooni (ELFA-AFDE) kui Maailma Juristide Assotsiatsiooni (IALS) liige, tuleneb mu probleemiseade just nendest foorumitest ja annab loodetavasti inspiratsiooni meie haridusametnikele, ülikoolidele ning juristi(kandidaatide) le. Järgnevalt esitan oma heade kolleegide mõtteid teistest ülikoolidest, lootes asetada need stardipakuks õigushariduse-alasele diskussioonile Eestis.

Õigusharidus on põhiseaduse nägu

Martin Bohmer Buenos Airese ülikoolist leiab, et suhtumine põhiseadusesse näitab ära ka juristide koolitamise iseloomu. Kui arusaam põhiseadusest ja tema väärtustest on ähmane või jäik, moodustavad juristkonna valdavalt spetsialistid, keda võiks nimetada „normikesksetеks käsitöölisteks", kelle kriitiline analüüs on amputeeritud ja asendatud puise dogmaga. Kaldutakse suunda, kus prevaleerub „üks ja õige" reegel ja otsus. Näiteks Eestis ei ole tavaks kritiseerida ega analüüsida riigikohtu otsuseid, vaid kohandada need nii hästi kui võimalik. Samuti on lukku pandud ELi õiguse ülimuslikkus nii tagasi- kui edasiulatuvalt.

On arusaadav, et riigi formeerumise algaastail oli vaja pigem formalistlikku lähenemist ja dogmad olid vastused antidogmadele. Tänapäeval peab juuraõppekava olema paindlikum ja reageerima tundlikumalt muutuvale maailmale, selle mitmetasandilisusele, arvestada ei tule vaid riigi huvidega ja tema arusaamisega inimesest õigusühiskonnas. Iseenesest mõista ei tohi juristi vaadelda kui pelgalt materjali, millest vormub riigi tööriist või juriskonsult eraettevõtluses. Sõltumatus, mis väljendub akadeemilises vabaduses, eeldab pluralismi, vastandumist ja sõnavabadust, väärtusi mis tulenevad põhiseadusest ja tema aluspõhimõtetega kooskõlas Euroopa Liidu õiguse väärtustest. Õppur peaks saama rajada karjääritee kontseptuaalsetele põhitõdedele. Võib-olla on meie põhiseaduse ja konstitutsionalismi määratlematus üks põhjusi, miks juristkonda süüdistatakse ebaeetilisuses ja õigusharidust kriisis?

Kas õpetame kommenteeritud norme või sõltumatut analüüsi?

Mehhiko professor Pablo Larrañaga eristab õigushariduses regulatiivset ja õigusteaduslikku lähenemist. Regulatiivse koolkonna esindajad uurivad norme ja lähenevad empiiriliselt, õigusteadlased keskenduvad pigem doktrinaalsetele küsimustele. Ideaalis on need lähenemised õigusteaduskonnas tasakaalus. Mõlemat peaks oma püüdlustes juhtima õigusriikluse põhimõte, mitte seadusandja tahe, pragmaatilisus või riiklik õiguspoliitika, veel vähem mõne emeriteeruva professori luigelaul. Õppekava ülesehituse kõrval olulisim on sõltumatute õiguseekspertide osalus õpetamisel. Rahvusülikooli õppekava juures on tekkinud tendents, et praktikute osakaal suureneb ka valitud õppejõudude hulgas. Kas ei peaks olema pigem vastupidi, s.t tunnustust leidnud professorid kaasatakse õigusloomesse, kus nad sõltumatuna seda kujundavad?

Radikaalsetest reformidest õigushariduses on aeg-ajalt räägitud. Nii on näiteks Euroopa õigusteaduskondade foorumil kutsutud ülikoole õpetama euroopaliku ühise õigusruumi tugevdamiseks alul Euroopa õigust ja alles siis konkreetse maa õigust. Dr Helmut Grothe on kirjeldanud juba aastakümneid kestnud rahvusvahelistumist Saksa õigushariduses. Saksamaa on meie õigussüsteemi kujundamisel olnud vaieldamatu eeskuju. Samas oleme sealt üle võtnud nii negatiivset (isolatsionism, protektsionism) kui positiivset (näiteks hiljutine õiguskantsleri viide riigikogu rolli olulisusele Kreeka abipaketi küsimuses, mis on ilmselt inspireeritud hiljutisest Saksa kõrgeima kohtu otsusest).

Helmut Grothe on tõstatanud küsimuse, mis vaevab meie õigushariduse kujundajaid ehk enim. Nimelt on Saksamaal tavaks nn riigieksam (*Staatsexamen)*, mis nõuab, et kandidaat on läbinud üsnagi standardse õppekava. Eestis aeg-ajalt tekkinud küsimus ühtsest riigieksamist ei ole ülikoolide heakskiitu leidnud. Siiski on õppekava paindlikkus järjest keerukam, sest näiteks advokatuuri ja kohtunikueksami läbijat eksamineerivad *ex officio* vaid ühe õigusteaduskonna esindajad, kellel tundub esinevat delegeeritud arusaam juristi rollist vähemalt neis ametites. Grothe leiab, et Saksa süsteem peab muutuma avatumaks, vastasel juhul kaotab Saksa jurist oma kvalifikatsioonis, surutuna oma raamidesse, sealjuures tundmata Euroopa õiguse muutusi, millest siseriiklikus õiguses järjest enam lähtutakse. See nõuab ülikoolilt aktiivset rahvusvahelist akadeemilist ja teadusprojektipõhist tegevust, investeeringuid. Rahvuslikku teadust ei eksisteeri, rahvusliku õigusteadusega satume tagahoovi konnatiiki, kus tagame küll mugava elu vähestele, aga valmistame pettumuse uue generatsiooni klientidele.

> Eestis ei ole tavaks kritiseerida ega analüüsida riigikohtu otsuseid, vaid kohandada need nii hästi kui võimalik. Samuti on lukku pandud ELi õiguse ülimuslikkus nii tagasi- kui edasiulatuvalt. Prevaleerib „üks ja õige" reegel ja otsus.

Õppekava standardiseerimise vastu on ka prof Leo P. Martinez Californiast. Ta näeb siin otsest ohtu stagneerumisele ja staatilise õigushariduse süvenemisele. Jällegi on küsimus õigushariduse eesmärgis. Eesti, kui innovaatilisuse ja avatuse maa ei saa lubada, et meie õigusharidus vorbib juriste nagu telliseid. Mitmekesisuse poolt räägivad mitmete õigusteaduskondade missioonid (näiteks Bowen School of Law, Ameerika Ühendriigid), standardne tudeng vastandub iseendale õpiteed kujundavale laia silmaringiga üliõpilasega.

Maastrichti ülikooli professor Aalt Willem Heringa viitab sellele, et paljudes õigusõppekavades puudub korralik eetika kursus. Juristidelt, kuigi nad otsustavad olulisi ja eluliselt tähtsaid küsimusi, ei võeta Hippokratese vande sarnast tõotust. Heringa näeb ohtu, et õigusõppe kujundajad sõltuvad turu vajadustest, mitte ei mõjuta seda suunas, mis viiks õiglasema ühiskonnani. Õigusriiklus, ütleb Heringa, ei ole pelgalt sõnakõlks. Juristidel on ühiskonnas oluline koht, nad peavad kandma endas teatud väärtusi, jutlustama õiguskindlust, õigusselgust. Teine murettekitav aspekt on juristi elukutse kapseldumine olukorras, kus vajame pigem interdistsiplinaarsete oskustega spetsialiste. Jurist peab muidugi hästi tundma õiguse põhitõdesid, kuid olema kursis ka külgnevate erialadega olenevalt oma profiilist. Nn üldjuristi või nn laiapõhjalise haridusega ei ole tänapäeva konkurentsis suurt ette võtta, eriti olukorras, kus sellist haridust vajavat (?) ametkonda soovitakse vähendada. Seega tuleb tervitada spetsialiseerumist ja ühisõppekavasid magistritasandil. Heringa peab oluliseks probleemikeskset õpetamist, mis vastandub prevaleeruvale normikesksele õppele. Pealegi ei ole mitmeid elualasid lõimuvad probleemid dogmaatilisele õigusõppele heaks materjaliks. Muide, Hamburgis Buceriuse õigusteaduskonda külastades sain teada, et sealsesse õigusõppesse kuuluvad ka loengud teiste erialade esindajatelt (tehnoloogid, muusikud), mis aitab ilmselt vältida juuraüliõpilase „erialast autismi".

Enam tuleb tunnustada rahvusvahelisuse mõõte paratamatust. Ja seda mitte vaid sõnades, eelkõige reaalselt. Singapuri rahvusülikooli prof Kumaralingam Amirthalingami sõnul ei tohiks kellelgi tekkida illusiooni, et kui lisada näiteks Hiina õiguse alane moodul õppekavasse, saame õppekava lõpetanu näol kohe Hiina õiguse eksperdi. Oluline on pigem anda tudengile aimu teistestki õiguskultuuridest. Professori sõnul on „*unknown unknown*" olukorra asemel parem „*known unknown*", et tudengid saaksid navigeerida globaliseeruvas maailmas miinidele sattumata. Selle kaudu tunnetatakse ka oma regioonis toimivat õiguskultuuri ja norme paremini.

Praegune haridusminister on viidanud, et hariduskorraldajad ei pruugi olla elukutse soovitamisel ja õpitee valikul tudengist targemad. Hea kolleeg Venemaalt prof Valentina Smorgunova viitab juuraõppe jätkuvalt tõusvale populaarsusele olukorras, kus meie naaberriigis toimetab juba 468 õigusteaduskonda. Smorgunova sõnul on peatähtis moderniseerimine ja vabanemine stereotüüpidest. Oleks ju absurdne, kui kõik need pea poolsada teaduskonda tegutseksid identsete õppekavade alusel. Prof Jorge Barona Gonzalez Tšiilist nimetab olukorda oma riigis „*massification of the legal profession*" ja viitab, et vaid innovaatilised teaduskonnad panustavad juriidilisele kultuurile ja nimelt skeptilisele normitunnetusele.

Teaduskonnad polariseeruvad, õppekava muutused (spetsialiseerumine, võrdlevõiguslik lähenemine) toovad kaasa riski kaotada legitiimsus mingi huvigrupi hulgas, kuid samas tekib suurem võimalus eduks, mis väljendub eelkõige lõpetanute edus ja konkurentsivõimes uutel aladel ja valdkondades (sh spordi-, meditsiini-, tehnoloogiaõigus). Vahemärkusena olgu öeldud, et see saaks toimuda pigem magistritasandil pärast juuraalaste põhitõdede omandamist, aga juristiks saavadki end nimetada vaid kraadiõppe läbinud. Professor Elizabeth Adjin-Tettey Kanadast arvab õigustatult, et kogu maailmas seisavad õigusteaduskonnad ristteel, kust aitavad edasi liberaalne, kogemustepõhise ja eetikal põhinev õpe. See järelm on tuletatud nn Carnegie' aruandest, kus soovitatakse õiguse õppekavad tasakaalustada nii, et tunnetuslik, praktiline ja eetilis-sotsiaalne õpiaeg (*apprenticeship*) oleksid võrdselt integreeritud.

Jurist – kas valgustatud spetsialist või turul kaupleja?

Professor Karsten Schmidt Saksamaalt leiab, et tudengi kaasamine õppekavareformi on vältimatu, seda soodustab ka uute, dialoogi soodustavate (nt sokraatilise meetodi) õppe kõrval tekkivad õppevormid nagu e-õpe, harjutuskohtud. Nii on ka näiteks õiguskliinikumide roll kasvamas välja tavapärasest. TTÜ tudengid nõustavad Eestisse saabunud pagulasi ja osalevad assistentidena rahvusvahelistes teadusprojektides. Koostöö edukate õigusbüroodega, kolmanda sektori ja erialaassotsiatsioonidega on järjest olulisem. Tudeng on ka üha nõudlikum, oluline on tagasiside arvestamine ning infoajastul saab iga tudeng ETISe ja muude andmebaaside abil vaagida õppejõu väärtust ja tema arenemislugu.

Kes on tänapäeva jurist?

Jurist, nagu iga teise elukutse esindaja vajab professionaalset identiteeti, hoolimata sellest, et spetsialiseerumine ja erialaline lõimumine on edu pant. See ei saa olla riiklikult peale surutud või kunstlikult visandatud. Lawrence K. Hellmann Oklahomast soovitab identiteedi aluseks kompetentsi, loovust, lojaalsust kliendi suhtes, õigusriikluse, õigussüsteemi täiustamise ja õiglase õigusemõistmise juurdepääsu eest võitlemist. Adelaide'i ülikooli professori Alexander Reilly arvates ei tohiks juurat õppides mõelda vaid juristi moodi, vaid asetada end analüüsis väljapoole normatiivsust, et langetada iseseisev otsus. Seetõttu on õigusõpe distsipliinina eelkõige mõtteviis, teoreetiline ja sotsiaalne konstruktsioon. Õiguse õppimine on jätkuvalt atraktiivne, kuivõrd annab baashariduse ning teadmised edasi areneda teistelegi erialadele. Samuti on loogiline vastupidine suund. Ei olegi eluvaldkonda, mis poleks seotud juuraga, seetõttu on teiste erialade tudengid üha enam huvitatud õigusõppest. Õigusteadus peab olema ühiskonnale avatum, ta peab olema võimalikult vaba nii riigi kui turu diktaadist ning õigushariduse pakkujad peaksid loobuma piiratud mõttemudelist ja juristi elukutse standardiseerimisest. Akadeemiline vabadus on põhistatud Eesti põhiseaduse kõrval ka Euroopa põhiõiguste ja vabaduste hartaga.

Valgustusajastust Liivi-, Eesti- ja Kuramaal

Indrek Jürjo osutab järjekindlalt, et vaimselt kuulusid Liivi-, Eesti- ja Kuramaa Euroopasse.

Toomas Hiio

Indrek Jürjo, Ideed ja ühiskond: Balti provintside mõtte- ja kultuuriloost 18.-19. sajandil. Koostanud Inna Põltsam-Jürjo ja Tõnu Tannberg. Eesti Ajalooarhiiv, 2009. 333 lk.

Indrek Jürjo (1956–2009)[1] kuulub nende Eesti ajaloolaste hulka, kes on suutnud end teostada mitmes ajalooteaduse valdkonnas. Laiem Eesti avalikkus tunneb teda kui 1996. aastal ilmunud raamatu „Pagulus ja Nõukogude Eesti: vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal" autorit ning Rahvusarhiivi sarjas avaldatud KGB-aruannete publitseerijat ja kommenteerijat. Kuid Indrek Jürjo peamiseks huvi- ja uurimisvaldkonnaks oli siiski Eesti, laiemalt ka Balti provintside mõtte- ja vaimuajalugu valgustusajastul XVIII sajandil ja XIX sajandi alguses. Ta ise teadvustas end Eesti, Balti ja Saksa ajaloolasena,[2] seda nii uurimisvaldkonna kui ka ajaloolaste ringkonna tähenduses, kelle hulka ta kuulus. Alahindamata kitsalt spetsialiseerunud, „oma perioodi" ajaloolaste detailsete uurimistööde väärtust, ei saa Indrek Jürjo valikut või ka peaaegu 20 aasta pikkusest tööst endises parteiarhiivis tulenenud sundvalikut pidada enese killustamiseks. Põhjalik XVIII ja XIX sajandi ajaloo tundmine võimaldas tal avaramalt mõista ka sovetiajastu tähendust Eestis ja Baltimaadel ning selle mõju siinsetele rahvastele. Ja vastupidi: XX sajandi keskpaiga ajaloo ning laiemalt Eesti ja Kirde-Euroopa kaasaegsete ajalooväitluste hea tundmine oli küllap suureks abiks vältimaks liigset takerdumist kaugema mineviku mõtteilma.

Indrek Jürjo nägi ajaloolase tööpõldu kogu selle vahendite ja allikate mitmekesisuses. Ta tundis hästi nii Eesti kui ka Läti ja Saksamaa ja teistegi riikide arhiive, kuid uuritava ajastu kirjandus, ajakirjandus, mälestused ning kaasaegsete kolleegide uurimistööd ei jäänud sellepärast veel teisejärguliseks. Nõnda tugeval baasil uurimistöö väärtus on alati jäävam kui juhusliku arhiivileiu üksikeritlusel või mõnel klassikute, teoreetikute ja kolleegide mõtete ja väidete edasiarendusel. Indrek Jürjo ei peljanud ka riski, mis paratamatult saadab uurijat, kes käsitleb ajaloosündmusi, mille osalised või nende lähedased on veel elus; 1996. aastal ilmunud KGB ja väliseestlaste suhteid käsitlev raamat sai valmis vaid mõni aasta pärast seda, kui Eestisse jäänud julgeolekuarhiivid uurijaile avanesid. Vaatamata raamatu ilmumisele järgnenud vastuolulistele ja kohati valulistelegi avalikkuse reaktsioonidele, on enamik Jürjo järeldusi jäänud paika ka 15 aastat hiljem. Sellel taustal pole ka „Ideed ja ühiskond" pelgalt eestikeelne valik Indrek Jürjo paarikümne aasta peamiselt saksa keeles (valik sisaldab ka ühe eesti keeles peetud ettekande ja ühe prantsuse keeles ilmunud artikli) peamiselt valgustusajast Liivi-, Eesti- ja Kuramaal ilmunud artiklitest, vaid asendamatu abivahend selle valdkonna uurijatele Eestis tänapäeval ja tulevikuski.

Kaksteist artiklit

Kogumikku valitud 12 artiklit on kirjutatud aastatel 1990–2009; üks artikkel on avaldatud tänavu ja kaks veel originaalis avaldamata: käsitlus Eestimaa Kirjanduse Ühingust on kirjutatud saksakeelse kogumiku „Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa. Regionale Spezifik und europäische Zusammenhänge" (Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, 20. köide) („Seltsiliikumine ja tsiviilühiskond Kirde-Euroopas. Regionaalsed eripärad ja Euroopa paralleelid" (Allikaid ja uurimusi Balti ajaloost)) ning artikkel J. W. L. v. Lucest saksakeelse kogumiku „Baltische Biographien" („Balti elulood") jaoks, mis mõlemad on veel ilmumata. Tõnu Tannberg ja Inna Põltsam-Jürjo ei ole koostamisel lähtunud mitte artiklite ilmumise ajast ega konkreetsete artiklite käsiteldavate ajastute kronoloogilisest järjekorrast, vaid üritanud moodustada alguse ja lõpuga tervikut, kus üldistavatele artiklitele Balti valgustusliikumisest üldse, haridusreformidest ja -diskussioonidest Tallinnas XVIII sajandi viimasel veerandil ning Baltimaade mõtteloost Kanti ajastul järgnevad detailsemad käsitlused Christian David Lenzist, Prantsuse revolutsiooni kajastustest Baltimaadel, Tallinna klubidest ja Balti provintside lugemisseltsidest valgustusajal ning Saaremaa valgustajast Johann Wilhelm Ludwig von Lucest. Ülesanne ei ole olnud kerge, sest artiklid on kirjutatud pika aja vältel temaatiliste kogumike või teadusajakirjade jaoks ning loomulikult ilma igasuguse ühise terviku taotluseta kirjutamise ajal. Siiski on valiku tulemuseks üsnagi ammendav ülevaade Baltimaade vaimuelust valgustusajal.

Valiku viimane valgustusaega käsitlev artikkel, juba 1995. aastal avaldatud „Eestlaste rahvuslik ärkamine 19. sajandil – baltisaksa valgustuse teene?" otsib kontakte valgustuse ja eestlaste rahvusliku ärkamise vahel. Jürjo jõuab piiblitõlgete ja vennastekoguduste liikumise juurest ning pärisorjusliku korra hukkamõistust baltisaksa literaatide poolt XVIII sajandil ning XIX sajandi alguses maailmavaateliste vastuoludeni eesti rahvusliku liikumise ideoloogide (Jannsen ja Hurt) ja baltisaksa literaatide (Georg Berkholz, Julius Eckardt, Carl Schirren) vahel pool sajandit hiljem. Ta näitab, et seisusliku ühiskonnakorralduse eripära Balti provintsides, kus seisusepiirid langesid kokku keelepiiridega, omal kombel soodustas erandi-tult talupojaseisuse moodustanud eestlaste ja lätlaste rahvusliku omapära säilimist. Need, kes suutsid talupojaseisusest kas hariduse või teenistuse tõttu välja pääseda, saksastusid kiiresti. XIX sajandi teise poole baltisaksa literaadid, vaid 50 aastat varem eestlaste ja lätlaste keelt ning rahvakultuuri ja olmetki patroneeriva heasoovlikkusega edendanud meeste järeltulijad, ei suutnud aga enam mõista kohalike rahvaste emantsipatsioonitaotlusi, sest nad pidasid iseolemise ja oma kultuuri võimelisteks vaid suurrahvaid.

> Need, kes suutsid talupojaseisusest kas hariduse või teenistuse tõttu välja pääseda, saksastusid kiiresti.

See artikkel on ühtlasi üleminekuks kogumiku kahe viimase artikli juurde, kus kajastatud XIX ja XX sajandi küsimusi. Üks Indrek Jürjo viimaseid töid, põhjalik käsitlus Eestimaa Kirjanduse Ühingust, Tartu Õpetatud Eesti Seltsi 1842. aastal asutatud nooremast vennast, on esimesi põhjalikumaid ülevaateid eesti keeles sellest teadus- ja kultuuriühingust, mille materiaalseks pärandiks on näiteks osa Eesti Ajaloomuuseumi kogudest ja Eesti Akadeemilise Raamatukogu *Baltica*-kollektsioon. Viimane artikkel, 2009. aastal avaldatud käsitlus reformidest Eestimaa rüütelkonna arhiivis XX sajandi alguses ja I maailmasõjas, annab ülevaate ühe Eesti olulisema arhiivikogu viimastest aastatest enne selle üleminekut Eesti Vabariigi valdusse 1920. aastate algul.

Indrek Jürjo on uurinud eeskätt Euroopa ideede levikut Vene impeeriumi Läänemere provintsides. Ta osutab järjekindlalt, et vaimselt kuulusid Liivi-, Eesti- ja Kuramaa Euroopasse, täpsemalt „Kirde-Euroopa kommunikatsioonisüsteemi, mis ulatus idas Peterburi ja Moskvani ning läänes Hamburgi ja Lübeckini" (lk 147-148 jm), millise määratluse on ta laenanud saksa õpetlaselt Heinz Ischreytilt. Selle rõhutamine mitmes artiklis, meenutan, et peamiselt saksakeelsele lugejale kirjutatud artiklis, on kandnud ka akadeemilise välispropaganda funktsiooni ja suunatud nendele võimalikele lugejatele, kelle arvates ida algas juba Berliini idapoolseis eeslinnades. Eesti lugejale aga võib tulla üllatusena, kui suure osa XVIII sajandi Balti vaimueliidist moodustasid sisserändajad Saksamaalt. Ülikooli sel ajal siin ei olnud. Palju Balti kubermangude mehi õppis eelkõige Saksamaa ülikoolides – see oli noorte aadlike jaoks osa nn *Kavaliertour*'ist –, kuid kohalik aadel nägi oma avaliku tegevusväljana eeskätt sõjaväeteenistust või kõrgemat riigiteenistust. Samal ajal sundisid haritlaste ületootmine Saksamaal ja Vene impeeriumis lubatud kõrgete palkade ahvatlus suurt hulka Saksamaa haritlasi Venemaale suunduma. Need, kes tulid Balti kubermangudesse, leidsid siin teenistust eeskätt kirikuõpetajatena, aga ka mitmes teises õpetatud mehele sobivas ametis, mille täitmine ei eeldanud rüütelkonna või mõne teise seisusliku korporatsiooni liikmesust. Nad tulid Saksamaalt oma ideede, oma lugemiseelistuste ja suhtlemistavadega, liites siinse ülemkihi veelgi tihedamini Saksamaa ideede- ja mõttemaailma külge.

Kümmet valgustusajastut käsitlevat artiklit lühidalt kokku võtta on raske. Üritagem siiski: valgustus kui XVIII sajandi vaimne reformiliikumine avaldas suurt mõju ka Liivi-, Eesti- ja Kuramaal. Seda soodustas siinsete alade ülemkihtide saksakeelsus, haritlaste sisseränne Saksamaalt ja asjaolu, et enne Saksa keisririigi rajamist ning Venemaa unifitseerimise algust tunnetasid Saksamaa haritlased oma siinseid mõttekaaslasi osana endi seast. Balti kubermangudes loeti Saksa lehti ja siin olid populaarsed samad raamatud mis Saksamaalgi. Nagu Saksamaal asutati ka Liivi-, Eesti- ja Kuramaal lugemisseltse, klubisid ja vabamüürlaste looże. Prantsuse revolutsiooni mõju jäi Baltikumis väikeseks ühelt poolt Vene keskvõimu karmistunud tsensuuri ja järelevalve, teiselt poolt aga ka siinsete ülemkihtide konservatiivse meelestatuse tõttu. Paljud valgustusaegsed literaadid suhtusid eitavalt pärisorjusse, pidasid eesti ja läti talupoegade õiguslikku staatust ebaõiglaseks ja nende materiaalset olukorda kohutavaks. Valgustusaja ettevõtmised kohaliku hariduse, kultuuri ja olme vallas mõjutasid eestlaste ja lätlaste rahvuslikku ärkamist järgmisel sajandil.

Inimlikult argipäevast

Mineviku igapäevaelu, ka selle intiimseimadki alad, huvitasid samuti Indrek Jürjot. Literaatide elulooseigad toovad vaimumaailma kõrguste kõrvale ajastu ja olude head ja halvad küljed ning inimloomuse tugevused ja nõrkused. Kui valgustusajastu mõttelugu, mille retseptsiooni head tundmist demonstreerivad saksalikult mahukad viiteplokid kogumiku iga lehekülje allservas, võib vähem asjatundlikule lugejale igavaks jääda, siis kaasahaaravalt kirjeldatud elukondlikud asjad aitavad hästi tunnetada ajastut, kus niisuguseid mõtteid mõeldi. Hea näide on artikkel Saaremaa valgustajast J. W. L. v. Lucest, kelle elukäigu ja vaimse pärandi uurimisega alustas Jürjo juba oma diplomitöös 1980. aastate alguses. Göttingenis usuteadust õppinud Luce, kes tuli 1781. aastal Saaremaale koduõpetajaks ja teenis hiljem kaks aastat Pöide kogudust, promoveerus pärast esimese naise surma Saksamaal arstiteaduse doktoriks ja pöördus seejärel Saaremaale tagasi. Suur panus Saaremaa kultuuri- ja vaimuellu jäädvustas tema nime, selle taga oli nii humanistlik meelsus kui ka uurija ja publitsisti loomus, tõukas teda kogu elu tagant ka soov jõuda seisusliku ühiskonna täieliku tõsiseltvõetavuse tasemele, nimelt omandada aadliseisus – mis tal ka lõpuks õnnestus.

Oma doktoriväitekirja kaitses Indrek Jürjo alles 2005. aastal Hamburgi ülikooli juures – Liivimaa valgustajast August Wilhelm Hupelist (1737–1819). Tema Hupeli monograafia ilmus eesti keeles 2004. aastal,[3] algselt saksa keeles kirjutatunagi aga 2006. aastal ka nimekas Böhlau teaduskirjastuses.[4] Ka Hupeliga tegeles Jürjo rohkem kui 15 aastat. Sellest annab tunnistust üks vanemaid artikleid kogumikus, 1990. aastal ilmunud käsitlus lugemisseltsidest Balti provintsides valgustusajal, see oli kaudselt osaks hilisemas Hupeli monograafias.

Tuleb veel kord meenutada, et artiklid on kirjutatud eeskätt saksakeelse lugeja lugemislauale ja sisaldavad seetõttu asju, mida eesti lugejale ei ole ilmtingimata tarvis seletada. Nii algab artikkel eestlaste rahvusliku ärkamise ja baltisaksa valgustuse seostest osundusega meie, Euroopa ühe vanima rahva 5000 aasta pikkusele ajaloole me praegusel asualal. 15 aastat tagasi kuulus see väide me enesetõestuse varasalve, alates Lennart Mere kõnedest ja lõpetades akadeemiliste käsitlustega. Tänaseks on arheoloogid ja geneetikud seda seisukohta mõnevõrra nüansseerinud. Kuid asja iseennast – selle seletamist, mis ja miks on Eesti, ei saa võõrkeelsetes tekstides vist kunagi küllalt. Lugeja leiab Jürjo artiklites ka vihjeid Eesti ajaloolaste otsingutele suure ajalooteaduse moodsate teooriate, meetodite ja voolude labürindis. Ilma osunduseta Miroslav Hrochile ja tema klassifikatsioonile ei ole vist toime tulnud ükski XIX sajandi uurija Eestis Ea Jansenist Mart Laarini. Kuskil vilksatas ka Michel Foucault' nimi. Naistele Eestimaa Kirjanduse Ühingu liikmeskonnas on pühendatud terve peatükk.

Indrek Jürjo valdas paljusid keeli ja oma saksa keeles avaldatud artiklid kirjutas ta saksa keeles. Kogumiku artiklid on tõlgitud avaldatud tekstide järgi ja seda, kuidas Jürjo ise neid asju eesti keeles öelnud oleks, me kunagi teada ei saagi. Tõlkijate seas on mitu ajaloolast ja keeleteadlast, ajastu tundjat nagu Maris Saagpakk, Anu Kannike, Mati Laur, Inna Põltsam-Jürjo, Kai Tafenau, Urmas Oolup jt. Koostajate valik on põhjendatud: teema ja ajastu ja autori tundjate tõlked on mõistetes täpsed. Võimalikud keelekonarused on toimetaja Katre Kaju ära silunud ning tõlkijate stiiligi on nähtavasti ühtlustatud. Näpuvigu on siin ja seal, nagu ikka. Silma torkasid kaks pealkirja: August Kotzebue „Memoire über den Revolutionsgeist, in Rücksicht auf einige russische Provinzen, und über die Mittel, dessen Fortschritte zu hemmen" („Memorandum revolutsioonilisest meelsusest, keskendudes eriti mõnele Venemaa provintsile, ja vahenditest, kuidas selle levikut pidurdada") (lk 114) ei ole mitte mälestused, nagu on tõlgitud, vaid pigem meelespea või ülevaade. Juri Samarin avaldas oma kuulsa pamfleti „Русское Балтийское поморье. I. Русское Балтийское поморье в настоящую минуту" („Läänemere-äärsed Vene maad. Esimene köide. Läänemere-äärsed Vene maad käesoleval hetkel") 1868. aastal Prahas ikkagi vene, mitte saksa keeles, nagu tõlkijal lk 221 on originaalist jäetud („Die russische Ostseeküste in der Gegenwart" („Venemaa Läänemere provintsid tänapäeval")). Saksa keeles ilmus see järgmisel aastal Julius Eckardti tõlkes, kuid teise pealkirjaga. Raamat lõpeb Indrek Jürjo põhjaliku valikbiograafiaga. Hea on ka Kalle Mülleri kujundus: joonealuste viidete lugemine ei vaeva silma, nagu sellistes raamatutes tihti ette tuleb. Artiklikogumikes pole küll üldiselt kombeks, kuid sellele raamatule kulunuks ära isikunimede register – lugejal-kasutajal oleks palju lihtsam.

Raamat algab professor Enn Tarveli südamliku sissejuhatusega. Eelmiselt artiklilt järgmisele juhatavad lugejat Aime Jürjo illustratsioonid. Kogumik „Ideed ja ühiskond" on kena mälestusmärk kolleegidelt ja lähedastelt rahvusvaheliselt ühele tuntumale Eesti ajaloolasele, kes lahkus me seast oma karjääri tipus. Ühtlasi on eesti lugejale kättesaadavaks tehtud hulk Eesti ajalookirjutust, mis muidu oleks jäänud kas keelebarjääri või siis väljaande kättesaamatuse taha.

1 Indrek Jürjo elu ja loomingu kohta vt Henning von Wistinghausen, Peep Pillak ja Baltisaksa Kultuuri Selts, Dr. Indrek Jürjo mälestuseks. – Tuna 2009, nr 4, lk 145–153, samuti Heinrich Bosse, Enn Tarveli, Peep Pillaku ja Margus Laidre artiklid 2009. aasta 11. detsembri Sirbis.
2 Heinrich Bosse, Eesti, Balti ja viimaks ka Saksa ajaloolane. – Sirp 11. XII 2009.
3 Indrek Jürjo. Liivimaa valgustaja August Wilhelm Hupel 1737–1819. Riigiarhiiv, Tallinn 2004.
4 Indrek Jürjo. Aufklärung im Baltikum. Leben und Werk des livländischen Gelehrten August Wilhelm Hupel (1737–1819). Quellen und Studien zur baltischen Geschichte, Bd. 19. Böhlau, Wien-Köln-Weimar 2006.

Ajalugu nagu rootsi laud

Allikate valik kajastab hästi muutusi ajalooteaduses laiemalt. Argi- ja mikroajaloo seisukohalt omandavad väärtuse inventariloendid, võlakirjad, kohtuprotokollid, lihtinimeste päevikud, kirjavahetus.

Aivar Põldvee

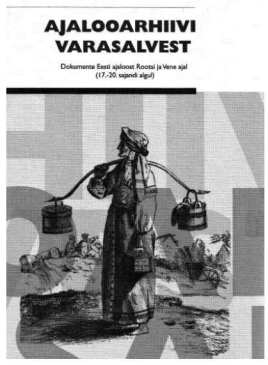

Ajalooarhiivi varasalvest. Dokumente Eesti ajaloost Rootsi ja Vene ajal (17.–20. sajandi algul). Koostanud Kersti Lust, Enn Küng, Tõnu Tannberg, Tõnis Türna. Eesti Ajalooarhiiv, Tartu 2011. 605 lk.

Eesti ajaloo lugemiku vajadust meie kirjandusturul pole tarvis lähemalt põhjendada. See on silmanähtav, käega katsutav.

Hans Kruus (1924)

Ajaloolist minevikupilti võib luua mitut moodi ja väga mitmest perspektiivist. Vanim viis on tähtsamate sündmuste ajaline järjestus ehk annaalid või kroonika. Viimase saja aasta jooksul on ajaloo uurimine ja kirjutamine teinud läbi tohutu muutuse, mida iseloomustab viljakas ristumine teiste sotsiaal- ja humanitaardistsipliinidega, teemade, meetodite, käsitlusviiside ja esitusstiilide paljusus. Ometigi kiputakse ajalugu võtma kui suurt lineaarset ja teleoloogilist jutustust, mille puhul elutargad möönavad, et Kronos õgib oma lapsi, et ajalugu on võitjate ajalugu, optimistid nendivad, et iga põlvkond kirjutab endale uue ajaloo, paljud aga pahandavad, miks ajaloolased ometi kokku ei lepi, kuidas asjad olid. Selline on inimeste arvamus, kelle kokkupuude ajalooteadusega piirdub peamiselt kooliõpikuga või ammuse kohustusliku muuseumikülastusega. Seoses suvel Eesti Ajaloomuuseumi ümber lahvatunud skandaaliga on korduvalt rõhutatud, et ajalugu on valik, mida tuleb teha vastutustundlikult ja positiivses võtmes, aga oleme kuulnud ka manitsusi, et kurikuulsaid ajaloolisi isikuid ei peaks eksponeerima või vähemalt ei tohiks neid esitada liiga neutraalselt. Selle värske juhtumiga kerkinud küsimused (enese) tsensuurist ja poliitkorrektsusest, ajaloo erinevast käsitamisest ja tunnetamisest, vabadusest ja vastutusest, huvidest ja ülekohtust kummitasid ka dokumendivalikut „Ajalooarhiivi varasalvest" lugedes.

Erinevalt ajalooõpikust, mida võiks võrrelda koolisööklaga, kus kindel hulk kaloreid kiiruga kõhtu vohmitakse, ilmutab ajalugu end selles kogumikus nagu laia valikuga rootsi laud, kulinaarialett või turuhoone. Siin tuleb võtta aega, et valida, mekkida, maitseid kombineerida ja võrrelda, nii palju kui süda lustib ning meelepärases järjekorras. Ajalooarhiivi kahe miljoni säilitusühiku hulgast on lauale kantud 148 lugemispala, 65 illustreerivat dokumenti ning 8 värvitahvlit. Suurem osa dokumentidest publitseeritakse esmakordselt ja enamik on tulnud tõlkida saksa, vene või rootsi keelest ning varustada kommentaaridega. Pakutav jaguneb kolmeks käiguks: (I) küla ja talurahvas, (II) mõis ja aadel, (III) linn ja linlased. Iga peatüki ees on üldistav eessõna ja iga dokumendi juures selgitav tekst, mis aitab esitatud materjali sobitada ajastu konteksti. Kuna selgitused on ka paljude illustratsioonide juures, läheneb lugemispalade arv neljasajale, aga see pole veel kõik. Raamatu lõpus on ajaloosõnastik (20 lk), Rootsi ja Vene valitsejate ning Eesti- ja Liivimaa (kindral)kuberneride nimestik (1600–1917), isiku- ja kohanimede register jm, mis teeb kogumikust kopsaka, tõsist vaeva nõudnud teose.

Tänuväärsel moel on raamatu väljaandmist toetanud haridus- ja teadusministeerium. Koostajate eesmärk ongi pakkuda eeskätt gümnaasiumiõpetajatele ja -õpilastele, aga ka üliõpilastele ja teistele ajaloohuvilistele õppekirjandust täiendavat, süvendavat ja värvikõllastavat lisamaterjali ning võimalusi iseseisvaks tööks. Saatesõnas avaldatakse lootust, et kogumik aitab elavdada õpikute ja üldkäsitluste mõneti kuivavõitu ja faktikeskset esitust ning vaadelda mineviku sündmusi pealtnägijate silme läbi. Võib julgelt öelda, et see rikkalik ja mitmekesine materjal pakub põnevat lugemist ja leide ka ajaloolastele, sest uurija piirdub oma töös enamasti kitsama teema ning vastava perioodi allikatega.

Minevikupilt 1905. aasta ehk mõisate põletamise aja perspektiivist. Tohisoo mõis. Repro raamatust.

Vajadus niisuguse raamatu järele oli suur, sest eelmine sellesarnane kogumik „Eesti NSV ajaloo lugemik" kahes köites ilmus aastail 1960 ja 1964, teedrajav Hans Kruusi kolmeköiteline „Eesti ajaloo lugemik" aga aastail 1924–1929. Mõlemad nimetatud lugemikud algavad kõige vanemast ajast, Kruusi valik (197 dokumenti) jõudis aastasse 1882, nõukogudeaegne (516 dokumenti) aga 1917. aasta Veebruarirevolutsioonini, mis ühtlasi tähendab, et Eesti NSVst polnud seal juttugi. Meenutame, et „Eesti" ja „Eesti ajalugu" olid nõukogude ajal tabusõnad, mistõttu ilmus muidki veidra pealkirjaga raamatud nagu „Eesti NSV kalad", „Eesti NSV sood" jt. Hans Kruusi ammu rariteediks saanud kogumik valmis ajal, kui Eesti ajalugu oli alles distsipliinina välja kujunemas ning suuremad üldkäsitlused veel ilmumata. Kuna poliitilist ajalugu oli rohkem uuritud, nihutati rõhuasetused mujale, majanduslikele ja sotsiaalsetele oludele ja eestlastele ehk Hans Kruusi sõnul pärismaalastele, keda on käsitatud hoopis võõrasemalikult: „[M]eie maa ajalugu käsitlev teaduslik kirjandus, mis oma rõhuvas enamikus on pärit balti sakslasilt, on tihti sihilik [s.t erapoolik – A. P.]. Meie ajalugu nõuab uut käsitlust, ümberhindamist."

Kooliõpilastele suunatud dokumendivalikus pöörati ajalugu rahvuslikule rajale ning juhiti tähelepanu allikatele, mis sellist käsitlust toetavad. „Eesti NSV ajaloo lugemiku" eessõnas hoiatatakse lugejat: „Enamik käesolevas lugemikus avaldatud materjalidest on koostatud valitseva klassi esindajate poolt, kes püüavad selle klassi tegusid õigustada või ilustada. Sellistesse materjalidesse tuleb suhtuda väga kriitiliselt". Samas rõhutatakse, et „dokumentide paremaks ja õigemaks" mõistmiseks tuleb tutvuda Eesti NSV ajaloo marksistlike üldkäsitluste ja iga peatüki ees viidatud marksismileninismi klassikute töödega. Materjalid, mis läbi tsensuuri nõelasilma sellesse kogumikku mahtusid, puudutavad eeskätt talurahva ja hiljem ka tööliste (rasket) elu, klassivõitlust ja majandusolusid, kuid ühiskonna ülemkihte on püütud kas vältida või näidata halvas või naeruväärses valguses, kirikut justkui polekski olnud ning varju on jäänud ka teised kohalikud rahvakillud. Küll aga pidi valikusse mahtuma Mihhail Kalinini viibimine Tallinnas.

Ajalooarhiivi kogumik hõlmab vaid kolme sajandit, vanim dokument pärineb aastast 1613, ehkki Rootsi aeg pealkirjas lubanuks minna tagasi 1561. aastani. Eelkäijatega võrreldes on vaadeldav kogumik veel mitut moodi erinev. Eespool viidatud kolm temaatilist peatükki tähendavad seda, et materjali ei esitata otsast lõpuni ajalises järgnevuses, vaid tsüklitena, mis koonduvad kolme seisuse ehk talurahva, aadli ja linlaste ning nende elukeskkonna, s.t küla, mõisa ja linna ümber. Iga peatükk on omakorda jaotatud viieks kronoloogiliselt kokku seatud alateemaks: (1) õiguslik seisund ja omavalitsus, (2) rahvastik, (3) sotsiaal-majanduslikud olud, (4) vaimuelu ning (5) sõda ja sõjaväeteenistus. Alateemad kulgevad seega paralleelselt, pakkudes kolme suure ühiskonnagrupi võrdlemise võimalust, mida saab hästi koolis rakendada. Arvatavasti on vähe neid, kes selle raamatu kaanest kaaneni läbi loevad, pigem tehakse seda oma huvist lähtudes pisteliselt, nii nagu muuseumikülastajad sageli peatuvad vaid ühe või teise stendi ja eksponaadi ees ning käivad saalid läbi „vales järjekorras". Seda viimast tahaks lausa soovitada, näiteks alustada kolmandast ning lõpetada teise peatükiga, mis mulle mõjus desserdina. Struktuurist olulisemakski muutuseks on valitud materjali proportsioonid ja publitseeritud allikate liigid. Võrreldes kahe eelmise lugemikuga, kus on pühendatud enim tähelepanu talu- ja lihtrahvale (peamiselt eestlastele), on ajalooarhiivi kogumikus „küla", „mõisa" ja „linna" suhe lehekülgedes 217, 141 ja 173, mis ei vasta kuidagi ei rahvus- ega klassidogmast lähtuvale mõõtkavale. Näiteks 1782. aastal oli pärustalupoegade, aadlike ning linlaste, vaimulike jt vabade arvuline suhe 95,2%, 0,6% ja 4,2%. Aga õnneks ei ole ajalugu matemaatika.

> Raamatus on esitatud kaks prantsuskeelset pidusöögimenüüd, edasi lehitsedes leiame kiretu tabeli 1696. ja 1697. aastal Narva tänavatel nälga surnud inimeste arvuga ning nende matmiseks kulutatud rahasummaga. Elu ei ole klantspilt ja ajalugu pole autahvel.

Allikate valik kogumikus kajastab üsna hästi muutusi ajalooteaduses laiemalt ning selle taustal ka Eesti ajaloolaste uurimisseisu ning uusi uurimissuundi, mis on toonud käibesse hulgaliselt materjale, millest varem mööda vaadati. Argi-, mentaliteedi- ja mikroajaloo, prosopograafia või uue kultuuriajaloo seisukohalt omandavad allikaväärtuse pärandinimekirjad, inventariloendid, võlakirjad, kohtuprotokollid, sadamaraamatud, lihtinimeste päevikud, rääkimata kirjavahetusest, fotodest, lepingutest jm dokumentidest, mille kaudu avaneb pilt sellest, „kuidas inimesed vanasti elasid", mida nad arvasid, tundsid, uskusid ja tähtsaks pidasid, millised olid nende tarbimis- ja olmetingimused, pahed, naudingud, kired jms. Nii on fotokoopiana esitatud kaks prantsuskeelset pidusöögimenüüd (tahvel VIII ja foto 40), raamatut edasi lehitsedes leiame kiretu tabeli (foto 47) 1696. ja 1697. aastal Narva tänavatel nälga surnud inimeste arvuga ning nende matmiseks kulutatud rahasummaga. Elu ei ole klantspilt ja ajalugu pole autahvel, annab mõista mitmekesine dokumendivalik, kust tõuseb esile nii inimvaimu geenius kui ka armetu varjukülg, ning mille mõjul hakkab mõranema nii mõnigi müüt või eelarvamuslik pilt n-ö ajaloolistest tüüpidest. Ajaloos on koht Voka ja Toila mõisaproua Kingstoni hertsoginna majakraamil (dok 76), kammerteener Johanni 8 püksipaaril ja 11 vestil (dok 81), suurilmadaamist vagaks usukuulutajaks ning filantroobiks muutunud Barbara Juliane von Krüdeneril (dok 90) ning mängukire ja võlgade käes vaevleval Magnus von Tiesenhausenil (dok 87). Kogumikust leiame ka Tartu taskuvaraste Märdi, Oskari, Peetri ja Salomoni pildi (foto 62), prostituudi fotoportree (foto 48) või tülgastava kirjelduse Kreenholmi tööliste elutingimustest (dok 127). Veel praegugi mõjuvad häirivalt Liivimaa kuberneri Mihhail Zinovjevi 1890. aastal esitatud ettepanekud „saksa-balti-luteri" Tartu ülikooli, s.o Venemaale kolmekordselt võõra asutuse tasalülitamiseks ning üleolev vihje nooreestlaste ja noorlätlaste parteile, kes „hellitavad arulagedaid unistusi mingist Läti või Eesti riigist" (dok 135), aga ka see on osa meie minevikust.

Mainitud vooruste kõrval tekitavad raamatu koostamise lähtekohad ja ülesehitus ka mõningaid probleeme. Koostajad on otsustanud piirduda vaid oma, s.t ajalooarhiivi kogudega, et ühtlasi tutvustada arhiivi ning selle rikkusi avalikkusele. See põhimõte, mis meenutab muuseumi püsiekspositsiooni koostamist, hakkas aga tegijaid ahistama, mistõttu võeti kogumikku ka mõned näited trükistest või kasutati materjali sissetoomiseks „tagaust" nagu Treffneri kooli dokumendi (nr 137) puhul, mis on arhiivis leiduv ärakiri Päevalehe artiklist. Teisal aga kurdetakse, et Balti valgustajate ideede kohta ei õnnestunud arhiivist sobivat allikat leida. Konkreetsest arhiivist sõltumatu, laiema haardega valiku puhul jäänuks need mured ära. Kolme peatüki paralleelsed teemad on põhjustanud siin-seal kordusi ja teatud küsitavusi ning kolmikjaotuse tõttu pole leidnud mitu üldisema tähendusega, kuid sisuliselt olulist dokumenti päris õiget kohta ja on „pressitud" linna peatükki. Kolmikjaotuse tõttu ei tõuse ka selgemalt esile vaimulikud ja literaadid-õpetlased. Aga see ei kahanda head üldmuljet, nii nagu ka mõni näpuviga (foto 34 poolik kirje, loendist puuduv fond 329, eksitav 88. dokumendi pealkiri, kokku viimata Åbo ja Turu kohanimede registris, avamata lühend PSZ, s.t Polnoje Sobranie Zakonov jms). Ära oleks kulunud ka kasutatud allikapublikatsioonide nimekiri.

Kokkuvõtteks võib öelda, et ajalooarhiiv on teinud rohkem, kui oskaks arhiivilt oodata. Aga kes siis oleks pidanud selle lünga täitma? Milline muu ajaloolaste kooslus oleks saanud nii mahuka töö ette võtta? Eriti aga tahan esile tõsta inimkeskse ajalookäsituse taotluse, milles kõnealune kogumik jätkab omal moel suunda, mida näitas Tallinna Linnaarhiivist võrsunud teos „Kümme keskaegset Tallinnlast" (2006). Talurahvaajalugu meil juba on, miks ei võiks järgneda raamatud aadli ja linnaelanike ajaloost, muust „uuest" ja „teistmoodi" ajaloost rääkimata.

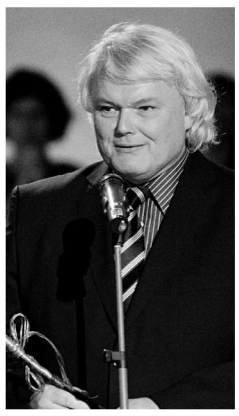
René Eespere

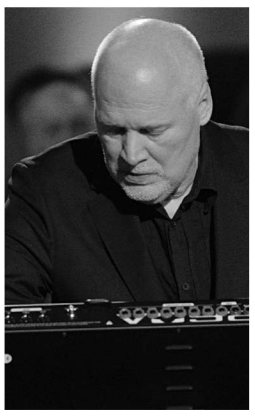
Tõnu Naissoo

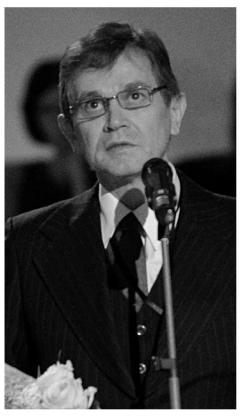
Ants Saluraid

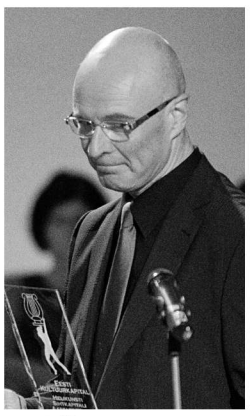
Ivari Ilja

Anu Kõlar

Timo Steiner

Maido Maadik

Tuuli Koch

Muusika räägib tõtt ja toob kokku inimesi

Eesti Muusikanõukogu preemiate ja Eesti Kultuurkapitali helikunsti sihtkapitali aastaauhindade pidulik üleandmine 1. X Estonia kontserdisaalis: laval EMTA koor, Tallinna Kammerorkester, solist Anja Lechner (tšello, Saksamaa), dirigent Tõnu Kaljuste, õhtujuht Eva Klemets (NO99), kavamüüja Mari Abel (Von Krahli Teater) ja lilletooja Juuli Lill (RO Estonia), mõtisklused valinud Eero Epner (NO99).

Vox Clamantis ja Jaan-Eik Tulve. 9x VAHUR LÕHMUS

Eesti Muusikanõukogu preemia laureaadid: heliloomingupreemia pälvis RENÉ EESPERE sisendusjõulise, rahvuslikke, kultuurilisi ja inimlikke põhiväärtusi kandva loomingu eest, interpretatsioonipreemia Eesti jazzi suurkuju TÕNU NAISSOO ning muusikaelule olulise ja väljapaistva tegevuse eest Eesti klaverite hoidja ANTS SALURAID.

Eesti Kultuurkapitali helikunsti sihtkapital tõstis aastaauhinnaga esile IVARI ILJA väljapaistva loomingulise ja pedagoogilise tegevuse, MARTIN KUUSKMANNI särava loomingulise aasta, ANU KÕLARI Cyrillus Kreegi monograafia, TIMO STEINERI isikupärase uusooperi ning tõhusa tegevuse publitsistikas ja haridusmaastikul, MAIDO MAADIKU eesti muusika tipptasemel salvestused, SIIM AIMLA särava loomingulise aasta, RALF TAALI järjekindla loomingulise tegevuse nii solisti kui ansamblipartnerina, VOX CLAMANTISE ja JAAN-EIK TULVE kirgastavad kontserdid nii Eestis kui piiri taga ning TRIIN KOCHI silmapaistvad saavutused dirigendi ja koorimuusika arendajana.

Hetk ei peatu. Rahvusvahelisel muusikapäeval saabub juba kümnendat aastat järjest see oodatud tund, mil Eesti Muusikanõukogu tunnustab muusikuid, kelle tegevus on kaasa aidanud muusikavaldkonna arengule. Neljas kord jaotati preemiaid koos kultuurkapitali helikunsti sihtkapitaliga. Esimese kolm ja teise üheksa esiletõstetut on seega nädalapäevad teada. Kaks heliloojat – üks noor ja teine mitte veel vana, kolm pianisti – kaks süva- ja üks jazzmuusika teenistuses – ja nendega üht vankrit vedav teenekas klaverihäälestaja, kodust kaugel, kuid eesti muusikale truuks jäänud fagotist, vokaalansambel ja koorijuht, jazzmuusik, muusikateadlane ja helirežissöör. Uhke valik! Aga juba on toimunud, käes ja ees uued tulevikulaureaatide(?) esiettekanded, kontserdid, festivalid, mis toovad kokku inimesi siin ja kaugemalgi. Nii laulis Lauri Vasar eile Zürichi Ooperis Šostakovitši ooperi „Nina" uuslavastuses peaosa, Müncheni Kammerorkester tegi eile Ravensburgis ning teeb täna Münchenis ja homme Austrias Dornbirnis Helena Tulve keelpilliorkestriteose „Hingamisveele" esiettekande, täna õhtul avab RAM Pariisis St Eustache'i kirikus Eesti kultuurifestivali „Estonie tonique", aga Mati Turi laulab Enschedes Stadsschouwburgis oma eelviimast etendust Wagneri „Siegfriedi" hiigelnimirollis, Põhjamaade muusikafestivalil Reikjavíkis esitati eile Andrus Kallastu multimeediateos „Atemlos" ja kõlab homme Mirjam Tally teos „Winter island" (2009) ... Eesti muusikal ja muusikutel läheb nii hästi, et enam ei jõua arvetki pidada.

Kuivõrd oskame seda hinnata ja oma riigi huvides ära kasutada? Iga sündmus selles juhuslikus valikus vääriks meedias esikülge, ent jääb kodus pigem märkamata. Ikka ja jälle on muusikutel endil tulnud meelde tuletada, et muusika sobib Eesti visiitkaardiks laias maailmas. Seda kordas äsjases muusikapäevatervituses ka EMNi president Peep Lassmann. Ja õigusega, sest meie muusikute peoga olid seekord ühinenud ka Rahvusvahelise Muusikanõukogu esindajad: Tallinn võõrustas neil päevil 230 delegaati 55 maalt ja püstitas sellega suurima foorumi rekordi IMC tegevusloos. Nädal varem oli siia kogunenud Euroopa jazzieliit (vt lk 8) ja vaid paar nädalat on jäänud NYYD-festivalini, mille rahvusvaheline maine võimaldab siia tuua ka sellised nüüdismuusika hiiud nagu heliloojad-dirigendid James MacMillan ja HK Gruber ning mille avakontserdil toob Britten Sinfonia James MacMillani juhatusel esiettekandele Tõnu Kõrvitsa „Hümnid virmalistele"!

Just Tõnu Kõrvits, keda Paavo Järvi ennustas „Mi" saates eesti heliloojatest järgmiseks „maailmavallutajaks", andis muusikapäeva kontserdile oma „Seitsme linnu seitsme unega" imeliselt puhta ja kirka meeleolu. Rõõm muusikast. See toobki inimesed kokku, kinnitas helikunsti sihtkapitali nõukogu esimees Aarne Saluveer, meenutades siinseski pealkirjas korratud Jaan Krossi mõtet. Kõiki auhinnatuid seobki tänulikkus muusikale, mis täidab nende päevi. Selle jagamise rõõm ühendas saali ja ulatus teleülekande abil loodetavasti ka paljudesse kodudesse. Saluveer üldistas, et mitteametlikud preemiasaajad on kõik, kes on ette võtnud teekonna saalidesse, kus heli on kunst. Muusikapäeva korraldajate laiem eesmärk ongi tänada kõiki, tänu kellele heli on kunst. Kunst, mida sel õhtul pakkusid Tallinna Kammerorkester, EMTA koor ja Anja Lechner Tõnu Kaljuste käe all, aga ka auhinnatutest Tõnu Naissoo, Timo Steiner (koos Juuli Lillega) ning Vox Clamantis.

Muusikanõukogu algatus muuta 1. oktoober teatripäeva eeskujul kogu muusikarahva suurpäevaks hakkab vilja kandma – tänavu oli juba suure peo haaret ja koosolemise rõõmu. Ei tahaks olla tujurikkuja, kuid paraku tuleb muusikuil veel kõvasti vaeva näha, et laiem üldsus hakkas arvestama nende eesmärkide ja vajadustega. Näiteks selgub lugejale paar lehekülge edasi keerates, et kevadel taasavatud Suurgildi maja üle ei saa kõik ühtviisi rõõmustada, sest õnnestunud renoveerimisel ilmselt ei arvestatud selle saali ühe suurima väärtuse, ideaalilähedase akustikaga, mis nüüdseks on kõvasti kannatanud. Või et Eesti Interpreetide Liit pole algatanud oma festivali mitte üksnes muusikaelu rikastamiseks, vaid teadvustamaks üldsust, et meie pealinnas pole tegelikult enam ainsatki esindusklaverit: nii Estonia kontserdisaali kui ka EMTA Steinway on amortiseerunud ja võimalust muretseda uus ei paista. Küllap on Eestiski inimesi, kes võiksid need 100 000 eurot metseenluse korras välja käia, muusikaasutuste eelarve niisuguseid kulutusi ei võimalda. Seepärast alustabki EIL järgmise laupäeva pianistide paraadiga kampaaniat (korjandustki?) kontsertklaveri liisimiseks ... Mingem neile kontsertidele, et interpreete toetada ja enesegi argipäeva päikest tuua.

Tiina Mattisen

Tüürist kammerlikult ja rituaal-maagiliselt

Igor Garšnek

Erkki-Sven Tüüri autorikontsert: Harry Traksmann (viiul), Kaido Kelder (tšello), Mati Lukk (kontrabass), kammerkoor Collegium Musicale ja Hortus Musicus Andres Mustoneni dirigeerimisel 27. IX Rotermanni soolalaos.

Erkki-Sven Tüür on selle kaliibriga maailmanimi, kelle uuemast loomingust on kodupubliku ette jõudnud ja vastavat tähelepanu pälvinud eelkõige need kõige suuremad oopused – viimased sümfooniad ja mastaapsed instrumentaalkontserdid. See on juba iseenesest väga suur asi. Samas on Tüüri aukartustäratavas loominguportfellis ka selliseid kammerlikke teoseid, mida eesti publik vist kuulnud polegi. Osalt võib-olla seepärast, et meie solistid pole neid helitöid (näiteks nende võimaliku komplitseerituse pärast) esitada söandanud. Osalt kindlasti seetõttu, et nii mõnedki Tüüri ansamblikoosseisud on üsnagi spetsiifilised, nõudes solistidelt n-ö eritreeningut.

Kuid Erkki-Sven Tüüri autorikontsert Rotermanni soolalaos näitas kujukalt, et hea tahtmise juures on kõik võimalik. „Hea tahtmise" all pean silmas kõigepealt organisatoorset alget, s.t kampaania „Tallinn – Euroopa kultuuripealinn 2011" ja Eesti muusika päevade toimkonna ühisprojekti „Resideeriv helilooja igale Tallinna linnaosale", mille raames kõnealune muusikaõhtu toimuski. Teiseks aga meie solistide, kooride ja ansamblite paremiku valmisolekut nii nõudliku kavaga elamusrikkalt välja tulla. Igatahes kõik need neli teost, mis tollel tunniajalisel kontserdil kõlasid, olid esituslikult sooritatud hiilgavalt. Kompositsiooniliselt niikuinii ...

Vaheajata, hästi kompaktselt kokku pandud programm algas Tüüri „Symbiosis'ega" (1996) viiulile (**Harry Traksmann**) ja kontrabassile (**Mati Lukk**), lisaks video (**Margit Greinöcker**, Austria). Sümbiootiline oli teos tõepoolest ja koguni mitmes mõttes: kõigepealt kõlalise staatika ja ülimalt intensiivse liikumise vastandumisest käivituv ansambliline sümbioos, millele lisandus viiuli ja kontrabassi erinevate registrite kooskõlast tekkiv äärmusi ühte sulatav amalgaam.

Samas hakkas selle „muusikasulami" tämbraalne raskuspunkt tasapisi üha enam nihkuma viiuli kõrgetesse kõlasfääridesse, mis tõi järgnevas *pizzicato*-faasis esile uue kvaliteedi – rütmilise aktiivsuse ja vertikaali (ehk siis tinglikult harmoonia) väljendusjõu mõjulepääsu. Omaette väärib märkimist, kui meisterlikult on Tüür siin osanud ära kasutada viiuli ja kontrabassi mitmehäälsuse võimalusi. Ka Traksmanni ja Luki virtuooslik, paljusid registreid kõlaliselt täitev esitus „pettis" kohati isegi ära, nagu ei mängiks mitte duo, vaid lausa keelpillikvartett!

Tundub, et järgmisena kõlanud „Sünergia" (2010, Eesti esiettekanne) viiulile (H. Traksmann) ja tšellole (**Kaido Kelder**) on mingil moel eelmise teose mõtteline sugulane nagu ka sõnad „sümbioos" ja „sünergia". Seda mitte kahe solisti tõttu, vaid ikka nende komplementaarse ansamblilise mõtlemise tähenduses. Küll erines muusika dialoogilisuse aste: „Sünergia" arengudramaturgias ei saanud määravaks mitte niivõrd kooskõlade, kuivõrd motoorsete ja lineaarsete liikumiste kumulatiivne dialoog. Eriti pani siin kuulama suurte hüpetega meloodiliste liinide põimumine äärmistes registrites, kus tšello kõlas väga intensiivselt (ja samas väga puhtalt!) teise oktaavi pingelistes kõrgustes.

Ka oli siin heliloojal partituuri kirjutatud loo resümeeriv-filosofeeriv, kantileenne kooda, mis lõpetuseks eelnenud pingekoldeid pigem maandas kui jätkuvalt hõõgvel hoidis. Kõik selle tõi mõjuvalt esile loo filigraanne esitus just kahe solisti ühtse hingusega musitseerimise mõttes.

Erkki-Sven Tüüri ja **Hortus Musicuse** loominguline koostöö sai alguse juba ligi kolmkümmend aastat tagasi, kui Tüür kirjutas sellele ansamblile oma „Rituaalid" (1982). Nüüd lisandus Hortusele ka kammerkoor **Collegium Musicale**, et **Andres Mustoneni** dirigeerimisel esitada Tüüri „Salve Regina" ja „Psalmoodiad".

„Salve Regina" meeskoorile ja vanamuusikaansamblile (2005) esituses lummas meeshäälte monoodia ja Hortuse askeetliku saateharmoonia karmikõlaline, justkui sügaviku keeristesse tõmmatav kõlaatmosfäär. Tüür tajub väga hästi muusika dramaturgia mõõdet ja suudab seda ka meisterlikult väljendada. Tema draama sügavus võib ilmneda isegi siis, kui „muusikaline veepind" jätab esmapilgul üsnagi tüüne mulje. Vaga vesi, põhi kujuteldamatult sügaval ...

„Psalmoodiad" segakoorile ja vanamuusikaansamblile (1993/2005) on mitmes etapis valminud helitöö, millele viitavad ka selle kolmeosalise teose loomisdaatumid. Seda on, muuseas, tunda ka muusikalisest käekirjast ja osadevahelistest stiilinihetest. Sellele vaatamata (aga ehk just seetõttu!) mõjus „Psalmoodiate" esitus kõige põnevamalt.

Kirjeldan neid stiilinihkeid teose I ja III osa helimaailma kõrvutuse kaudu. Alguse rütmilis-ostinaatne ja tonaalne käekiri iseloomustab ehk Tüüri varasemat, mingis mõttes veel kunagise In Spe ajaga seostuvat väljenduslaadi. Tüür kasutab siin koori n-ö instrumentaalselt, suhteliselt lühikeste kõlasektsioonide kaupa, selmet arendada välja pikemaid meloodilisi arenguliine.

See-eest „Psalmoodiate" kolmandas osas tundub paradigma olevat juba teine: koori monoliitsed kõlaplokid kõlavad siin ansambli helimassiividega enamasti vaheldumisi. Seejuures on nii koori- kui ansamblitekstuuris tunda sellist erilist postminimalistlike helikorduste süsteemi, mille analooge võib kuulda ka nii Steve Reichi („City Life") kui Louis Andriesseni („De Staat") muusikas. Ühine on neile kolmele ka sügavuti minev rituaal-maagilise vaimsuse kogumõju.

Ütlemata vähimalgi määral midagi skeptilist Erkki-Sven Tüüri viimase aja vektoriaalse, s.t mõistuspärasele algkoodile või algoritmile tugineva loomemeetodi kohta (alates teosest „Oxymoron", 2001), on ikkagi tohutult värskendav kuulda tema neid teoseid, mis ei kuulu otseselt „vektoriaanlikku" (*à la* Inglismaal viktoriaanlikku) ajastusse.

Kaks vastandlikku õhtut Leedu Rahvusooperiga

Verdi „Otello” ja Halévy „Juuditar” 24. ja 25. IX Estonia teatris.

Tiiu Levald

„Juuditari” lavastaja Günter Krämer on olnud ise ka kujundaja: kogu tegevus kulgeb lakoonilises lavapildis, iga tegelase tundemaailm on nagu peopesal ja fookuses on muusika – keskel Eléazarina Peterburist laenatud tenor Viktor Aleškov. MARIUS NEKROŠIUS

Lausa müüt: üle 20 draamalavastuse Kaunase Riiklikus Draamateatris, 1996. aasta UBU auhind Itaaliast, Shakespeare'i „Hamleti” ja „Othello” sensatsiooniline lavastus, mille kumu ulatus üle Euroopa, 1994. aastast mitmed lavastused Euroopa ja Ameerika festivalidel, asutas 1998. aastal teatristuudio Meno Fortas ja on selle kunstiline juht tänini, arvukalt auhindu kodumaal (nt aasta parim lavastaja 1994 ja 1998) kui ka rahvusvahelisi esiletõstmisi nagu Herderi auhind (2005) ja festivali „Kuldne mask” auhind (1997, 1999 ja 2004) – kõik see kuulub **Eimuntas Nekrošius**e nime juurde. See, et ta aastast 2002 ka ooperite juurde on jõudnud, intrigeeris väga – siingi on tal olnud edu. Nii Itaalias kui Moskva Suures teatris on ta lavale toonud Mussorgski „Boriss Godunovi”, vähe mängitud Rimski-Korsakovi „Legendi nähtamatust linnast Kitežist” ning Gounod' „Fausti”.

Kogu see informatsioon oli magnet, miks soovisin Verdi „Otellot” taas näha ja kuulda. Teine magnet oli muidugi Desdemona rolli esitaja **Sigutė Stonytė**. Mälestus tema Abigaille'ist Estonia laval Verdi „Nabuccos” hooajal 1997/98 ei tuhmu iial – sellist intelligentset vokaalset ja interpretatsioonilist täiust, mis omakorda laetud tohutust sisemisest laengust, kohtab harva.

„Otello” kavalehelt saab lugeda Nekrošiuse kreedot: „Ma ei suuda mõista tänast ooperilavastuste maailma. Seal on kõik purustatud ja hävitatud. Ooper on kaotanud oma pühalikkuse. Kellelgi pole õigust kasutada vägivalda traditsioonide kallal, sest traditsioonilisel ooperil on suur sarm. Muidugi, me elame praegu teistsuguses maailmas, seega peame eemaldama tolmu, maha pühkima ämblikuvõrgud – kõike seda tuleb teha suure hoolega.” Ja teinegi tsitaat: „Iga ooperilavastaja tähtsaim ülesanne on anda muusikale võimalus voolata. Väga raske on end vaos hoida ja endale piire seada. Kuid on oluline säilitada mõõdutunne. Muusika on iseenest ilukõneline – lavastaja vaid paigutab selle visuaalsesse ruumi. Lavastaja on muusika tõlkija.”

Sellisele kreedole kirjutan kahel käel alla, kuid tol õhtul nähtu oli totaalselt vastupidine! Juba I vaatuse koorile, kes, muide, on kõrge kvaliteediga nii oma kõlakultuurilt kui musitseerimise aktiivsuselt, olid antud mingid kummastavad ülesanded – sümbolistlikud käeliigutused, mille rütm ei langenud kokku muusikaga ja sõnumgi jäi ähmaseks. Selliste sümbolistlike liikumiste jada hakkas pidevalt korduma ka seal, kus kuidagi ei osanud mõista mõtet! Ootamatult lahtiselt jõhkras võtmes oli lahendatud Jago tegelaskuju. Selle rolli esitaja **Dainius Stumbras** valdab kahtlemata võimast ja sugestiivset kangelasbaritoni häält, kuid kogu Shakespeare'i ja Verdi peen kangakude oli taandatud üheülbaliseks, lausa primitiivseks.

Ootasin väga Desdemona ja Otello esimese vaatuse jumalikku duetti, kuid kahjuks ei lastud saalis nautida just seda „muusika voolamist”, mida Nekrošius on oma põhimõtteks nimetanud. Vahest Stonitė suutis tegelastest ainsana kuidagi ühendada oma imelise musitseerimise ja uskumatult õrnades värvides loodud Desdemona emotsioonid nende sundliigutustega – siin oli soovi salvestada endasse selle lembehetke ülevus ja meeleheitlik püüd kaitsta Otellot temas ärganud „metsiku looma” eest. Unustamatu taaskohtumine selle maailmaklassi kuuluva laulja-muusikuga! Tema rolliminek „Pajulaulu” ja „Ave Maria” ajal viimases vaatuses oli nii lummuslik, et saalis võinuks vist nõela kukkumistki kuulda. Rohkest sümbolikeelest jõudis minuni ühena vähestest siinne Emilia mäng valge palakaga, kuid see võinuks ka olemata olla, sest Stonitė verdtarretavas jutustuses oli kogu alltekst olemas.

Lausa vastaspoolele nii muusikalise kui ka rollile lähenemise seisukohast jäi **Kristian Benedikti** Otello. Olin temaga näinud Vanemuises Offenbachi „Hoffmanni lugusid” ja pean tunnistama, et selle laulja suhe oma häälde hämmastas nii siis kui nüüdki. Nagu ka tema suhe muusikasse. Kõla liigne forsseerimine ja sellest tingitud suutmatus täita Verdi remarke, millele ilmselt lavastaja dikteeritud rollikuvand andis omakorda hoogu takka. Ma ei arva, et olen pädev analüüsima, mis juhtub ühe aafriklasega, kui ta avastab, et teda on reedetud armastuses, kuid kui liigutused laskusid lausa neandertallase žestideni, siis tundus küll, et Verdi muusikast meieni hoovavast inimlikkusest on kuidagi mööda vaadatud. Olgu see rõõm, valu või taevani kisendav tragöödia – Verdi on tegelaste iseloomustamisel alati püsinud inimväärikuse piirides.

Sai taaskogeda, et ei ole eksimatud ka võimsa oreooliga korüfeed. Julgen vaid retooriliselt küsida, kas on ikka parim idee kanda oma draamalavastuste lausa revolutsioonilised uuendused, mis sümbolite keeles ja füüsiliste liigutuste varal andsid vaatajale vapustavaid, jõulisi alltekste, automaatselt üle ooperimaailma – on ju siin helilooja loonud oma meetrumi, rütmi ja õhustiku, milles inimpsüühika keerdkäigud avalduvad sageli iseeneslikult, muusikas.

■

Järgmisel õhtul etendunud Jacques Fromental Halévy ooper „Juuditar” oli täis tundmatut, põnevat ja kõrge kvaliteediga kuulamist-vaatamist.

Lavastaja **Günter Krämer** Saksamaalt on õppinud ajalugu ja filosoofiat Heidelbergi ning Freiburgi ülikoolis ning tänaseks tõusnud nõutud lavastajaks Berliinis, Viinis Münchenis, METis, Pariisi Théâtre du Châtelet's, Tõkyõs, Salzburgi ja Spoleta festivalil jm.

Kuna lavastaja on „Juuditaris” erilise respektiga suhtunud just nimelt ajaloosse, siis kõigepealt veidi selle praegusele teatrisõbrale tundmatu ooperi saamisloost ja ajaloolisest taustast.

Halévyde suguvõsa oli pärit Hispaaniast, nende juured ulatusid mauride valitsemisajani välja. Seejärel rännati välja Hollandisse ja Prantsusmaale; kaua enne seda, kui inkvisitsioon 1492. aastal Hispaania juudid maalt välja saatis. Kui Napoleon andis 4. XII 1830 välja edikti, millega kuulutati võrdseks kõik Prantsusmaa kodanikud, sealhulgas ka vähemusrahvused, sai end Prantsuse „iisraellasteks” nimetav juudi kogukond tunda tõelise demokraatia puhangut: maailm sai endale sellised heliloojad nagu Meyerbeer, Mendelssohn, veidi hiljem Offenbach ja Bizet'; viimasest sai, muuseas, Halévy väimees.

Halévy oli imelaps, kes lõpetas juba 17aastasena Pariisi konservatooriumi ja kellest sai noorim solfedžoõpetaja samas õppeasutuses. Siin mängis kindlasti rolli tõsiasi, et tema õpetajaks oli Luigi Cherubini, kellega teda sidus ka hilisem sõprus. Tollal väga prestiižne tunnustus noortele kunstnikele oli nn Rooma preemia, mille Halévy võitis 1819. aastal ja siirdus siis Rooma end täiendama. 1827. aastal sai temast Pariisi konservatooriumi harmoonia ja kompositsiooni õppejõud ning Théâtre Italieni tšembalomängija, ning aastatel 1830–1845 Pariisi Opéra *chef de chant* – seega vokaalpedagoog! Paralleelselt oli ta komponeerinud hulgaliselt oopereid, mida küll lavastati, kuid nende iga oli lühike.

Kuni lõpuks, koostöös Pariisis väga hinnatud libretisti Eugène Scribe'iga valmis ooper „La Juive”. Scribe oli libretist olnud Rossinile, Donizettile, Verdile, Auberile ja veel paljudele toonastele heliloojatele. Scribe oli vaieldamatult hea dramaturgilise vaistuga ning tema tekst mõjus. Tema soov libretos säilitada poliitiliste ja ajalooliste sündmuste kütkestav taust keelatud armastuse teemale on kindlasti üks selle ooperi edu pante. See, et helilooja töötas ka lauljate juhendajana, annab võtme mõistmaks, kust on pärit suurepärase lauljatunnetusega kirja pandud imelised monoloogid-aariad-retsitatiivid. Emotsionaalses plaanis täistabamuse kindlustab Halévy anne säilitada loodavas oma rahvuse geneetilise pärandi traagika ja valu.

Muidugi on kogu selle vokaalse materjali edastamine väärtuslik vaid väga heade lauljate puhul. Eriti, mis puudutab vana juudi soost kullassepa Eléazari partiid. Kavalehelt sai lugeda, et see oli Enrico Caruso üks dramatismilt veenvamaid rolle. Vahepliigina mainin, et ka Estonias on hooajal 1930/31 seda ooperit lavastatud, Eléazari rollis kas Karl Ots või Aarne Viisimaa. Sel õhtul kuulsime Eléazarina Peterburist laenatud tenorit **Viktor Aleškovi**. Pean tunnistama, et ei ole tükil ajal sellist dramatismi ja vokaali sünteesi ühelt lüüriliselt tenorilt kuulnud. Vokaalajaloost on teada, et pärast esietendust Pariisis, kus publiku suur lemmik Adolphe Nourrit laulis valusat ja meloodialt kaunist juudi folkloorist pärit salmilaululist aariat ooperi IV vaatusest: „Rachel, quand du Seigneur ... “, sai sellest aariast kõigi heade tenorite tõeline maiuspala.

Läbi terve etenduse kumas lavastaja Krämeri nägemus. Juba enne ooperi sissejuhatust, täielikus vaikuses ja totaalses pimeduses filmilikud välkkaadrid – juudid nutumüüri ees, siis antisemiitlike vägivallatsejate tardunud poosid ning lõpuks eesriide avanedes altvalgustusega põrandal ristilöödu poosis lamamas üksik vana mees, kellel löödud eest prillid, peast kaabu. Kujunduseks hõbedased ribikardinad, mis poolest saadik täis tuhandeid nimesid. Lavastaja on olnud ise ka kujundaja ja loonud nii täiusliku tervikpildi kõigest, mis mõttes. Kogu tegevus kolmetunnises oopuses kulgeb põhiliselt samas lakoonilises lavapildis. Kõiges valitses kaks värvi – must ja valge –, vaid Kardinali punane rüü kontrastiks. Äärmiselt napid detailid: juutide sabatipildis kaheksa küünla süütamine ja valitseva printsi kodus ümar laud, mille taga istub tema pere. Kõik see joonistub reljeefselt altvalgustusega põrandal ning miski ei sega põhilist: iga tegelase tundemaailm on nagu peopesal ja fookuses on muusika. Ja muusika on kaunis, täiesti oma näoga *bel canto*.

On lausa drastiline, et Halévy õpilased – Bizet, Saint-Saëns, Gounod ja Alexandre Lecoq on hiljem saanud palju suurema tähelepanu osaliseks, ometi mängiti Halévy ooperit näiteks ajavahemikus 1835–1893 ainuüksi Pariisi Opéras 550 korda!

Lauljatest antud etendusel vahest niipalju, et kaks naistegelast – nimitegelane Rachel ja valitseva printsi abikaas Eudoxie – olid väga tugeva energiavälja ja hea laulukooliga lauljad. **Joana Gedmintaitė** Rachel oli kirglik oma armastuses, tema suhtumine oma isasse äärmiselt lugupidav ja soe ning jõuline oma veendumustes. Vokaalses mõttes palju nõudlikum Eudoxie partii oli **Regina Šilinskaitė** kätes. Siin on tunda Rossini (nt tema viimaseid oopereid „Ory krahv” ja „Guillaume Tell”, 1829) mõjusid, kuid omakorda on ta kindlasti mõjutanud Donizettit („Lucia di Lammermoor”, 1935). Pikad kantileensed lõigud päädivad kaelamurdvate passaažidega ja kõiges selles oli laulja suurepärane.

Ooperi finaal, isa ja tütre hukkamine, oli lavastatud äärmise diskreetsusega, sellele vaatamata, et süüdimõistetud istusid elektritoolil! See, et nii lavastaja kui peadirigendi **Jonas Aleksa** koostöös on tehtud kupüürid, on tulnud ainult kasuks: viietunnisest ooperist on välja jäetud suured müsteeriumid, pidustused ja balletinumbrid ning resultaat on kompaktne ning mõjus.

Mõlemat etendust dirigeeris **Martynas Staškus**, kes tundus olevat äärmiselt napp ja ratsionaalne oma žestikulatsioonis, kaine mõtlemisega muusik.

Euroopa jazzieksperdid Tallinnas

Septembrikuu viimasel nädalavahetusel kogunes Eestisse seninägematu hulk Euroopa jazzielus kaalukatel positsioonidel inimesi: festivalikorraldajaid, promootoreid, klubiomanikke, ajakirjanikke. Põhjuseks Euroopa keskse jazziorganisatsiooni **Europe Jazz Networki** (EJN) aastakonverents, mis peeti kultuuripealinna-aastal just Tallinnas. Heaks tavaks on selliste sündmuste puhul, et ametlikele kohtumistele, seminaridele ja koosolekutele lisandub muusikaline külg ning korraldajamaa paneb alati kokku kohalikku jazzimaastikku tutvustava *showcase*'i. ***Tallinn Jazz Weekend'i*** nime all aset leidnud üritus tähendas seda, et kahe õhtu jooksul sai Eesti jazzi hetkeseisust ülevaate nii kohalik publik kui mõjukad väliskülalised. Von Krahlis olid kohal ja laval küll peaaegu kõik meie muusikud, kes Eesti jazzis praegu olulist rolli mängivad.

Intensiivses tempos kulgenud *showcase*'id on aidanud varemgi Eesti jazzil murda piiridest väljapoole. Heaks näiteks ja eeskujuks on ansambel UMA, keda lähiminevikus juhtus *Tallinn Music Week*'il kuulama Londoni jazzifestivali korraldaja John Cumming ning ei möödunudki palju aega, kui UMA leidis end juba Suurbritannia ning kogu Euroopa ühe mainekama festivali esinejate nimistust. Seda laadi *showcase*'idest osa võtvatele bändidele pakub muidugi parajalt peamurdmist, kuidas napi 25 minuti sisse mahutada kogu sõnum, et kommunikeeruda võimalikult efektiivselt teadmishimulise kuulajaga, kelle senised teadmised Eesti jazzist ei pruugi olla üldse mitte ulatuslikud. Tänavused *showcase*'id olid stiililiselt tõepoolest nii mitmekesised, et esindamata ei jäänud ükski suund, mis meil hetkel olemas.

Milline organisatsioon on üldse EJN ja mida võidab Eesti selle tegevuses kaasalöömisel? Tegemist on üle-euroopalise jazzialase koostöövõrgustikuga, mis tegutseb mitmel rindel. Ühenduse juht on hetkel Annamaija Saarela, kes kirjeldab EJNi kui üht suurt sõbralikku perekonda, mis funktsioneerib ikka selleks, et igaüks omas nurgas ei nokitseks ja võimalikult paljud ühiste huvidega inimesed ning organisatsioonid saaksid üheskoos arutleda teemade üle, mis Euroopa jazzi olevikku ja tulevikku otseselt puudutavad. „Lühim võimalik Europe Jazz Networki tegevuse kirjeldus oleks vahest selline, et EJN on Euroopa jazzi kõige olulisem eestkõneleja," ütles Saarela.

Praegu hõlmab Europe Jazz Network 78 organisatsiooni (sh rahvuslikud jazziliidud, kontserdikorraldajad, klubid ja muud kontserdipaigad) 24 Euroopa riigis. Eestist on Europe Jazz Networkis esindatud Eesti Jazzliit ja „Jazzkaar". Järgmistel aastatel tahetakse EJNi liikmeskonda oluliselt suurendada. Europe Jazz Networkil on sidemed suurte muusikatööstuse foorumitega nagu Jazzahead, WOMEX jne. Organisatsiooni tegevust rahastatakse Euroopa Liidu fondidest.

Tallinna konverentsil omandas reaalse kuju idee, mis juba pikemat aega on küpsenud, nimelt loodi koostöös EJNiga Euroopa jazziajakirjanike ühendus, mille nimeks sai Europe Jazz Media. See kujutab endast meediavõrgustikku, mis koondab oma ala parimad tegijad kogu kontinendilt ja mille ellu kutsutud rahvusvahelised projektid peaksid tulevikus hõlbustama ja intensiivistama koostööd eri riikide ajakirjanike vahel. Kõik sellised algatused on seni olnud pigem juhuslikku laadi.

■

Eestile on loomulikult üliloluline olla pildil nii kogu Europe Jazz Networki tegevuses kui ka Europe Jazz Media ühe osalisena. Enamgi veel, on rida ettevõtmisi, kus just Eesti võib olla eeskujuks paljudele hoopis pikemate traditsioonidega jazzimaadele Euroopas, kuigi meil pole ju siiamaani omaette jazziväljaannet. Üks selliseid ettevõtmisi, mis on aga tähelepanu köitnud laiemalt, on noorte muusikaajakirjanike koolitusprojektid, mis meil on ühel või teisel kujul toiminud juba umbes kümmekond aastat. Midagi sellesarnast tehakse Londoni jazzifestivali juures tegutseva Write Stuffi programmi raames, millest on välja kasvanud terve uus põlvkond värske pilguga jazzist kirjutajaid.

Pikemas perspektiivis on Europe Jazz Media eesmärgiks luua Euroopa jazziveeb, nii et kõik maad saaksid oma jazzielu ka teistele tutvustada. Järgmistel aastakonverentsidel lubati rohkem tähelepanu pöörata suhtlusmeedia võimalustele selles vallas. Edaspidistes plaanides nähakse ette ka suurema rõhu pööramist jazzihariduse integreerimisele EJNi tegevusega. Väitlusel muusika- ja teatriakadeemias arutlesid külalised Soome, Norra ja Hollandi kõrgkoolidest selle üle, kuidas kõige paremini valmistada noori muusikaüliõpilasi ette muusikukarjääriks. Pöörati tähelepanu sellele, et peale loominguliste probleemide mängib muusiku igapäevaelus suurt rolli ka praktiline pool ehk majanduslik-finantsilis-korralduslikud küsimused, mida inglise keeles tähistatakse terminiga *entrepreneurship*.

On „karta", et nii EJNi aastakonverentsil kui kogu *Tallinn Jazz Weekend*'il on Eesti jazzi jaoks kaugeleulatuvad ning loomulikult vaid positiivsed tagajärjed, mis ei pruugi ilmneda silmapilkselt, kuid mida päris kindlasti näeb nelja-viie aasta pärast. Euroopa jazzi võtmeisikud said ilmselt päris hea pildi ja kinnitust, et selles väikeses riigis Läänemere kaldal elavad tublid inimesed, kellega tasub edaspidigi koostööd teha.

Ivo Heinloo

Europe Jazz Networki juht Annamaija Saarela kirjeldab EJNi kui üht suurt sõbralikku perekonda.

Jaak Sooäär duos Tuule Kanniga eristus ülejäänud programmist jazzi ja rahvamuusikat kõrvutades. 2x HEITI KRUUSMAA

Väljanäitusel Eesti jazzielevanti kompimas

Kaur Garšnek

Tallinn Jazz Weekend 23. ja 24. IX Von Krahli teatri saalis ja baaris.

21. ja 22. septembril Django Batesi ja Eesti noorte muusikute ühiskontsertidega alanud Tallinna jazzinädalalõpp jätkus kaleidoskoopilise programmiga reedel ja laupäeval. *Showcase*-festivalil astus üles 14 Eesti jazzkooslust. Kui võrrelda kava näiteks kevadel toimunud *Tallinn Music Week*'i väljanäitusega, siis esmalt torkas muidugi silma (Eesti väiksusest ning ka jazzmuusika loomusest tulenev) muusikute kollegiaalne liikumine eri koosseisude vahel. Ligi neljandik interpreetidest mängis tegelikult kahes või enamas grupeeringus ning ansambleid, kus poleks mõne teise koosseisuga kattuvaid liikmeid, oli ainult kolm: **State of Zoe, Villu Veski „Innovative Life"** ja **Ingrid Lukase duo**. On see nüüd hea või halb, ent kuna festival oli mõeldud Eesti originaalse jazzmuusika tutvustamiseks välisdelegaatidele, siis paistab, et selline asjade korraldus toetas vähem erinäoliste püsikoosseisude ning rohkem individuaalsete artistide reklaami. Nii mõnigi muusik sai end kahe õhtu jooksul näidata mitmest küljest ja sellega jäetud muljet süvendada või täiendada. Võtame näiteks **Kadri Vooranna**, kes lisaks esinemisele oma ansambli ridades täiendas ka **Tanel Rubeni** kvinteti kõlapilti, kusjuures just viimases tuli lauljatari intensiivsus eriliselt esile.

Teine korraldusega seotud üldine tähelepanek puudutab ruumide valikut. Von Krahli pind sai peagi puupüsti delegaate ja publikut täis, kusjuures liikumine ülemise korruse saali ning baari vahet toimus imetlusväärse täpsusega iga poole tunni tagant. Esinemistingimused neis ruumides erinesid aga mõistagi kardinaalselt. Kui *black box*'is oli jazzisõprade tähelepanu suunatud ainuüksi muusikale ning laval toimuvale, helipilt väga konkreetne ja kerge hoomata, siis baaris võttis maad üldine melu ja lõbus sagin – üks Saksa delegaat minu kõrval kommenteeris järjepanu naiste soenguid, teine vestles õllesabas kolleegiga jne – ning sellest kõigest tulenev mürafoon hakkas artistide heliväljundiga konkureerima. Seetõttu oli veidi kahju neist esinejatest, kellele „loosiõnn" polnud naeratanud, nagu näiteks **Weekend Guitar Trio**, kelle kõlatundlik etteaste oleks mustas karbis kahtlemata palju paremini mõjunud. Kindla rütmisektsiooniga bändid selles osas õnneks nii haavatavad ei olnud, ka tundus teisel festivalipäeval baari helipilt olevat valjem ja selgem; ning näiteks Hedvig Hansoni grupi kaasakiskuv esinemine teise festivaliõhtu lõpus toimis selles keskkonnas vägagi hästi, kuivõrd piirid esinejate ja publiku vahel olid seal voolavamad.

Kaks avalööki

Festivalipäevade avapaugud anti aga nimelt *black box*'ist ning need olid mitmeti meeldejäävad. Esimest õhtut alustas **Toomas Rulli** juhitud **Tom-Tomm Kvintett**, esinedes kolme palaga, mis kõik eri viisil läbi raputasid. Algus oli tuliselt latiinolik ning sünkopeeritud rütmid saksofoni-kitarri-elektriklaveri unisoonis asusid kahekõnesse särava trummipartiiga, seejärel siirduti aeglase ja jõulise *funk*'i radadele, viimaks aga esitati tempolt lennukas, kuid temperamendilt rahulikum lugu, mis ometi oli sisemiselt pingestatud ja dünaamiline. Eriliselt kerkisid esile **Marek Taltsi** hetke tabavalt ettenägelikud kitarrisoolod ning **Raun Juurika** rõõmsad süntesaatoripöörded ja ulmelised värvingud. Lisaks instrumentalistide meisterlikele improvisatsioonidele leidus mitmeid toredaid kõlakujundeid ning pähe kerkisid võrdlused selliste inimnäolise *fusion*'i käilakujudega nagu Billy Cobham ja John Scofield.

Teisele päevale pani alguse **Villu Veski „Innovative Life"**, mis kujutas endast õigupoolest mitmedimensioonilist multimeediaetendust. Visuaalses keskmes oli seinale projitseeritud hüpnootiline kujutis laval pöörlevast kettast sellele jooksvalt asetatud objektidega (vististi mündid), mis tarkvaralahenduses tõlgendati lõputult korduvaks elektrooniliseks partituuriks süntesaatorile. Nii tekkinud nihkes rütmistruktuurile lisandusid Tangerine Dreami või Kraftwerki meenutav sakiline pulseerimine, *ambient*-foonid, *new age*-sämplid ja klubirütmid, viimaks ka saksofon. Täiesti ootamatult sisenes pilti rahvariietes **tütarlastekoor Ellerhein**, kes vargsi oli juba publikule külje alla hiilinud ning nüüd elektrooniliste põhjade vaikides alustas pikkadel kattuvatel nootidel oma laulu vaheldumisi kiljumisega, asudes siis dialoogi saksofoniga ja muutudes viimaks ka osaks visuaalsest etendusest – seda nii lavalise liikumise kui video- ja laserprojektsiooni kaudu. Seejärel hakkas kõlama tsitaat Tormise kooriteosest „Talvemustrid", lisandus elektriklaveri korduv rütm, sinna otsa *techno*-biit ja improvisatsioonides visklev saksofon. Kohati oli küll juba raske näha, mis neid kõiki elemente ühendab, ning üleminekud ühelt väljendusviisilt teisele polnud alati sujuvad, näiteks kippus saksofon elektroonilist tausta enda alla matma. Kuna kontseptsioonis võis aimata ka huumoritaotlust, tekkis paiguti kahtlus, et kas pole kogu etteaste hoopis Monty Pythoni stiilis satiir teemal „tehnoloogia piiramatud võimalused ja kaasaegne postmodernistlik maailm".

Mitmesugused koosseisud

Kui kommenteerida veel mõningaid esinejaid, siis festivalil esinenud kvintettidest eristus positiivses mõttes **Meelis Vindi** elektriline elusmuusika koosseis **Vindpower**, mis – tuhat ja tuline! – andis küll vähemalt oma katsetamis- ja mängurõõmu poolest kõigile teistele silmad ette. Võis tajuda läbikomponeerituse ja improvisatsiooni head tasakaalu, eelkõige aga sellist intelligentset riuklikkust, mis iseloomustanud näiteks John Zorni bändi Naked City. Nurgelised meloodiahüpped, ettearvamatud modulatsioonid ja pinev kokkumäng muutusid järgmises muusikalises kaadris täielikuks kontrolli all minnalaskmiseks, nii et näiteks kitarrist **Virgo Sillamaa** peaaegu et ei saanud viimase loo lõputaktis oma hoogu enam pidama. Kuid eks olnud n-ö väljanäitusfestivali kontekstis trump juba seegi, et esiplaanil figureeris saksofoni asemel bassklarnet, mille tämbraalsed võimalused ju hoopis teised.

Esines ka päris mitu duokoosseisu. Neist kahes figureeris kitarril **Jaak Sooäär**, kuid üpris vastandlikel viisidel. Koos **Tuule Kanniga** jazzi ja rahvamuusikat kõrvutades ning vaikse kõla ja minimalistliku kulgemisega originaalloomingut esitades tekitati festivalimelusse tähendusrikas tühimik, mis kahtlemata eristus ülejäänud programmist. Koos Leedu bass-saksofonisti **Liudas Mockūnasega** (Heavy Beauty) sai aga Sooäär end näidata rokkiva mürakitarristina. Viimane koosseis mängis end õigupoolest ise: 4-akordi-järgnevusi ning mõningaid kokkulepitud teemasid aluseks võttes sisustati enamik ajast improvisatsiooniga, mis toetus ülevõimendatud elektrikitarri ja eksootilise bass-saksofoni kõlasulami omadustele.

Kõige liigutavamaks sündmuseks osutus aga hoopis **UMA** etteaste – neil oli õnne mängida *black box*'is. Jällegi õnnestus muusikutel end näidata mitmest eri küljest: kui esimene, improvisatsioonilisem pala („Paastukuu") meenutas veidi Nils Petter Molvaeri lähenemist, siis järgnev („Missing a Fairy Tale") tõi esile tugeva kompositsioonitaju ja täpse kõlakujutluse kombinatsiooni täiuslikus teostuses. See oli üks neid hetki, kui süda jääb äkitselt rahule ning saad kindlalt aru, et festivalile tulek polnud asjata.

Täiesti mainimata jäid veel puhkpillijazzi traditsioone taaselustav **Peedu Kass 005**, jazzi barokiga ristav **Andres Mustonen Crossover Quartet** ning 25. septembril esinenud **Elletuse**, kuid eks me kuuleme neist peagi.

ERSO külalissolistide ja -dirigentidega

Solistid Suurbritanniast laulsid oratooriumi usutavaks ja siiraks

Sarja „Saaga" 1. kontsert – Händeli oratoorium „Saul": solistid David Wilson-Johnson (Saul, bass), Katherine Manley (Miikal, sopran), Joanne Lunn (Meerab, sopran), Andrew Tortise (Joonatan, tenor) ning Stephen Wallace (Taavet, kontratenor), Eesti Riiklik Sümfooniaorkester ja Eesti Filharmoonia Kammerkoor, dirigent Daniel Reuss 23. IX Estonia kontserdisaalis.

Mõnikord satub kontserdile, kus laval toimuv viib kõik mõtted muredest ja argiprobleemidest eemale ning paneb lihtsalt nautima seda, mis sealt kostab. Üks selliseid oli minu arvates Georg Friedrich Händeli oratooriumi „Saul" ettekanne Estonia kontserdisaalis. Kuigi hinnang sai välja öeldud juba esimeses lauses, võib veel pikalt arutleda selle üle, miks kontsert ikkagi oli nii hea ning mis rolli mängisid selle juures esitajad.

Händel on kujundanud „Sauli" orkestratsiooni fantaasiarikkalt, lisaks tavapärasele koosseisule leiab sealt näiteks kolm trombooni, trompetid, kellad, harfi ja oreli. Seda enam paneb imestama, kui harjumatult läbipaistvalt ja peenelt kõlas **ERSO**: suur koosseis ei kõlanud sugugi mitte „sümfooniliselt", vaid iga liin oli rafineeritult läbi töötatud. Lisapille on Händel kasutanud saavutamaks vaheldusrikast koloriiti instrumentaallõikudes, ent osaliselt lähtub nende kasutamine otseselt süžeest. Nii on näiteks Taavet piibli järgi olnud suurepärane harfimängija, kes heebrea Orpheusena suutis oma mänguga leevendada kuningas Sauli vaimuhaigust. Külalisena ERSOs esinenud **Andrew Lawrence-Kingi** harfisoolo oligi meditatiivne ja süvenenud interluudium, mis võttis hetkeks maha dramaatilise tegevustiku pinge. Teine selline vahepala või õigemini maiuspala kõlas II vaatuses orelil **Ene Salumäelt** ning pani täpselt samamoodi südame hetkeks seisma, nii peen ja intensiivne oli see.

Orkester oli niisiis väga heatasemeline sekundeerija väga headele solistidele, kelle repertuaaris ongi esikohal just barokiajastu muusika. Väga usutav ja koloriitne oli raevuka ja ohjeldamatu Sauli esitaja, bariton **David Wilson-Johnson**. Temal tuli kehastada kuningat, kelle hinge pureb kadedus ning kes tunneb pidevat ahastust ja ühtlasi ka raevu oma noore rivaali Taaveti pärast. Händel on kirjutanud mitu kuninga aariat minooris, rõhutamaks just neid tumedamaid tundeid. Tenor **Andrew Tortise** (Joonatan) kõlas paremini keskregistris, mistõttu õnnestusid tal enam ehk tasasemad retsitatiivid kui suurema ulatusega aariad. Kontratenori **Stephen Wallace'i** esitus oli tehniliselt suurepärane, kuigi oli tämbriliselt ja dünaamiliselt siiski mõnevõrra piiratud. Naissolistidest paistis oma imekauni tämbriga silma Miikali osatäitja **Katherine Manley**, ülbelt uhket Meerabi laulnud **Joanne Lunn** aga pigem näitlemisoskusega. Seda loomulikult reservatsiooniga, et oratooriumi puhul ei saa eeldada lavastuslikke elemente, kuid „Sauli" ooperlikult dramaatiline sisu on justkui ärgitanud soliste omavaheliseks kommunikatsiooniks. See, kuidas solistid omavahel mänglevalt suhtlesid ja pöördusid oma muusikalistes etteastetes konkreetse vestluskaaslase poole, muutis kogu toimuva tinglikkusele vaatamata loo väga usutavaks ja siiraks.

Kooril on selles oratooriumis väga oluline roll, olgugi koorinumbreid ligikaudu kaks korda vähem kui aariaid. Koor kehastab Iisraeli rahvast, kes võtab väga aktiivselt toimuvast osa – nii pidutseb kui ka leinab koos oma valitsejatega. Oratooriumi kestel järgib koor väga täpselt Sauli moraalset allakäiku ja tunneb Taavetile kaasa. **Eesti Filharmoonia Kammerkoor** sai selle ülesandega väärikalt hakkama, kontrapunktilised fuugad kõlasid korrektselt ning ka vastav meeleolu anti edasi täpselt ja emotsionaalselt. Pisut kurvastas kohati sopranirühm, mis ei tundunud tugevatele lauljatele vaatamata siiski eriti võimekas, seda juba mitmel viimasel kontserdil.

Kokkuvõttes võib vaid korrata, et kontsert haaras võimsalt kaasa. Sama tundis ilmselt kogu publik, sest aplaus oli pikk ja tuline.

Aleksandra Dolgopolova

Päev täis päikest

„Meistriklass II" – „Mozart Tallinnas": Kalle Randalu (klaver), Eesti Riiklik Sümfooniaorkester, dirigent Christoph Poppen 30. IX Estonia kontserdisaalis.

Kontserdi avapala Erkki-Sven Tüüri „Lighthouse" keelpillidele (1997) tegi meie kõrvad lahti ja meeled erksaks, tuues oma mitmekoelise helikangaga esile Tüürile iseloomulikud rahutud kromaatilised kobarad ja hingeldavad seisakud. Stravinski olevat öelnud, et mõned heliloojad on nagu tuletornid, heites valgust üle sajandite. Mõtterikka muusika jälgimiseks kulus mõni aeg, et kohaneda külalisdirigendi **Christoph Poppeni** (Saksamaalt) omapärase maneeriga suunata orkestrit ohtralt laia žestiga. See ei tohi olla aga etteheide, kui tulemus on korrektne.

Küll aga ei saa viimast öelda Mozarti ühe võluvama klaverikontserdi B-duur KV595 (1791) orkestri sissejuhatava osa kohta, mis oli rütmiliselt ja kõlaliselt organiseerimata. Õnneks suutis **Kalle Randalu** oma sisseastumisega seda kahtlast atmosfääri paremuse suunas mõjutada, saavutades selle kontserdi õilsale muusikale väärilise hoiaku. Randalu mängis kuulaja kõrvadesse oma rikkaliku elukogemuse ja jäägitu Mozarti-armastuse. Me ei pidanud kuulama juba äraöeldud mõtteid, vaid sukeldusime koos solistiga intiimsesse mitmekoelisesse sisemaailma, kaotamata ülevust. Me teame, et Mozarti noodistatud dünaamika on napp, koosnedes peamiselt kahest märgist – *p* ja *f*. Seda me võtame kui vihjet hulgalistele nüanssidele, mis jäävad interpreedi avastada. Omavahel kontrasteeruvad kujundid olid kontserdi I osas *Allegro* Randalu poolt sellest kehvaks nuheldud klaverist erksa reaktsiooniga välja võlutud, esiplaanil selle muusika kulgemise laulvus ja liikumise vaoshoitus. Tähelepanu äratas I osa kadents oma dialoogidega nagu ka kontserdi armas II osa *Larghetto*. Kui oleme kuulnud III osa *Allegro*'t sageli hoogsas tempos ja bravuursena, oli Randalu eelistus siin kontserdi terviku huvides hoida delikaatselt rõõmsameelset plastilist 6/8-joont. Öeldakse, et muusikal on inimesele tervendav mõju. Millisel muusikal? Peab arvama, et Mozarti muusika loogiliselt lihtne struktuur, meelipaitav harmoonia ja inimlikult hingelähedased kujundid aitavad meil oma mõtlemist korrastada, emotsioone kontrollida ja tunnetes selgusele jõuda. Kindlalt omatahtelise väljendusega läheb Randalu mäng südamesse ja kvalifitseerub kahtlemata paljude tuntud Mozarti-mängijate maailmaklassi. See esitus oli publikule ilus kingitus nagu juhtus ka olema sama päeva suveilm meie ametlikus sügises oma kuldse päikese ja maheda tuulega. Üllatavalt sooja tuulepuhanguna hõljus üle publiku ka väljanõutud lisapala Schumanni noodimapist.

Head asjad kipuvad sageli korraga tulema. Nii tuli üllatuseks kava teises pooles Mozarti Sümfoonia nr 41 C-duur KV 551 „Jupiter" (1788) innukusest õhkuv ettekanne. Dirigent Poppen pani orkestri ühtselt hingama ja kaasa elama. Otsustava kirkusega ja kontrastsete nüanssidega kõlas sümfoonia I osa *Allegro vivace*. Koosmäng oli perfektne, soolorühmad ilmekad. Kindlakäeliselt suunati kogu II osa *Andante cantabile* meeleolu, eriti selle osa minoorse dramaatilise alatooniga kõrvalteemat. Mõnus Menuett *Allegretto* oli parajalt nõtke ja läbipaistev. Tundus, nagu oleks dirigendipulti tõusnud üks teine inimene! Väga uhke ja suurejoonelise lähenemisega IV osa *Molto allegro* jäi polüfoonilises rägastikus (tõepoolest orkestri jaoks ülinõudlik) koosmänguliste vaevlemiste kimpu. Suurele vastutusekoormale vaatamata oli erakordselt täpne ja puhas puhkpillide mängulust, mis aitas selle osa säravana hoida.

Estonia kontserdisaali fuajees oli publikule tutvumiseks välja pandud Eesti ajaloomuuseumi haruldane eksponaat, W. A. Mozarti enda käega kirja pandud kadentsid oma viimasele 27. klaverikontserdile B-duur. Kavalehelt oli lugeda kadentside käsikirja saamise ja rännulugu ning seegi, kuidas see materjal 1868. aastal Eestisse jõudis. Vaadates hardumusega neid hapraid noodimärke kribu-, kuid ometi väga selgelt loetavas kirjas, jäi mulje, et autor on olnud oma muusikalise idee ülesmärkimisega üksjagu õhinas.

Leelo Kõlar

Kaks pianisti, kaks heliloojat ja muusikaline akvarell

„Akadeemia Suurgildis": Kirke Karja ja Johan Randvere 28. IX ajaloomuuseumi saalis.

Eesti muusika- ja teatriakadeemia uue kontserdisarja „Akadeemia Suurgildis" kolmandal kontserdil esitasid klaveri eriala üliõpilased Kirke Karja ja Johan Randvere Ludwig van Beethoveni ja György Ligeti klaveriteoseid. Mõlemad mängijad arendavad pianismikunsti peensusi professor Ivari Ilja käe all ja tundub, et mitmele silmapaistvale konkursitulemusele vaatamata ei ole nad jäänud loorberitele puhkama.

Suurgildi hoone ruumid, sealhulgas ka suur saal on renoveerimise käigus teinud läbi mitte ainult visuaalse, vaid ka akustilise muutuse. Klaveri paigutus ruumis, osaliselt tõstetud põrand ja küllaltki hõre sisustus võimendavad kiviseinte ja kõrgete laevõlvide pikka kaja ning seavad pianisti ette ülesande, mis on igale tulevasele klaverikunstnikule kahtlemata väga kasulik ja õpetlik kogemus. Kui anne, töötahe, õnn ja juhus lubavad, oodatakse ju muusikut esinema erinevatesse saalidesse, tavaliselt pole aga enne kontserti võimalust ruumi akustilise eripäraga tundide kaupa kohaneda ning siis kulub marjaks ära, kui on samalaadseid kogemusi „näpust võtta". Suurgildi saalis tuleb pianistil arvestada asjaoluga, et igale klaverist valla päästetud helile tekib ümber otsekui kõlaline halo, mis hakkab ruumis elama oma elu ja segunema teiste omataolistega. Sellise kõla üle valitsemine ja oma soovide järgi vormimine nõuab esinejalt palju, alates oskuslikust kavavalikust kuni õigesti valitud tempode ja väga tundliku pedaalikasutuseni.

Kirke Karja tõi kuulajateni Beethoveni sonaadi *op.* 110 nr 31 ja Ligeti etüüdi „Varssavi sügis". Tegemist on huvitava muusikuga, kelle mängustiilist tõusid esile otsingulisus ja mõtlikkus. Kontserdi esimese esinejana tuli tal kõigepealt harjuda ja harjutada ka kuulajat saali erilise akustikaga. Kui sonaadi *piano*-lõigud tekitasid kujutluspildi pastelsetes toonides akvarellmaalist, siis *forte* puhul hakkasid kõlavärvid liialt paksult segunema ja muutusid poriseks. Kõige keerulisem ülesanne tundus olevat fuuga kindel läbiviimine. Ligeti kromatismist ja pehmest motoorikast kantud etüüdile andis saali akustika toone veelgi juurde, esile tuli ka pianisti jazzilembus.

Johan Randvere alustas esinemist Ligeti etüüdiga „Metall" ning tegi seda väga veenvalt, saali kivised seinad tema kõlalisi püüdlusi toetamas. Sellele järgnenud Beethoveni sonaadis *op.* 111 nr 32 seadsid needsamad seinad aga mängija ette mõningaid takistusi ning haarasid aeg-ajalt kõla üle valitsemise ohjad endale. Sellegipoolest oli üldmulje ka sellest muusikust väga positiivne.

Võrdlesin mõttes kõnealust muusikaõhtut akustilisest vaatenurgast (loe: kuuldenurgast) samas saalis aastaid tagasi toimunud kontserdiga, kui eesti viiuldajate ja pianist Heljo Sepa esituses kõlasid Beethoveni sonaadid viiulile ja klaverile. Ei tea, kas mõjutavaks teguriks oli toonane klaveripaigutus või see, et esinesid kogenud muusikud, aga ei mäleta, et saali akustika oleks tundunud keeruline.

Siiski on väga rõõmustav, et EMTA on oma regulaarse kontserttegevuse kooliseinte vahelt välja viinud. Loodan väga, et info uue põneva ja heatasemelise kontserdisarja kohta jõuab kiiresti kõikide kammermuusikahuvilisteni ja rohkearvuline publik aitab saali akustikat mahendada.

Iren Lill

UUS!

Veel paarkümmend aastat tagasi äratas Soome muusikafestivalide küllus meis imetlust, nüüd hakkame põhjanaabreid festivalitiheduselt ehk ületamagi, aga uusi algatusi tuleb üha juurde. Nii astub Eesti Interpreetide Liit järgmisel nädalavahetusel Tallinna publiku ette oma esimese festivaliga. Muusikute loomeliit ehk ei peakski kontserdikorraldusega tegelema, aga kuna oma kontserdisarju on juba kaua tehtud, tundub üsna loogiline, et 10. hooaja avamiseks jõuti oma festivalini. Valdavalt on kõik siinsed muusikafestivalid ju eesti interpreetide sisustada, mistõttu võib siiski küsida, millega EILi festival tahab teistest eristuda ja kuulajaid võita?

EILi juhatuse aseesimees **MARKO MARTIN**: Eristumine teistest festivalidest pole kindlasti eesmärk omaette. Pigem jätkuvalt võimaldada kuulajatele kõrgekvaliteedilist kontserdielamust artistidelt, kelleta tänane Eesti muusikaelu oleks palju vaesem. Süvamuusika traditsioonide hoidmine meie üha kommertsialiseeruvas maailmas on aspekt, mis ei tohi lühiajalise tulu teenimise eesmärgil meelest minna. Klassikaline muusika on elanud meiega sajandeid, kujundanud inimeste esteetilist mõttemaailma, mõjutanud arhitektuuri – olnud kultuuri lahutamatuks koostisosaks. See on väärtus, mida hoida ja väärtustada. Samas on festival ka avaakordiks EILi esimesele kontserdihooajale Mustpeade majas. Soovime publikule pakkuda kõrgetasemelist elamust meie oma interpreetidelt ajaloolises asukohas!

Interpreetide liidu festivali neljal kontserdil esineb 13. – 16. X ligi poolsada EILi liiget. Avaõhtul astub Mustpeade maja Valge saali lavale duo Sigrid Kuulmann-Martin – Marko Martin. Järgmise õhtu mammutkontsert täidab kogu Mustpeade maja mitmeks tunniks muusikaga, võimaldades publikul liikuda nii eri saalide kui ka eri muusikaajastute vahel. Esinejate seas on viiuldajad Arvo Leibur, Harry Traksmann ja Elo Tepp, vioolamängija Laur Eensalu , tšellistid Marius Järvi ja Leho Karin, kontrabassist Jüri Lepp, flötist Neeme Punder, klarnetistid Madis Kari ja Toomas Vavilov, trompetist Raivo Tarum, lauljad Iris Oja, Oliver Kuusik ja Pirjo Püvi, pianistid Vardo Rumessen, Marko Martin, Kadri-Ann Sumera, Lea Leiten ja Piia Paemurru, klavessinistid Lembit Orgse, Imbi Tarum, Iren Lill ja Marju Riisikamp, ansamblid Cantores Vagantes ja Una Corda – igal kooslusel aega vaid 15 minutit publiku köitmiseks.

Laupäeval „kolib" festival Niguliste kirikusse, kus toimub Eesti organistide galakontsert, esinemas organistid Ulla Krigul, Piret Aidulo, Kadri Ploompuu, Tiit Kiik, Pille Metson ja Toomas Trass, aga ka mandoliinimängija Alina Sakaluskaja, lauljad Iris Oja ja Aare Saal ning saksofonist Eve Neumann.

Pühapäeva õhtul astuvad festivali lõpetuseks Estonia kontserdisaali lavale Eesti parimad pianistid, et ühtlasi tähistada Tallinna Muusikakeskkooli 50. aastapäeva, esinemas kooli vilistlased Lauri Väinmaa, Rein Rannap, Mihkel Mattisen, Marko Martin, Peep Lassmann, Age Juurikas, Kadri-Ann Sumera, Mati Mikalai, Kai Ratassepp, Sten Lassmann, Mihkel Poll ja Ralf Taal. Kontserdi üks eesmärke on juhtida avalikkuse tähelepanu probleemile, et Eesti vajab maailmatasemel esindusklaverit.

T. M.

Külmale maale … teadmiste järele

Kavatsus Antarktika lepingu keskkonnaprotokollist loobuda näitab valitsust lühinägeliku ja teadusvaenulikuna.

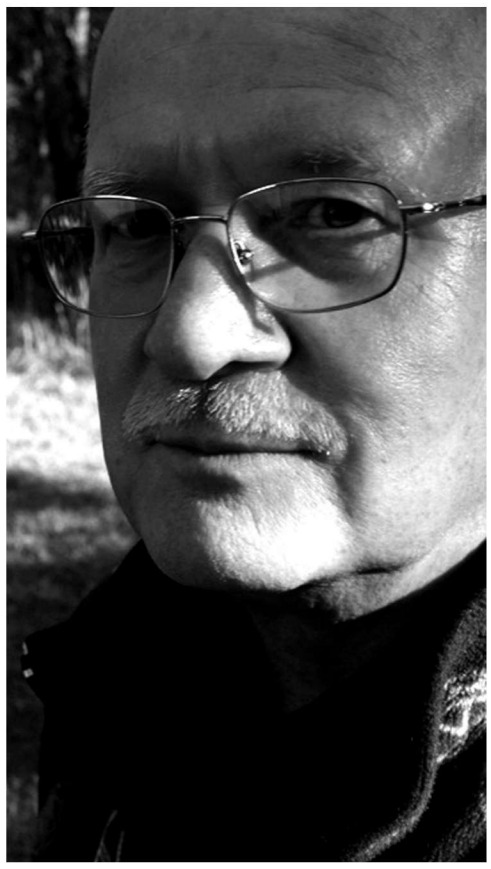

Enn Kaup

Mart Saarso

2x MAREK STRANDBERG

Teadmised Maa kliima mineviku ja ilmselt ka tuleviku kohta asuvad polaaraladel. Võimalik, et seal on ka teadmine meie geneetilise olemuse kohta, õigemini, selle kohta, milline osa pärilikkusainest teeb sealsed harvad liigid nii vastupidavaks karmidele oludele.

Kliima ja keskkond moodustavad majanduse ja poliitika pirukast üsna suure tüki. Polaar-, nagu ka kosmoseuuringud, on teadusliku solidaarsuse avaldumise kohaks, nagu seda on tuumauuringud ülikallitel kiirenditel või mis tahes muu ulatuslik teaduslik koostöö. Ettekujutus, et polaaruuringud tähendavad koerarakenditega võidu poolustele kihutamist, on meie tavateadvusest visa kaduma.

Eesti liitus Antarktika lepinguga 45. riigina 2001. aasta mais. Tänu toonase välisministri Toomas Hendrik Ilvese initsiatiivile 2004. aastal esitas Eesti valitsus taotluse liituda Antarktika lepingu keskkonnakaitse protokolliga. Nüüd soovitakse sellest loobuda, kuna väidetavalt on see kulukas.

Tõsiasi on see, et Antarktika lepingusüsteemis olek ei tähenda iga-aastasi olulisi rahalisi kulutusi. Antarktika lepinguga liitumine on meile maksnud null krooni aastas. Keskkonnaprotokolliga liitumine tähendaks maksimaalselt ühe ametniku kahe nädala tööd aastas. Küll looks aga keskkonnaprotokoll eeldused, et laiema Antarktika uurimisega saaks algust teha ja annaks kindluse, et kõik Lõunamandril viibivad eestased, olgu teadlased või turistid, täidaks seal kehtivaid Maa kõige rangemaid keskkonnakaitsereegleid

Polaar- ja kliimauuringud (mis on üsna märkimisväärses osas kattuvad tegevusvaldkonnad) võivad anda vastuse küsimusele, mis juhtub Maal järgmise 500–1000 aasta jooksul. Võimalik, et ka järgmise 100 aasta jooksul. Kas ookeanide veetase tõuseb 0,5, 5 või 15 meetrit või saabub hoopis uus jääaeg? See on oluline teadmine.

Kas või seetõttu, et aru saada, mis saab poole tuhande aasta eest rajatud linnadest ja kultuurilisest infrastruktuurist, kas Eesti on keskaja raadiuselt tulevikku vaadates arhipelaag või mandrijää pealetungi ootav põhjamaine riik.

Ja peamine küsimus: kui suur on inimese roll kõigis neis muutustes ja kas meie võimuses on seda väärata?

Tänapäeval tegevusjuhiseid käsulaudadena taevast ei poetata ja vanadest on vähe abi. Lahendiks on teaduslik solidaarsus uute teadmiste hankimisel, et luua ennustusvõimelisemaid mudeleid Maa ja selle tuleviku kohta.

Sirbi küsimustele Antarktika kui uurimisobjekti ja teadusliku koostööpaiga kohta vastavad TTÜ geoloogiainstituudi vanemteadur bioloogiadoktor Enn Kaup, osalenud kaheksal Antarktika ekspeditsioonil ja projekti ESTANTEX (Eesti Antarktika ekspeditsioon) juht ning Antarktika lepingu kontaktisik Eestis Mart Saarso.

Milline on üldse Eesti ajalooline kokkupuude Antarktika ja Antarktika-uuringutega?

Enn Kaup: Meie jaoks hakkab see peale Bellingshausenist. Tema oli see, kes nägi 28. jaanuaril 1820 Antarktist dokumenteeritult esimesena. Bellingshausen jõudis pooleteist miili kaugusele šelfiliustiku servast, mida tänapäeval loetakse osaks Antarktisest. Paraku ta kaugemale ei näinud. Ilm oli sombune, sadas lund ja mägesid, mis sellest kohast hea ilmaga oleksid olnud väga hästi nähtavad, ta ei näinud. Olen ise selles piirkonnas olnud ja näinud neid mägesid paistmas 170 kilomeetri kaugusel. Oleks Bellingshausen toona maa tuvastanud, oleks tema avastajaroll ka suurem. Nüüd on paraku mängus nii poliitika kui ka rahvuslik uhkus. Britid väidavad, et ega ta ikka päris täpselt aru ei saanud, mida ta nägi. Brittide jaoks on Antarktise avastajaks Edward Bransfield, kes olevat näinud Antarktise mägesid kaks päeva peale Bellingshausenit. See ei muuda aga tõsiasja, et meie mees oli esimeste hulgas, kes selle mandri ära nägi. Muuseas, Antarktise all mõistetakse lõunamandrit ning Antarktika tähendab kogu merd ja maad polaarfrondist, *ca* 55 kraadi lõunalaiust, lõuna pool.

Millise tõdemusega Bellingshausen edasi purjetas?

E. K.: Ta kirjutas, et oli näinud erakordse ulatusega mandrilise päritoluga jääd. Jääkilp teebki Antarktise mandriks nagu teisi mandreid moodustavad gneiss või graniit, leitakse tänapäeval. Pärastpoole avastas ta Peeter Esimese saare, kaugeima toonase maismaa lõunas. Hilisem eestlaste teaduslik tegevus Antarktikas algas rahvusvahelisel geofüüsika aastal (1957-58) ja minu teada oli meie esimeseks teadlaseks seal meregeoloog Ivar Murdmaa. Tema uuris ookeani setteid.

Antarktikas ristuvad ilmselt väga paljude maade mitmeplaanilised huvid. Kuidas siis nii läks, et selle mandri osas jõuti üsna rahumeelse jagamise ja koos tegutsemise kokkuleppeni? Inimene seal väga ei laamenda, ei sekku, ei kaeva, ei muuda loodust…

E. K.: Esmalt on tähelepanuväärne see, et ei mindud märkimisväärselt riidu. Eeldusi samal ajal tüliks jagus. Aastatel 1950–1951 olid britid ja argentiinlased sedavõrd tülis Baya Esperanza (britid nimetasid seda kohta Hope Bayks) pärast, kuhu mõlemad riigid soovisid oma baase ehitada. Nad ehitasidki ja lammutasid teise ehitatut. Ja juhtus ka nii, et kui britid lähenesid Argentina baasile, tulistati sealt britte kuulipildujaga. Tõsi, õnneks üle peade. Verd Antarktikas minu teada valatud ei ole, aga see tulistamisjuhtum tekitas tõsise diplomaatilise skandaali. Argentiinlased sedapuhku taandusid. See oli enne geofüüsika aastat. Geofüüsika aastal pöörati suurt tähelepanu Teise maailmasõja ajal kasutusse võetud seirevahendite, näiteks radarite, kasutamisele ka polaar- ja atmosfääriuuringutes. Geofüüsika aasta oligi ennekõike Ameerika Ühendriikide teadlaste eestvõtmine uute tehnikate rakendamiseks loodusuuringutes. Ja see algatus võttis maha suure hulga poliitilisi pingeid, mis selleks ajaks olid Antarktika ümber kogunenud. Nii lõidki 12 riiki Antarktikasse baasid sh ka Nõukogude Liit.

Mis on saanud ajaloolistest pretensioonidest, mida esmaavastajad ja muul põhjusel maaomandi õigusi tundvad riigid on Antarktika suhtes esitanud?

E. K.: Neil pretensioonidel on kirev ajalugu. 1930. aastatel kuulutas näiteks Norra enda omaks Kuninganna Maudi maa. (See on 2,7 miljoni ruutkilomeetrine sektor Antarktisest, mille kogupindala on 14 miljonit ruutkilomeetrit – toim.) Tol perioodil deklareeris oma nõudlusi Antarktikas ühtekokku seitse riiki. Geofüüsika aastal sai alguse ka ulatuslik koostöö. Meenub juhtum, kui Kuninganna Maudi maa mägedes jäi ühe Belgia printsi juhitud ekspeditsioon hätta. Nende lennuk oli rikkis ja Vene lendurid läksid appi. Mulle on jäänud mulje, et teadlaste, tehnikute ja maadeavastajate koostööhkkond kandus üle diplomaatidele ja poliitikutele. Kui hakati arutlema Antarktika tuleviku üle, siis võimudele olid ekspertideks just need, kes olid osalenud selle mandri uurimisel. Rahvusvaheline geofüüsika aasta sai murdepunktiks Antarktika küsimustes. Arusaam, et Antarktikas ei olda vaid jää pärast, sai õnneks küllalt rahumeelse lahenduse. Külma sõja ajal oli Antarktika ainuke paik kus USA ja N Liit efektiivset koostööd tegid, igal pool mujal olid nad vihased vastased.

Mart Saarso: austraallasest Antarktika ajaloo uurija Tim Bowden osutab oma ülestähendustes, et ameeriklaste hoiak oli õige lähedal sellele, et võtta kontroll kogu Antarktika üle, kui mõned riigid omavahelist nägelemist ei lõpeta. Ju peeti silmas näiteks Argentina ja Ühendkuningriigi konflikti ja teisigi teravaid vaidlusi.

E. K.: Peale Argentina–Briti tüli oli ameeriklaste kannatus katkemas ka Tšiili ambitsioonide puhul, kui tšiillased arvasid, et nende mäestike loomulik jätk ongi Antarktikas.

See sarnaneb venelaste Põhja-Jäämerealuse piiritõmbamisega n-ö nende šelfiala jätkuna, mis ulatub Venemaa rannikust üsna kaugele.

E. K.: Täpselt nii. Antarktika puhul on paljud ambitsioonid seotud ka sellega, kui palju konkreetne riik on mingit ala Antarktikas esimesena väisanud ja kaardistanud. Austraalia ulatuslike kaardistustööde tõttu Ida-Antarktises on nende nõudluseks 42 protsenti mandri territooriumist.

M. S.: Et vältida tülisid, siis Antarktika lepingu põhisosaks saigi territoriaalsete nõudmiste külmutamine. Keegi ei ole neist loobunud, ainult et ühise tegutsemise huvides ei räägita neist enam jõuliselt. Kuigi Prantsusmaale kuulub Antarktisest meretaguse territooriumina – nende mõistes väike osa – Adélie maa, on see pea kümme korda suurem kui Eesti. Kokkulepe on ka selle kohta, et uusi nõudmisi enam territooriumidele ei esitata. Muidugi, USA ja N Liit deklareerisid, et nad ei esita nõudmisi, kuid nende senisest tegevusest tulenevad, kuis öeldagi, paratamatud tagajärjed, ja selles osas kasutas Nõukogude Liit ära Bellingshauseni avastusretke.

Antarktika leping on sõlmitud tähtajatult ja kehtib seni, kuni riigid ei esita uusi territoriaalseid ja muid radikaalseid nõudmisi.

Kas Antarktikas relvi on?

M. S.: Minu teada on ainsaks levinud relvaks raketipüstol.

Kui palju riike on Antarktika lepinguga liitunud?

M. S.: 48 ja viimase paarikümne aastaga kümmekond. Pärast Eesti liitumist Antarktika lepingusüsteemiga 2001. aastal on liitunud Valgevene, Portugal ja Monaco. Näiteks Soome liitus Antarktika lepinguga 1984. aastal ja korraldas uurimistöid ka 1990. aastate alguse majanduskriisi aegadel.

Mida riigid tänapäeval Antarktikas teevad?

E. K.: On selge, et riigid pole Antarktikas mitte niivõrd teaduse kui just mitmesuguste muude huvide tõttu. Ei saa eitada, et Antarktika oma võimalustega on unikaalne ja suuri võimalusi pakkuv uurimisobjekt. Meenutan siinkohal ka seda, et oli aeg, kui oldi valmis kasutama Antarktikat maavarade otsimiseks ja kaevandamiseks. Vastav leping oli siis juba valmis ja ootas allakirjutamist.

Aasta oli siis?

E. K.: 1987. Oli valmidus ulatuslikuks geoloogiliseks luureks ja maavarade kaevandamiseks. Austraalia leidis liitlaseks Prantsusmaa ja nende ühine vastuseis vääras Antarktika tööstusliku hõivamise plaani. Aastad läksid ja 1991. aastal sõlmiti hoopis keskkonnahoiule keskendatud Antarktika lepingu lisa, nn Madridi protokoll. 1998 hakkas see kehtima ja paneb paika, et järgmise 50 aasta jooksul Antarktika majanduslikku hõlvamist ei toimu ja tööstuseesmärkidel uuringuid ei tehta. Teadusteave on nüüdseks Antarktise tähtsaim „maavara".

M. S.: See on see protokoll, mida nüüd peetakse Eesti jaoks kulukaks ja soovitakse sellest taganeda. Keskkonnaminister soovib. Kuigi – tegemist on riikide solidaarsusega hoida üht Maa osa puutumatu ja kaitstuna. Mu meelest pole tegu karvavõrdki tähtsusetuma solidaarsusega, kui seda on Eesti väljendatud solidaarsus kreeklastega. Puhas ja eelkõige uurimiseks kasutuses olev Antarktika on samasugune väärtus kui näiteks inimõigusedki. Meil ei tuleks pähegi majandushuvides loobuda näiteks inimõiguste kaitsest ja neist kinnipidamisest.

Millised on sealsed põhilised uurimisvaldkonnad?

E. K.: Siinkohal üks lugu osooni mõõtmistest Antarktikas, millega isegi olen tegelnud 1970. aastate algul. Osoonisisaldust mõõdeti sel mandril üsna usinalt. Toona mõõdeti Antarktika õhus ülimadalaid osooni kontsentratsioone. 1985. aastal tuvastatigi, et osoonisisaldus atmosfääris on Antarktika kohal vähenenud ja väheneb jätkuvalt. Põhjuseks toodi freoonid, mida kasutati kõikvõimalikes aerosoolpakendites ja külmutusseadmetes. Freoonid lagundasidki Antarktika osoonikihti, mille tagajärjel elule kahjuliku maapinnani jõudva ultraviolettkiirguse hulk kasvas. Juba 1987 sõlmiti Montréali protokoll freoonide atmosfääri paiskamise piiramiseks. Freoonide kasutus on järgnevalt vähenenud ja osoonikiht on hakanud taastuma, vähemalt see enam ei kahane. Arvatakse, et 2070. aastal on osoonikiht sama paks, kui see oli 1950. aastal enne freoonide masskasutuse algust. See on üks näide, mil moel esmapilgul arusaamatud mõõtmised ja uuringud võivad viia palju olulisemate, inimkonda otseselt mõjutavate protsesside mõistmiseni.

Uuritakse loomulikult ka atmosfääri käitumist ja on tuvastatud koguni atmosfääri kõrgema osa, troposfääri, soojenemist. Kui olulised on just jää uuringud Antarktikas, näitab puurisüdamike uurimine, mis annab hea ülevaate Maa kliima ajaloost. Antarktika jäätumine algas 34 miljonit aastat tagasi. Nii vana jääd leida on ilmselt raske, liustikud on liikumises ja uuenevad sellises ajamastaabis kindlasti. Praegu otsitakse seal kohti, kust leida 1,5 miljoni aasta vanust jääd. Jääuuringutest näeme

aga mitmeidki muutusi, mille kontekstis me tänapäeval elame. Korduma ei kipu mitte inimkonna, vaid ka kliima ajalugu. Samal ajal kõneldakse ka sellest, et inimese roll võrreldes vulkaanide ja päikesekiirgusega on kaduvväike, selleks et saaksime rääkida inimese mõjust kliimale. Tooksin siinkohal aga teise võrdluse. Mäletan koolipõlvest aritmeetikaülesandeid basseinide kohta. Üks toru toob vett juurde, teisest voolab vesi minema. Kui peale- ja äravool on võrdsed, püsib basseini veetase paigas, aga ka väga väikese juurdevoolu lisandumine, sõltumata sellest, kui suured on tasakaalus oleva peale- ja äravoolutorude läbimõõdud, hakkab ju veetaset kasvatama. Kui räägime nii ookeani temperatuurist kui ka CO_2 hulgast atmosfääris, siis inimene ongi see „väike toru" mis seda tasakaalu võib mõjutada. Loodustasakaal võib olla nagu pilgeni täis ämber, kus viimane piisk paneb üle ääre voolama.

Ehk siis loodusprotsesside tasakaalu puhul tuleb võrrelda ja hinnata dünaamikat. Kas inimesest jääb Antarktikasse jälg?

E. K.: See jälg on juba olemas. Näiteks tuumakatsetuste ajastu radioaktiivsete ainete kiht jääs. Muidu ohtlik aine on jääuuringute jaoks oluliseks ajamärgiks. Kuigi Antarktikas põllumajandust pole, leitakse putukamürkide jälgi nii pingviinide kui ka hüljeste rasvast. Nii et inimese jälg on olemas, tuleneb ookeani ja atmosfääri üldtsirkulatsioonist. Siiski on Antarktises üldine inimmõju kaduvväike, teadusjaamade vahetu ümbrus välja arvatud, ning soov Maa puhtaimat paika hoida hästi põhjendatud.

Milline on teaduskoostöö iseloom Antarktikas?

E. K.: Tuleb panustada andmete tekitamisse – kas kogudes uurimismaterjali või siis seda mõõtes. Tegijate vahel liigub info. 1988. aastal osales Margus Toots Antarktise kuppel B jääuuringutes ja korjas sealt proove. See jää on Tallinnas külmkambris ja uurimiseks alles siiamaani, nagu ka Grenoble'is Prantsusmaal. Kui pakud uurimismaterjale ja andmeid, jagatakse neid loomulikult ka sinuga. Meie instituudis plaanitakse (geoloogia instituut TTÜ juures – M. S.) nende isotoopmõõtmistega edasi minna.

Kui palju eestlasi on kokku käinud seal uurimistöid tegemas?

E. K.: Veidi üle 30. Kõik pole olnud teadlased, on olnud ka muude elualade esindajaid. Tehnikuid ja logistikuid, nagu nüüd kutsutakse. Suurem osa seal käinutest on ikka tegelnud teadusvaatlustega.

Kuidas läksid soomlased Antarktikat uurima?

M. S.: See oli 1980. aastate lõpupoole ja nad tegid seda valitsuse tahtel. Kõik olid seal esindatud ja Põhjala riigina ei tahtnud Soome olulistest arengutest kõrvale jääda. Antarktika lepinguga liitus Soome 1984.

E. K.: Eelmisel lõunapoolkera suvel töötas Soome Antarktika ekspeditsioonis kaks eestlast – Priit Tisler ja Timo Palo.

Mis on tunnetuslikult või rakenduslikult uus, millega Antarktikas tegeldakse?

M. S.: Uus tegevussuund on Antarktikas ingliskeelse nimetusega *bioprospecting*. Seda võiks eesti keeli nimetada ka bioluureks. Asja sisu ja mõte on aga otsida ja leida selliseid elusorganisme, mille geneetiline materjal on kogutud mitte ainult uurimise, vaid ka edasise kasutamise eesmärgil – kasutamiseks siis muundorganismide loomiseks, uute ravimite sünteesiks, jne

See on suur vaidlusteema, sest ainsaks lubatud majandustegevuseks Antarktikas on turism. Bioluure puhul kerkib küsimus, kus lõpeb sellise tegevuse puhul teadus ja saab alguse äri. Loomulikult pole bioluure oma mõjult sedavõrd keskkonda muutev, kui seda on maavarade kaevandamine. Aga mis hetkest võib bioluure üle kasvada Antaktika habrast ökosüsteemi häirivaks või lõhkuvaks tegevuseks, on üsna raske ennustada.

E. K.: Viimase kümnendi teema on see, et Lääne-Antarktikas, kus ilmneb märkimisväärne soojenemine, on märkimisväärne kogus Maa jääst. Peale selle on veel kaks kohta – Siberi keskosa ja Alaska –, kus samuti on mõõdetud olulist soojenemist. Antarktika lääneosas libiseb liustikke merre sama intensiivselt nagu

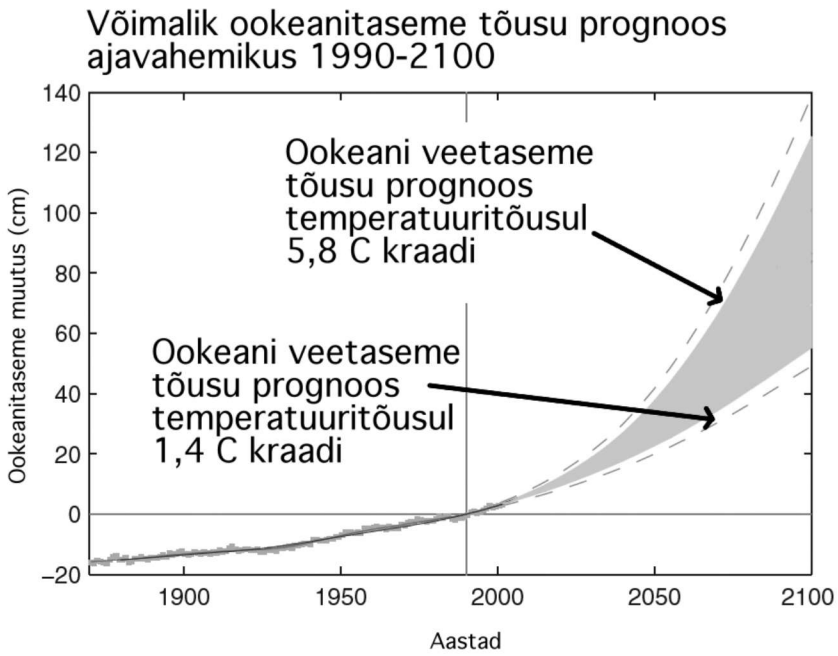

Allikas: "A Semi-Empirical Approach to Projecting Future Sea-Level Rise", Stefam Rahmtorf, Science Nr. 315, lk 368 (2007)

Maailmamere veetase võib polaaralade jää sulamise tõttu järsult tõusta. Tuhande aastast tulevikku silmas pidades võib Eestist saada sootuks saarestik, kus harjumuspärased asualad vee all. Teaduslik solidaarsus ja ulatuslikud uuringud just polaaraladel on ligipääs osale Maa kliimasüsteemi „siseinfost". Õigeagne ja täpne teadmine on vajalik nii lühiajalise kui ka näiteks saja- või tuhandeaastase poliitika kavandamisel. Solidaarsus inimkonna jaoks oluliste teadusuuringute puhul tähendab jõukohast panustamist kriitilise tähendusega teadmiste tekitamisse.

Gröönimaalgi. Mõlemal pool liustike merreminek ja sulamine annavad ookeani veetaseme tõusu 0,9 mm aastas. Kogu ookenitaseme tõus on praegu 3,4 mm aastas. Seda polegi nii vähe, meie suurim maakerge on vaid 2-3 mm Loode-Eestis. Kui sulamise protsess veel kiireneb, võib inimkonda 500–1000aastases tulevikus ees oodata oluline paiknemise ja kliimagi muutus.

Lääne-Antarktis on küll Gröönimaast märkimisväärselt suurem, kuid jäämassi on seal vähem. Kogu Gröönimaa jää sulamisel kasvaks ookeani veetase seitse meetrit, Lääne- Antarktise jää sulamisel oleks veetaseme tõus viis meetrit.

500–1000aastane perspektiiv on ju „peaaegu homme". Meie sobitumine Euroopassse on toimunud selle aja jooksul, Eesti elukeskkond ja linnad on kujunenud sama aja jooksul. Sõltumata sellest, kas inimestel on kliimasoojenemisega rohkem või vähem pistmist, on ilmselgelt tegu protsessiga, mis meie tulevikku mõjutab. Mõelgem või sellele, et tuumajäätmeid soovitakse matta kümneteks tuhandeteks aastateks. Selle aja jooksul ei pruugi siin Eestis olla enam piisavalt kuiva maad, võimalik, et riikigi.

Kuidas sellises nähtavas probleemipuntras suhtuda valdkonda, mis oleks siis Maa muutmine või „geoinseneeria", kui inglise keelest otse tõlkida? Kuidas suhtuda kõikvõimalikesse tehnilistesse lahendustesse, millega tahetakse muuta Maa kiirgustasakaalu, et Maale vähem sooja jääks?

E. K.: Kui Antarktika-uuringud üldse millelegi mõtlema panevad, siis pigem sellele, et seoseid on siin Maal liialt palju, et neid lihtsalt mõjutada oleks võimalik. Maa kliima ja ökosüsteemi on võimalik üsna lihtsalt tasakaalust viia, aga selle tasakaalu taastamine ei ole kindlasti sama lihtne. Jaapani uurijad väidavad, et Arktika soojenemise ja jää sulamise üheks põhjuseks võib olla inimese tegevuse tulemusena nõgiseks muudetud lumepind. Väiksemgi kiirguse neeldumise kasv käivitab sulamise ja vees neeldub juba pea 95 protsenti Päikeselt Maani jõudvast kiirgusest. Puhas lumi seevastu peegeldab 90 protsenti sellele langenud valgusest. Aga nagu teame, kui jää on jõudnud null kraadini ja soojust tuleb aina juurde, toimub veeks üleminek üsna kiiresti. Sellise esmase vee teke on ka põhjuseks, miks polaaraladel ja jäises piirkonnas on soojenemised suhteliselt suuremad kui mujal. Nii nagu vähendab päikesekiirguse peegeldumist ja suurendab neeldumist ja soojenemist see, kui jää sulab maismaal ja nähtavale ilmub valgust neelav maapind.

Teaduslikus mõttes räägime positiivsest tagasisidest, mille sisu on see, et iga toimuv muutus kutsub sellistes süsteemides esile võimendunud muutusi.

Kas siis Maa muutmise kavad võivad sattuda samasugusesse kontrollimatute positiivse tagasiside juhitud seisunditesse, mille tagajärgi ei oska keegi ette näha?

E. K.: Tasakaal Maa kliimasüsteemis on habras, ja kui meile ehk tundubki, et mingite ühendite paiskamine lennukeilt atmosfääri võib kiirguse hulka Maal vähendada ja sellega soojenemise peatada, ei pruugi see alati soovitud moel õnnestuda.

Polaar- ja kliimauuringutes osalemine loob meie oma kompetentsi, mida on võimalik edasi anda üliõpilastele. See on ka kompetents, mis on kasutatav poliitiliste otsuste tegemisel. Kliimatemaatika on olnud ju Eesti jaoks olulise majandusliku tulu allikas, kui meenutada kasvuhoonegaaside kvootide müügitehinguid. Ka näiteks selle tõttu on vajalik vahetu asjatundlikkus kliimaküsimustes. On raske ette kujutada, et seda saab omada ilma polaarproblemaatikat süviti mõistmata.

Kui suured on rahalised panused, mida suurriigid teevad polaaruuringutesse?

E. K.: Venemaa panustab ehk mõnikümmend miljonit dollarit aastas, Ameerika Ühendriigid paarsada või enamgi miljonit. Tegemist on nähtavalt strateegilise ja ka julgeolekut puudutava valdkonnaga.

M. S.: Kliima- ja keskkonnajulgeolek ei ole loomult kraadi võrragi lahjem küsimus kui näiteks sõjaline või energeetikajulgeolek. Tegemist on vägagi eluliste ja vägagi lähitulevikku puudutavate küsimustega.

E. K.: Viimasel ajal on jõuliselt Antarktika-uuringuisse sekkunud Hiina, nii nagu ka kosmoseuuringutesse ja üldse maailma hõlvamisse. See on märk, mida peab silmas pidama.

Iga strateegiliselt ja julgeolekuküsimustele laiemalt mõtlev riik osaleb polaaruuringutes ja peab seda mitte erakorraliseks, vaid loomulikuks tegevuseks.

M. S.: India ja Lõuna-Korea ehitavad näiteks kumbki Antarktikasse juba teist uurimisjaama ja on seal suurendanud uurimistööde mahtu. Samas ei saa märkimata jätta, et oma uurimisjaamad on rajanud ka märksa väiksemad ja vähem jõukad riigid nagu Bulgaaria ja isegi Rumeenia. Arusaadavalt ei oodata neilt suurriikidega võrdset panust. Ka Soome polaarjaam on Antarktika mõistes väike. Selles kontekstis ei oodata ka Eestilt enamat, kui meile jõukohane. Siin võiks tuua paralleeli meie kaitseväe välismissioonide mastaapidega võrreldes suurriikidest liitlastega

Kas polaaruuringud tähendavad kindlasti oma jaama ehitamist või saab uurida ka muul moel?

E. K.: Loomulikult saab muul moel ja koostööd tehes teiste uurimisjaamade juures, kasutades teiste laevu ja lennukeid oma tehnika ja meeskondade transportimiseks sinna. See pole mitte alati odavaim variant, ja on ka põhjuseks, miks siiski uusi jaamu ehitatakse.

M. S.: See on nii, kuna uurimisjaamad ja töötingimused on Antarktikas üsna askeetlikud. Kuna leppe järgi tuleb kõigi jäätmetega toime tulla kohapealset keskkonda reostamata, siis ei saagi see muul moel toimida. Eesmärk ei ole loomulikult baas, vaid uurimisteemad ja head ideed, mille realiseerimiseks on vaja valida sobiv tee. Antarktika leping loob selleks eeldused, mitte ei kohusta ehitama baasi.

E. K.: Esmane on olla uute teadmiste tekke juures, jagada ja saada teadmisi, millest võib sõltuda palju enamat, kui esialgu ehk ettegi kujutatakse. Hollandil näiteks oma jaama pole ja nad investeerivad raha muudesse jaamadesse, teevad niimoodi koostööd. Seegi on küllalt kulukas, aga annab muidugi võimaluse teha uuringuid Antarktika eri piirkondades, mis ongi ilmselt hollandlaste eesmärk.

Miks ei pea Eesti avalikkus polaar- ja kliimauuringuid oluliseks, kui nähtavalt on tegemist uusi teadmisi ja vaatenurki pakkuva teadusvaldkonnaga?

E. K.: Valdavalt on ilmselt küsimus teadmistes, mis on neis küsimustes üsna pinnapealsed ja lünklikud.

Tõepoolest, eestlased pidavat olema üks kõige vähem usklikke rahvaid, aga ega see meid siis veel teaduslikumaks muuda.

Oleme solidaarsed Euroopa küllalt rikaste rahvastega ja aitame neid võlgadest välja, mis on nende endi tekitatud. Kui kalliks kujuneb teaduslik solidaarsus Antarktikas? Jääb mulje, et see neelab kogu pensioniraha ja kaitsekulutused takkajärele.

M. S.: See kulutus oleks paarsada tuhat eurot aastas, et ülal pidada oma uurimisjaama. Seal tehtava teaduse kulutuste katmiseks on aga Eesti riigieelarvest väljaspoolgi rahvusvahelisi võimalusi.

E. K.: Polaaruuringud tunduvad rahvale ehk kaugemad kui muud teadusteemad. Tegelikkuses, nagu olen siin ka püüdnud näidata, on olukord vastupidine. Need on meie eluks ja otsuste tegemiseks vajalikud teadmised, milleta meie otsuste kvaliteet kannatab.

Kas võib öelda, et tegemist on solidaarusega kaasa lüüa uuringutes ja tegevuses, millest tuleb teaduslik teadmine protsesside kohta, mis meie lähitulevikku väga olulisel määral mõjutama hakkavad?

E. K.: Täpselt nii see on.

M. S.: Seda teadmist on meil aga vaja, sõltumata sellest, kas me suudame neisse protsessidesse sekkuda ja neid muuta. Mulle näib, et riigina on meil kohustus siiski panustada uue teadmise tekitamisse.

Küsinud **Marek Strandberg**

KOMMENTAAR

Keskkonnakomisjoni esimees Tõnis Lukas ütles Sirbile, et talle tuli välisministeeriumi küllalt pika seletuskirjaga esitatud Antarktika lepingu keskkonnaprotokolliga liitumisest loobumine keskkonnaministri tahtel üllatusena ning keskkonnakomisjoni esimees on teinud suulise järelepärmise keskkonnaministeeriumile selle toimingu põhjuste osas. Oodataksegi nende vastust.

Varem on küll praegune teadus- ja haridusminister loobunud plaanist rahastada Eesti Antarktika ekspeditsiooni ja selle põhjused on ilmselt poliitilised, sest roheliste väljajäämisel parlamendist „ununevad" ka arusaadavalt kõik nende plaanid.

Lukase hinnangul on Antarktika leping siiski hoopis teine asi ja ses osas avaldab ta ka imestust keskkonnakomisjoni asemehe Karel Rüütli väljaütlemise kohta, et Eesti peaks Antarktika lepingust kui kulukast taanduma. Lukas arvas, et ju ajab Rüütli ilmselt need asjad omavahel sassi ja ei erista rahvusvahelist lepingut roheliste poolt kaitstud ideega käivitada Eesti oma Antarktika ekspeditsioon.

Salieri ja Mozart – jumalik või inimlik komöödia?

Andres Lepiku „Amadeuse” režiis on koomikalembust, farsi ja vodevilli paroodilisi (?) puhanguid.

Pille-Riin Purje

Viljandi Ugala „Amadeus”, autor Peter Shaffer, tõlkija Hans Luik, lavastaja Andres Lepik, kunstnik Maarja Meeru (Vanemuine), helilooja ja muusikaline kujundaja Alo Põldmäe. Mängivad Indrek Sammul, Martin Mill, Merilin Kirbits, Arvi Mägi, Aarne Soro, Margus Vaher, Peeter Jürgens, Arvo Raimo, Kata-Riina Luide, Triinu Meriste, Andres Oja, Janek Vadi ja Kadri Lepp. Esietendus 24. IX Ugala suures saalis.

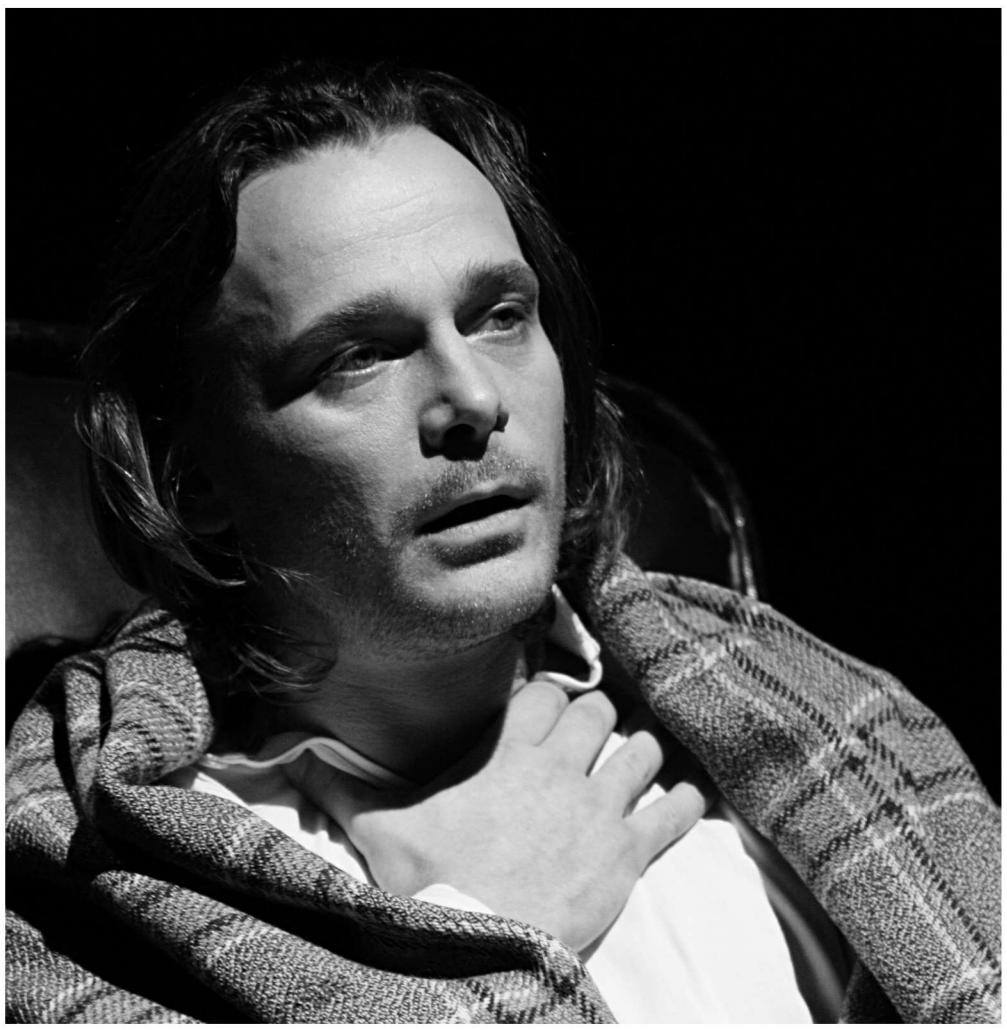

Keerukam dialoog Jumalaga, kõrgusemõõde jääb ainuliselt Indrek Sammuli Salieri pärisosaks.
JAANUS LAAGRIKÜLL

Peter Shafferi „Amadeuse” esietendusel Ugalas lahvatas kulminatsiooniks esimese vaatuse kirglik lõpustseen, mil õukonnahelilooja Antonio Salieri otsustab „Jumalale õpetust anda”, võidelda looja poolt ära valitud geeniuse Amadeus Mozarti vastu. Kogu eelnenud vaatus oli kuulunud näitleja Indrek Sammulile, kes mängib Salierit vaimukate kohandumistega, ulaka füüsisega, üllatava ja kohati riskantse komöödiatunnetusega. Seejuures pole Sammuli musikaalne osalahendus ei lõpetatud-nummerdatud sümfoonia ega koomiline ooper, kus „liiga palju noote”. Näitleja „salakaval” distantseerumine laseb aimata, et järgmistel etendustel lisandub tema rollipartituuri uusi variatsioone.

Indrek Sammul ei pelga oma tegelaskuju naeruvääristada. Nõnda õigustab Salieri lavaelu Andres Lepiku režii koomikalembust, farsi ja vodevilli paroodilisi (?) puhanguid. Polegi varem näinud nii jultunult lapsikute registritega Salierit. Infantiilsusesööstud peaksid ses näitemängus nagu olema Amadeuse privileeg – ent seekord trumpavad Salieri väärikuse minetamise soolod Mozarti ülbelt üle! Lapselikku tujutsemist väljendavad eriti ilmekalt Salieri jalad. Naljakad on suures tugitoolis maiustamise misanstseenid, kus Salieri on ühtaegu õndsalik jõmpsikas ning hõrgutistest lausa erootilist naudingut kogev gurmaan. Samalaadne kontrast tekib võrgutamisstseenides, mil Salieri groteskini küündiv (elu)mehelik saamatus võib muutuda peaaegu liigutavaks abituseks ning siis juba närusteks nähvamisteks.

Peeni üleminekuid sisaldab Sammuli Salieri suhtlemine publikuga kui „pihiisadega tulevikust”. Meil saalis tuleb tähelepanelikult kuulatada, kus lõpeb pihtija kahetsus ja algab eneseimetlus, millal ja miks sureliku eneseõigustusest saab surematu sarkasm, kuidas edevus moondub ahastuseks ja vastupidi. Omaette jälgimist väärivad Salieri kentsakad häälemodulatsioonid: õukondlik kõnemaneer, millesse lõikuvad teesklematu siiruse noodid, olgu siis kaitsetuse või alatuse viivudel. Just rolli häälekasutuses, mis jäi esietendusel veel rabedaks, võib aimata põnevaid võimalusi žanripiiride nihutamiseks.

Viitasin Andres Lepiku lavastuses domineerivale koomikale ja koomuskile, ent ülejäänud ansamblis Salieri ümber ei toimi see laad samavõrd läbiva ja läbimõelduna. Kuigi esimene vaatus tundub ka tervikuna stiiliühtsem. Näiteks õukonna esitlemine Salieri taktikepi all võimaldab elegantseid piruette kõrvaltegelastele. Andres Oja ilmumine Teresa Salierina mõjub maitseka sürpriisina. Isikupärast irooniahelki ei ole leitud Venticellode duole (Kata-Riina Luide ja Triinu Meriste), mistõttu neis rollides jääb androgüünia põhjendamatuks.

Žanritundliku sarži visandab Aarne Soro keiser Joseph II osas. Valitsejat eksponeeritakse paraadportree poosides – kummatigi ei välista valitseja klaasistuv mannekeenipilk ka inimliku kaitsetuse vilksatusi. Julge groteskitajuga torkab kõrva ja silma Kadri Lepa ooperidiiva Katherina Cavalieri.

Olen seni vaikinud Mozarti rollist lavastuses ja tajun, kuis see vaikimine muutub juba piinlikuks. Välistelt eeldustelt sobib Martin Mill Mozartiks igati, ent orgaanilist siseelu orkaaniliselt sahmerdava välisjoonisega esietendusel veel ei kaasnenud. See on üks neetult raske ja paradoksaalne roll. Ehkki näidend kannab pealkirja „Amadeus”, on peategelaseks Salieri, Mozart aga kirjutatud poleemiliseks ja ebamugavustunnet tekitavaks eksimelapseks. Ometi, kui kogu selle kõkutamise, ropendamise ja seltskondlike fopaade kaskaadist ei kuma läbi teine plaan, kui me saalis ei tunneta, et too mõõdutundetult ärplev poisike Amadeus on tõepoolest jumaliku sädemega Mozart – siis läheb kaotsi näidendi põhisõnum ja idee.

Teises vaatuses, mil komöödia kaitsekihti peaks lagundama tühjusetunnetus, hakkas pinge laval kahanema. Sisim täpsus kippus vahepeal hajuma ka Salieri rollist, taastudes siiski maski heitmise ja „ülestunnistuse” hetkel, silmitsi Mozartiga.

Muusika kui näidendi kolmas või tegelik peategelane, pühendunud heliloojate elu sisu, taandus just Mozarti rollis üsna kõrvaliseks. Näiteks Jüri Krjukovi Mozart (Kalju Komissarovi lavastus Eesti Draamateatris, 1995) on sööbinud mällu oma oopereid kirglikult dirigeerides, kogu olemusega helidesse sukeldudes.

Ugala lavastuse kärbetele tagasi mõeldes hakkab kahju amüsantsest vinjetist: Salieri tervitusmarsist, mille Mozart impulsiivselt ümber komponeerib. Selle, näiliselt tühise kupüüriga läks kaotsi hea võimalus paotada nii Mozarti talenti kui ka Salieri väiklast solvumist muusikasfääris, mis ju märksa olulisem kui kahe mehe rivaliteet naisi küttides.

Merilin Kirbits mängib Mozarti naist Constanze'i küll elujanulisena, kuid temagi osalahendus jääks justkui ebalema komöödia ja draama, tugevate tunnete ja kerglase flirdi piiril. Alles naise hüvastijätus sureva Wolfyga vallandub hingelisem ja dramaatilisem tunnete skaala, mis veenvam kui Constanze'i varasem lavaelu.

Mozarti rolli igavikuline salahoovus ja talendi kvintessents ilmneb tema otsekui kogemata sõnastatud monoloogis sellest, mismoodi Jumal kuuleb maailma muusikana. Laval see tekst muude fraaside mürast kuigivõrd ei eristu. Keerukam dialoog Jumalaga, kõrgusemõõde jääb ainuliselt Indrek Sammuli Salieri pärisosaks. Teda toetab Maarja Meeru lakooniline kujundus: pilvede igavikuvalgus ajalikku elu raamival teatraalsel eesriidel.

Kahtlemata on meil, lihtsurelikel, ausam ja küllap turvalisemgi samastuda keskpärasusega, seega võtta saalist lahkudes kaasa Salieri sarkastiline õnnistus ja andestus. Ometi tahaks kogeda kui tahes üürikest hetke, mil tekib võimalus olla Mozarti poolt, kogu inimliku triviaalkomöödia kiuste ja mitte pelgalt teoreetiliselt. Ei anna mulle rahu see Salieri pillatud küüniline repliik Mozarti matmisest ühishauda. Kas oleks mõeldav, et süda sel viivul võpataks ja kisuks valust kokku – otsekui avaneks teada-tuntud tõiga kujundlikkuseni halastamatu tähendus alles teatrisaalis. Igal etendusel esmakordselt. Siin ja praegu.

Kui aga traagiline dimensioon välistatakse programmiliselt? Siis mattub ülev reekviem koos illusioonitu surmahirmuga lavasuitsu pilvedesse. Ja mis jääb mul saalis üle? Diskreetselt köhatada ning keiser Josephi kombel nentida: „Ahah. Nojah, mis siis ikka.”

PEALELEND

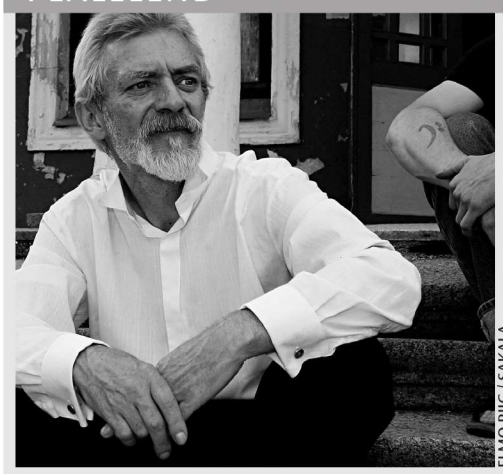

ELMO RIIG / SAKALA

ANDRES LEPIK,
„Amadeuse” lavastaja

„Amadeuse” puhul oled öelnud, et lavastuses räägitakse sellest, kuidas me ise enda sees geeniuse hävitame. Käib see vaid „Amadeuse” tegelaste kohta või on see geenius peidus meis kõigis – ja miks me seda geniaalsust hävitame?
Miks seda tehakse, ma tõesti ei tea, aga käib see küll inimeste kohta üldiselt. Geenius on meis kõigis, sünnime geeniustena, aga kadetsemise ja kiivuse kaudu hakkame endas seda hävitama, igasugused tujud ja tahtmised söövad meie sisemust. Selline on minu veendumus. Mis juhtus Salieriga? Tal hakkas hirm, kui ta avastas, et ei saa hakkama. Aga selle asemel et keskenduda oma tegemistele – oli ju ka Salieri geniaalne helilooja, kelle muusikat mängitakse praegugi ja aina rohkem –, läks ta Mozarti vastu. „Amadeuse” moraal on soovituses: vaadake enda sisse, vaadake oma jumalat, ja kõik vajalik tuleb teile sealt kätte.

Mis teeb Peter Shafferist väärt näitekirjaniku?
Olen natuke tegelenud Peter Shafferi ning ka tema kaksikvenna Anthony Shafferi tekstidega. „Amadeus” on religioosne tekst ja see istub mulle hästi, sest olen religioosne inimene. 1994. aastal lavastasin Ugalas „Salemi nõiad”, sellega oli sama lugu.

Miloš Formani film on mul küll kodus olemas ja olen näinud sealt mõningaid fragmente, aga kogu filmi pole ma ära vaadanud. Seega on Rein Veidemanni süüdistused Postimehes, et olen filmist midagi kopeerinud, alusetud. Küll oli meil aga filmi stsenaarium, kust me mõnda juppi kasutasime.

Olid aastatel 1995–1999 Ugala peanäitejuht, enne ja pärast seda seal ka näitleja-lavastaja. Hiljuti elas sinu endine koduteater üle raskeid aegu. Kuidas nüüd seal lavastades olukord tundus?
Kõrvalt vaadanuna saan kinnitada: Indrek Sammul on loomingulise juhina teinud suurepärast tööd nagu ka teatrijuht Hillar Sein. Peeter Tammearu oli selles ametis liiga autoritaarne. Kui trupp teda maha võttis, töötasin parajasti Lätis ja saatsin sealt talle ka toetuskirja, kuid praegu olen küll täiesti Indrek Sammuli paadis. Alanud hooaja repertuaar on tõesti hea. Olen näinud septembri keskel esietendunud „Väikest raha”, kus hiilgab Andres Tabun, ja hiilgab ka Luule Komissarov, ei mingit „Õnne 13”. Samuti vaatasin Urmas Vadi lavastust „Minu isa 20 aasta hiljem”, kus mängivad küll peamiselt teatriüliõpilased, aga respekteerin sedagi. Sellest teatrist saab uuesti teater.

Indrek Sammuli Salieri-roll „Amadeuses” on võimas. Proovides oli meil täielik mõttekaaslus. Töötada nii võimsa näitlejaga on lavastajale superõnn. Ma ei taha ära sõnuda, aga loodan väga, et ta saab selle rolli eest teatri aastaauhinna.

2003. aastast maitsed vabakutselise näitleja ja lavastaja leiba. Oled sa selle seisundiga rahul, kas vabakutselise valikuvabadus kaalub üles repertuaariteatri stabiilse elu?
Vabakutselise leib ei ole üldsegi kibe. Jah, mul ei ole haigekassakaarti, aga kaalub küll üles. Saan täitsa hakkama.

Lõppenud suvest jäi ühe sinu olulisema tegemisena silma rühmatööna valminud Harold Pinteri „Petmine”, mida mängisite Viljandimaal Õisu mõisas. Millised on sinu edaspidised plaanid näitleja ja lavastajana?
Plaanidest eriti ei räägita. On midagi plaanis küll, võib-olla avame Tallinnas ühe uue saali. Mis aga Õisusse puutub, siis on see end mängupaigana kindlasti õigustanud: kui saali mahub 50 inimest ja kohale tuleb üle saja inimese, siis võib öelda, et rahvas on selle paiga omaks võtnud.

Jah, teatritegemise paigana Õisu jääb. Järgmisel suvel mängime seal nii „Röövi” kui ka „Petmist”.

Küsinud **Tambet Kaugema**

UUS HOOAEG

Ugalas jutustatakse lihtsaid inimlikke lugusid

Viljandi Ugala alanud 92. hooaeg on mitmepalgeline, selle olulisemad märksõnad on: lihtsad inimlikud lood, algupärane dramaturgia ja klassika. „Tahame teha teatrit südamega ja rääkida lugusid, mis puudutavad, panevad naerma ja nutma, annavad ainest kaasa mõelda," ütles Ugala loominguline juht Indrek Sammul.

Ugala täpsemad plaanid on praegu tehtud aastavahetuseni ja selle aja jooksul rikastub teatri repertuaar seitsme uuslavastusega, millest kolm on, õigupoolest, juba lavale jõudnud.

Teatri väikeses saalis esietendus 16. septembril soome näitekirjaniku ja lavastaja Sirkku Peltola näitemäng „Väike raha", mille lavastas Tanel Ingi. Mängivad Andres Tabun, Luule Komissarov, Terje Pennie, Meelis Rämmeld jt. See on lihtne ja siiras lugu lihtsatest inimestest, kellel on lihtsad soovid ja unistused.

24. septembril lisandus suures saalis Ugala mängukavva kuulsa briti näitekirjaniku Peter Shafferi näidend „Amadeus". Sünnilt geniaalse helilooja Wolfgang Amadeus Mozarti ja kõrgetasemelise muusikalise käsitööoskusega Antonio Salieri omavahelistele suhetele keskenduva loo on lavastanud Ugala kunagine peanäitejuht Andres Lepik, peaosades Indrek Sammul ja Martin Mill.

Ugala kohvikus esietendus 29. septembril näitekirjaniku ja lavastaja Urmas Vadi lühijutul põhinev näidend „Minu isa 20 aastat hiljem", mille ta ise ka lavastas. Lavastuses teevad kaasa peamiselt Viljandi kultuuriakadeemia teatrikunsti IX lennu üliõpilased, aga ka Indrek Sammul ja Vilma Luik. Publik on otse sündmuste keskel: nagu mõnes tavalises kohvikus istudes saame vahel osa erilaadsetest lugudest, mis kerivad end lahti kõrvallaudkondades.

Homme õhtul esietendub Ugala väikeses saalis briti näitekirjaniku Peter Quilteri komöödia „Duetid", mis paneb tegutsema neli paari, avab kaheksa elusaatust, jutustab mitu lugu ning annab kahele näitlejale võimaluse siduda kõik need tervikuks kokku. Juttu tuleb meeste ja naiste omavahelisest suhtlemisest ja üksindusest, lood on naljakad ja valusad, nagu elu ise. Lavastab Oleg Titov, mängivad Carita Vaikjärv ja Tarvo Vridolin.

24. novembril jõuab teatri väikeses saalis lavale tantsuline lavastus „Klapp", milles sõnatult räägitakse samuti mehe ja naise lugu. Selle lavastajad, näitlejad ja muusikalised kujundajad on ugallased Martin Mill ja Kadri Lepp.

Detsembri esietendused on Ugalas laste ja noorte päralt. Kalju Komissarov toob koos Viljandi kultuuriakadeemia üliõpilastega lavale Anthony Drewe'i ja George Stilesi muusikali „Inetu!", mis on kirjutatud Anderseni muinasjutu „Inetu pardipoeg" ainetel.

Jõululavastusena valmib 13. detsembril väikeses saalis „Kardemoni linna röövlid". Norra kirjaniku Thorbjørn Egneri loo on dramatiseerinud ja lavastab Vallo Kirs, mängivad Viljandi kultuuriakadeemia üliõpilased.

Hooaja teise poole plaanidest on esialgu avalik info, et jaanuari lõpus jõuab Ugalas lavale kaks uuslavastust: Ingo Normet lavastab William Shakespeare'i komöödia „Mõõt mõõdu vastu" ja Erki Aule Juha Jokela näidendi „Mobile horror".

Tambet Kaugema

Viljandi kultuuriakadeemia teatrikunsti IX lennu üliõpilased Katrin Kalma (Jansa) ja Vallo Kirs (Zaiid) lavastuses „Nullpunkt". TAAVI VARM

Veel üks elu pärast „Klassi"

Rakvere teatri „Nullpunkt" on romaani pealiskaudne emotsioonitu ümberjutustus.

Veiko Märka

Rakvere teatri „Nullpunkt", teksti autorid Margus Karu, Jaanika Juhanson ja trupp, lavastaja Jaanika Juhanson, visuaali autor Taavi Varm, valguskunstnik Priidu Adlas. Mängivad TÜ Viljandi kultuuriakadeemia teatrikunsti IX lennu üliõpilased Kristian Põldma, Maaja Hallik, Saara Kadak, Katrin Kalma, Vallo Kirs, Jaanus Tepomees, Imre Õunapuu ning näitlejad Silja Miks ja Rauno Kaibiainen. Esietendus 23. IX Rakvere teatri suures saalis.

Viljandi kultuuriakadeemia teatrikunsti IX lennu lavastus kahe kogenuma näitleja Silja Miksi ja Rauno Kaibiaineni tõhusal kaastegevusel tekitas eeltutvustuse põhjal kahtluse, et tegu on kultusfilmi „Klass" järjekordse jäljendusega. Üht-teist analoogilist seal ju leidubki, eelkõige peategelast Johannest jälitav oht saada uuest koolist välja visatud ning tema raske kodune elu. Teemad tõesti kattuvad, üldmulje on aga tunduvalt helgem.

Lavastaja Jaanika Juhanson on Margus Karu samanimelises romaanis esinevaid vaimseid ja füüsilisi piinamisstseene pehmendanud, mistõttu kaldub lavastus teise äärmusse, olles pigem loo pealiskaudne emotsioonitu ümberjutustus ja mõjudes seeläbi ebadramaatiliselt. Mitmel korral tegi lavalt kõlav kommentaar süžee ülearuseks. Punased ketsid, mille kättesaamiseks trupp Viljandi poodides, kuluaarijutu põhjal, kõvasti aega ja vaeva kulutas, seda ei kompenseeri. Aga parem oma loometeel veidi eksida kui käia mugavalt juba sissetallatud rada. Pealegi riivab „Nullpunkt" uusi põnevaid põhjusi, miks teismeliste elu on nii raske (kui ikka on) – näiteks (ilmselt) ühismeedia süül ülitundlikuks muutunud enesehinnang („Ma pean kohe kõigile meeldima, muidu tunnen ennast väärtusetuna").

Lavastuse kontseptsiooni märksa olulisem puudujääk on see, et pidevalt tuletatakse meelde: laval pole mitte romaani peategelane Johannes, vaid Viljandi teatritudeng Kristian. Samuti on käitutud teiste tegelastega. Võõritusefekt on tore asi, aga kui sind kohe ette ära võõritatakse ja seda veel mitu korda meelde tuletatakse, kaob kogu teatrimaagia. Võib-olla sai komistuskiviks kultuuriakadeemia eelmise lennu „Idioodid", kus mängiti ju samuti iseendid, aga seal tehti seda algusest lõpuni väljapeetult ja utreeritult. „Nullpunkt" andis teada vaid noorte näitlejate nimed, mis kavalehelgi kirjas.

Alustades Vallo Kirsist kui lennu seni tuntuimast, jäi mulje, nagu osaleks ta lavastuses vastu tahtmist või vähemalt ei hooli ta sellest eriti. Roll, muide, kattus osalt „Klassi" omaga, sest tema Kaspar kujutab endast ju samuti Joosepi „vanemat venda". Aga arvestades, et tegelikult õpib Kirs hoopis lavastajaks ja on analoogilist rolli tunduvalt kõrgemal tasemel juba täitnud, pole põhjust nuriseda.

Ülearu veenvalt ei mõjunud ka peategelane Johannes (Kristian Põldma), eriti arvestades fakti, et temal kui otsast lõpuni ühe tegelase kehastajal oli kõige lihtsam. (Või hoopis kõige raskem? Järsku on algajal kergem olla viis kui viiskümmend minutit psühholoogiliselt usutav?) See-eest pakkus „Nullpunkt" mitu kena episoodilist karakterilahendust: näiteks Jaanus Tepomees ja Imre Õunapuu sõbralike Lasnamäe jõmmidena („Mis teed, ahv? Saada putsi see kool!"). Üldse olid Lasnamäe kambaga seotud stseenid lavastuses kõige loomulikumad ja nauditavamad. Ka pereteema pääses hästi esile, kool ja klass mõjusid aga tõesti „Klassi" kahvatu varjuna.

Maaja Hallik tõi võimsa kunstilise üldistusena vaataja ette päris uut tüüpi tegelase: alaealise lesbi. Kui tõsta esile ka Silja Miksi väga tundesiiralt ja loogiliselt mõjunud hüsteerikust Ema („Emad lähevad ikka varem või hiljem tavaliselt hulluks"), saab kokku üsna huvitava ja mitmepalgelise ansambli.

„Nullpunkti" tutvustavat reklaamklippi täitev räuskamine, et kogu maailm on hiidperse, ei anna sellest lavastusest adekvaatset pilti. Teatrilaval jäävad kõlama hoopis püstipäi vastupidamise ja edasikestmise, eriti aga sõprade (nende seas ka õdede-vendade) vajalikkuse teema – seega maailma helgem külg. Lavastuse hiidmänguklotsidest ja pappkastidest lavakujundus on leidlik, terviklik ja kontseptuaalne (visuaali autor Taavi Varm), andes edasi vähemalt sama selge sõnumi kui tekst ja liikumine.

Ilmar Raagi „Klass" oli erakordse kunstilise mõjujõuga fenomen küllap igas eas publikule. Sellele järelehaagitud mitme tunni pikkune veniv „Klass: elu pärast" nämmutas teema küll madalal tasemel ära, aga õnneks nii madalal, et „Klassi" enda maine ei kannatanud. Öeldu kehtib muidugi kunstilise vaatepunkti kohta, propagandafilmina võib seriaali isegi aktsepteerida. Pealegi andis see Eesti meediale järjekordse võimaluse palju vahtu üles kloppida. Parem klopitagu seda tõesti koolivägivalla teemal kui selle ümber, kes on Edgar Savisaare uus silmarõõm või kuidas Beatrice viiendat korda abiellub.

Kui mainitud teostele lisada VAT-teatri „Kirjaklambritest vöö", võib väita, et tänapäeva Eesti kodumaise teatri ja filmi teismeline sõber on ülimalt traagiline, isegi suitsiidne persoon. („Ma ei taha seda kodu! Ma ei taha seda elu!" manifesteerib „Nullpunkt".) Igatahes on tema põhiprobleem, kuidas üldse edasi elada – justnagu oleks elu mingi ränkraske ja ülekohtune kohustus. Ikka seisab keegi kusagil sillal või kõrghoone katusel ning koor peab manitsema: „Sinu jaoks on kõik lõpetatud, aga teiste jaoks ju ei ole". Õnneks saab kõik kord otsa. Selle kinnituseks ja lohutuseks veel üks tore mõttetera „Nullpunktist": „Lapsepõlv lõpeb siis, kui sa näed, et sul polegi isaga nii suurt vahet".

UUS HOOAEG

Muumitrollist vene klassikani

Rakvere teatri 72. hooaeg sai alguse 2. septembril, kui teatri suures saalis esietendus Üllar Saaremäe lavastatuna Tove Janssoni lastelugu „Muumitroll ja sabatäht". Dramatiseerisid selle loo Rünno ja Üllar Saaremäe, lavastuse kunstnik on Vadim Fomitšev ja Muumitrolli mängib Kertu Moppel. 23. septembril lisandus Rakvere teatri repertuaari ennekõike noortele mõeldud lavastus „Nullpunkt", mis põhineb Margus Karu samanimelisel romaani. Selle on lavastanud Viljandi kultuuriakadeemia näitekunstitudengitega Jaanika Juhanson.

Nagu mitmel teiselgi teatril on Rakvere teatri avaldamiskõlblikud plaanid paika pandud kuni aastavahetuseni. Jõulukuul, täpsemalt 3. detsembri õhtul, esietendub teatri väikeses saalis vene klassika: Aleksandr Ostrovski „Kaasavaratu" toob lavale Eili Neuhaus, lavastuse kunstnik on Reili Evart. Ühe naise armastuseotsingutest kõnelevas loos mängivad Üllar Saaremäe, Anneli Rahkema, Velvo Väli, Ülle Lichtfeldt, Mait Joorits, Eduard Salmistu jt. Lavastuses teevad kaasa ka teatri Tuuleveski näitlejad.

Jõulude eel 10. detsembril saab teatri suures saalis lastele lavaküpseks „Tuhkatriinu": tuntud muinasloo järgi on näidendi kirjutanud Toomas Suuman, kes selle ka lavastab. Kunstnik on Kristi Leppik, Tuhkatriinut mängib Natali Lohk, teistes osades Silja Miks, Marin Mägi, Liisa Aibel, Helgi Annast jt.

Teise poolaasta lavastuste osas käivad läbirääkimised mitmete külalislavastajatega, suvel aga kutsub kõiki teatrihuvilisi taas Rakverre festival „Baltoscandal".

Tambet Kaugema

Euroopluse origami

Kuulsad detektiivid on pärit Suurbritanniast, pornofilmid Saksamaalt, litsid ja sutenöörid Eestist.

Meelis Oidsalu

Teatri NO99 „Three Kingdoms" („Kolm kuningriiki"), autor Simon Stephens, tõlkijad Barbara Christ ja Anu Lamp, lavastaja Sebastian Nübling, kunstnik Ene-Liis Semper, muusikaline kujundaja Lars Wittershagen, valguskujundaja Stephan Mariani. Mängivad Risto Kübar, Nick Tennant, Ferdy Roberts, Rupert Simonian, Jaak Prints, Gert Raudsep, Çigdem Teke, Mirtel Pohla, Sergo Vares, Lasse Myhr, Steven Scharf, Rasmus Kaljujärv ja Tambet Tuisk. Esietendus 17. IX teatris NO99, Saksa esietendus 15. X Münchner Kammerspieles ning Inglise esietendus 3. V 2012 Lyric Hammersmithis.

1.

Kuulsad detektiivid on pärit Suurbritanniast, pornofilmid Saksamaalt, litsid ja sutenöörid Eestist. On siin tegemist faktiga või on miski pigem tõeliselt *fucked up*? Teatris NO99 etendunud lavastuse „Three Kingdoms" näitel pigem viimast. Lugu, mis algab turvaliselt järjekordse briti krimiseriaali võtmes, kasvab mütogeograafiliseks odüsseiaks, mille lõpus paljastub euroopaliku enesetaju metafoor: karjuvalt anonüümne ühisruum, kus (Zygmunt Baumani refereerides) unustamine, amneesiavõimelisus, on ainus võimalus säilitada heaolu ja identiteeti ning kuhu uued nähtused ja tundmatud inimesed sisenevad rütmi ja põhjuseta.

Eesti kurjategijaid jälitavast „Tema Majesteedi teenistuses" detektiiv Ignatius Stone'ist (Nick Tennant) saab lavastuse lõpuks Eesti politsei kahtlusalune, kes ei suuda meenutada isegi seda, kas ta on pärit ameerika või briti kriminullist, saati siis veel täis peaga Tallinna hotellis toime pandud kuritegu. Vastutulelik Eesti politseiuurija Martin Järv (Gert Raudsep) annab aga Inglise detektiivile võimaluse näpujäljed ebasihipäraselt kasutatud triikraualt särgivarrukaga maha nühkida. „Ma arvan, et teil, kuttidel, on lihtsalt oma ettekujutus idast, ja see tõstab kõvasti teie enesetunnet, sest see takistab teil liigse tõsidusega võtmast seda, mis teil, kurat, endal kodus toimub," ütleb soliidne uue Euroopa esindaja etteheitvalt pohmeluses ja räpasele vanast Euroopast pärit detektiiv Stone'ile. Enesekindel idaeurooplane annab enese identiteedis kahtlevale inglasele võimaluse uut elu alustada – üsna harjumatu olukord, kas pole?

2.

Oma eelmisel ametipostil Eesti Vabariigi kaitseministeeriumis tuli mul tihti suhelda vana Euroopa esindajatega. Paar aastat tagasi päris minult esimest korda Eestis viibiv prantslane, kellele ma lennujaama vastu läksin, kas see on meil Eestis tavaline, et ministeeriumi osakonnajuhataja oma külalistel lennujaamas ise järel käib. Naljatades vastasin, et pole probleemi: Eestis on palgad nii väiksed, et pean niikuinii osakonna juhtimise kõrvalt öösiti taksot sõitma. Prantslane ei naernud, küsis ainult mind kaastundliku pilguga silmitsedes, kas sõidan taksot ministeeriumi autoga. Taipasin siis seda, mida enne mindki on taibatud: Eestis, uues Euroopas, on kõik võimalik. „Vana eurooplase" pilgus paljastub tõsiasi, et idaeurooplased, sh eestlased, elavad (Sartre'i mõisteid kuritarvitades) eelrefleksiivses staadiumis. Oleme oma „mina" alles loomas, iseend tematiseerimas. Eelrefleksiivsuse seisund kätkeb „väljakujunenud" Euroopa suunalt ebameeldivalt tajutud üleolekut, aga ka võimalust ja vabadust end vormida.

Teater NO99 on oma eelnevais lavastusis (viimastest nt „Ühtse Eesti suurkogu" või „The Rise and Fall of Estonia") püüdnud rõhutada just seda vabaduse positiivset aspekti, võimalust oma olemise teadvustamise faasist olemuse teadvustamiseni jõuda, selmet pelgalt pakkida oma endisaegset orjastatud olemust uude olemisse. Lavastuse „Three Kingdoms" lõpustseenis deklameerib pea põhupakki surunud Tambet Tuisk: „Rootslased panid meile perse.

Risto Kübarast (Trikster) on saanud meie abstraktse teatri korüfee. ENE-LIIS SEMPER

Katk pani meile perse. Sakslased panid meile perse. Meie ei ole kedagi perse saanud panna. Aga ennekõike. Selles kõiges olete süüdi teie ...[osutab detektiiv Stone'ile] *You fucked us*." Selleks, et olla vaba määratlema oma olemust, peab vabanema Teise orjastavast pilgust. Olgu selleks siis Briti detektiivi kahtlustav, Prantsuse kaitseministeeriumi ametniku kaastundlik või Saksa lavastaja uudishimulik pilk.

3.

„Seega selgus paradoksaalselt, et ainus võimalus, kuidas mina, poolakas, võisin saada täisväärtuslikuks kultuurinähtuseks, oli see: mitte varjata oma ebaküpsust, vaid seda tunnistada; ning selle ülestunnistuse läbi temast lahti öelda; teha mind seniajani õginud tiigrist ratsu, mille sadulas jõuaksin kaugemale Lääne „määratletud" inimestest ... [---] Siin ei olnud küsimus rohkemas ega vähemas kui vormi omava inimese muutmises vormi loovaks inimeseks (see puudutab ka rahvast)," kirjutab Gombrowicz oma „Päevaraamatus".* „Three Kingdoms'it" läbib pinge vormi ja vormituse, määratletuse ja määratlematuse vahel. Mida enam itta detektiiv Stone oma uurimisretkel satub, seda hägusemaks muutuvad asjaolud, seda vormitumaks, ennustamatumaks keskkond. Traditsioonilise krimiloo seisukohalt on uurimine alati vormitäide, lugeja-vaataja teab juba ette, et lahendus on olemas. „Three Kingdoms'is" takistab krimižanrile omast, publikule nii turvalist lahenduse-ootuse rahuldamist ühelt poolt endisest koloniaalriigist pärit detektiivi enda suutmatus oma keeleruumi piire ületada (ta ei valda võõrkeeli), teiselt poolt aga Trikster, jokker (Risto Kübar), tegelane, kes keeldub olemast tegelane – niisugune nähtus tapab pinge ükskõik kui põnevas krimiloos.

Trikster alustab tegelaskonna lammutamist, loo lõhkumist kohe alguses, ilmutades detektiiv Stone'ile end tapetud eestivenelasest prostituudi Vera Petrova üleannetu laibana. Hiljem näeme teda ühte teise stseeni imbumas otse küljeseinast, lõhkumas lava ja mittelava „kokkulepitud" piire, marssimas hoolimatult lava küljeseina taha. Trikster üritab lavastust korduvalt Risto Kübara kontsertõhtuks pöörata (kohati see tal õnnestubki), muudab pidevalt soorolle ning esineb tegelaste mänguloomana, keda on hea stseenitäiteks kukla tagant kratsida ja keda enamasti ei võeta tõsiselt. Lemmiklooma staatus võimaldab tal aga hetkiti salakavalalt ja märkamatult stseenides võimu haarata, kaost külvata. Risto Kübara näitekunstilised eriilmelised kübaratrikid ongi triksterlikud, järeletegematud, lavastuse ainukordsus ja elusus on suures osas võlgu just Kübarale.

„Kui sa peldikusse lähed, siis sitt kaob ära. Sa lased selle alla ... mingil kõige algelisemal kogemuslikumal tasandil usud sa, et sitt kaob su maailmast. Kuid prügi ei kao ... Tõeline armastus on poeesia ja ilu, mis on prahi sees. Tõeline armastus tähendab armastada ebaõnnestumisi, lollusi ja inetust. Täiuslikkus ebatäiuses," selgitab Trikster oma taotlusi. Romantilist kujutlust ebatäiuslikust täiuslikkusest, moodust, kuidas teha „tiigrist ratsu", näib jahtivat ka Nüblingi lavastus. Teater NO99 on varemgi seda sorti otsingutega silma paistnud: pean silmas möödunud aastal esietendunud Veiko Õunpuu Fassbinderi-interpretatsiooni „Praht, linn ja surm", aga ka Lauri Lagle lavastust „Untitled", mis ambivalentse ja abstraktse teatri näidetena olid kunstiliselt ehk isegi terviklikumad, ehkki mitte nii intrigeerivalt sotsiaalsed kui Nüblingi lavastus. Neid abstraktse teatri näiteid on vähemal või suuremal määral kandnud just Risto Kübara anne vallata näitekunstis ebatavaliselt kõrgel intensiivsusastmel üheaegselt nii läbielamis- kui ka esitamiskunsti elemente. Risto Kübarast on saanud meie abstraktse teatri korüfee.

4.

Lääs märkivat euroopalikus mõtlemises paremat kui ida, uus olevat ebausaldusväärsem kui vana. Finantskriisi ajal on euroopalik ruumilise segregatsiooni traditsioon täienemas ka põhja ja lõuna hierarhilise vastandusega. Lavastust „Three Kingdoms" valitseb Triksterile lisaks ka Ene-Liis Semperi loodud arrogantset anonüümsust õhkav *passive-aggressive* ruum, mis kätkeb endas vastuolu. Ta küll eitab segregatsiooni seeläbi, et keeldub kohanemast, kohtleb kõiki võrdselt, ent sel võrdsusel või poliitkorrektsusel on oma hind: selles ruumis ei tunne end koduselt ei inglane, sakslane ega eestlane. Mingit Euroopa ühiskodu me laval ei näe, pigem on tegu ühise ülekuulamistoa, ühisbordelli, -hotelli, -lennujaama või -lahkamiskambriga. Jälgides eri rahvuste esindajate segast sagimist ses isepäises ruumis, meenuvad vanaisalt kuuldud anekdoodid sõjavangi sattunud eestlasest, sakslasest ja inglasest (rahvuslik kooslus vaheldus anekdooditi) ... Ehk on (üle)euroopaliku (ühis)identiteedi idees ka midagi ühist ebaõnnestunud anekdoodiga: oleksime ehk kohe algusest peale pidanud elutervelt naerma, jäime aga rumalat juttu uskuma, nii nagu too Prantsuse riigiametnik mu auto tagaistmel?

„Demokraatlik elukorraldus on rajatud ideele, et inimkonnal on mingi eesmärk, plaan. Mingit plaani pole ...," sedastab paneurooplust kritiseeriv tänavafilosoofist sutenöör Aleksandr. Semperi loodud ruumilgi ei ole mingit „plaani", uksed selle tagaseinas viivad pimedusse, teadvustamatusse, määramatusse (ühe ukse kaudu väljub ootamatult loost detektiiv Stone'i abiline Charlie). See anonüümne ja ebaturvaline ruum defineerib suure osa lavastusest, selle alastus ja haavatavus loob staatilist, märgilist pinget. Ja kuigi „Tema Majesteedi teenistuses" detektiiv satub ses ruumis viibides üha enam segadusse, ei julge ta tagaseinas valendavaid uksi kordagi avada. Detektiiv Stone jääb loo lõpuni omaenese kultuurilise piiratuse, turvalise kolonialistliku üleoleku, lääneliku enesekõllasuse anekdootlikuks vangiks.

5.

Prostituut Vera Petrova pea leitakse Thames'i jões hulpivast spordikotist. Nagu uurimise käigus selgub, oli Eesti kurjategija Andres Rebane ta pea kruustangide vahele kruvinud, talle juustesse onaneerinud ja seejärel nüri käsisaega pea otsast saaginud. Selles kuriteos on rõhutatud demonstratiivsust, rituaalsust. Tuleb seda rõvedat roima võtta sümbolistliku teemaseadena – pea eemaldamine kui (ida)eurooplase kallal toime pandud identiteediroim – või hoopis lavastuse feministliku liini jõulise sissejuhatusena? Ida-Euroopa naised on ses lavastuses isiksuseta, identiteedita alandatud loomad, mänguasjad, kaup. Agressiivsed, „tegijad" Eesti ärimehed aga arutavad globaalse naistekaubanduse suurejoonelisi tulevikuvisioone. Juhul kui lavastuse „naisküsimust" käsitada feministliku sotsiaalkriitikana, võib selle teema lavastustervikus totaalselt, üheülbaliselt ja loosunglikult ülevõimendatuks lugeda. Üldistuse asemel näib siin tegu olevat lihtsustusega, ühiskonna ideologiseeritud pealispinna kriipimise asemel tundub lavastus naistekaubanduse teemaga sel pealispinnal liugu laskvat. Tõsi, möönan, et kahe viimase lause peale tuleb endalt kohe metakriitiliselt pärida, miks käsitan naistegelase alandamist „naisküsimuse" raames – ka meestegelasi koheldakse ja esitatakse laval ebaõiglaselt ja alandavalt, ometi ei kipu ma nende individuaalsust sugulise kuuluvuse rõhutamisega õõnestama.

Feministlikust käsitusest kõnekamaks muutub alandatud naiste temaatika siis, kui vaadelda seda eestlaste rahvusliku alandustunde ja eneseuhkuse kompleksi osana. Kui alandatud naistes kehastub eestlase süsteemse kuritarvituse kogemus, siis meessoost eestlastes (kes teise vaatuse lõpus ilmuvad lavale hundipäiste šikilt ülikonnastatud noorukitena) on niisama šovinistlikult esil isepäisuse, agressiivsuse, edukultuse jooned. Nii nagu on ülekohtune mõlema tunnuse, alandatuse ja hundimoraali feminiseerimine või maskuliinsena esitamine, nii on ka nende lihtsustatud omaduste sidumine rahvusliku või geograafilise kuuluvusega räme šovinism. „Te ei saa mingit maad määratleda ühe jõugu järgi, ega ju, detektiiv Stone?" pärib enesekindel ja usaldust tekitava olekuga uurija Martin Järv end Tallinna diskoteegis mäluauku joonud inglasest detektiivilt.

Šovinistlikku määratletust on teatri NO99 lavale lammutama toodud Trikster, kes rahvuslike, keeleliste ja sooliste identiteetide vahel pendeldades lõhub ida- ja lääneeurooplase, nais- ja meessoo, võõra ja oma ksenofoobiast ja šovinismist kantud dualisme. Triksteris kehastub positiivne programm eurooplusest, mis ei toimi (ühte)kuuluvust lõputult kinnistava, (enese)määratlusi pidevalt paljundava, vaid kõiki vorme, määratlusi ja nendevahelisi piire, igasugust kultuurilist segregatsiooni heas mõttes lõhkuva algena. Lavastuse lõpustseenis põlvitavad detektiiv Stone ja Trikster vastastikku laua taga. „Ma olen alates kolmandast eluaastast origamide meisterdamist õppinud, tahad, teeme mõlemad ühe luige?" küsib Trikster, võtab valge paberilehe, kägardab selle suvaliselt kokku ja asetab lauale. „Ei, see ei ole see," ütleb ta etteheitvalt pead vangutades, kui detektiiv on ta eeskujul oma „luige" „meisterdanud".

*Witold Gombrowicz, Päevaraamat. Tõlkinud Hendrik Lindepuu. Vagabund, 1998, lk 126–127.

SIRPeri:

UUS MAAILM

Jaan Tootseni (fotol vasakul lapsega) filmis „Uus Maailm" on kesksed tegelased Madle Lippus (Kaku vt lk 17) ja Erko Valk (vt lk 18).
3X JAAN KLÕŠEIKO

Elulust

Uue Maailma noorte elust filmi vändanud Jaan Tootsenit küsitleb Jürgen Rooste.

Kas su filmis oli lugu olemas või genereerisid selle moodsa režissööri dramaturgiliste vahenditega?
Selle loo genereeris elu ise, see ongi nii lihtne, nii veider, kui see ka poleks. Seda küsis mult millalgi sõber Urmas Vadi – naeris, et dokumentaalfilmi stsenaarium, mida see endast veel kujutab? Siis tuletasin talle meelde, et mõned aastad tagasi tegin filmi Mooste külalisstuudiost. Iga rahataotluse puhul pead sa ju kokku vahutama kõik selle, mis juhtuma hakkab. Mõtlema välja, sest dokis sa tegelikult ei tea ju järgmist sammu alati sugugi ette. Siis ma mõtlesin välja ühe tegelase, tüübi, mingi postiljoni, kes sõidab külgkorviga mootorrattaga. Ja kahe kuu pärast see tegelane ilmus välja! See on mõnikord täitsa hirmutav. Nagu too Peeter Toominga salapärane kaamera – vaatad läbi kaamerasilma ja inimene, kes hakkab surema, muutub kuidagi hägusamaks.

Mingisuguseid asju saab ikkagi prognoosida. See Uue Maailma lugu ... mina läksin alguses tegema filmi kodanikuühiskonna eduloost. Et sinna olid tugevad kriisid sisse programmeeritud, seda ma teadsin, kujutasin ette. Aga ma ei kujutanud üldse ette, kust ja kuidas nad tulevad. Kas või see omavaheliste suhete liin, see on ikkagi ajas arenev asi. See ongi tolle filmi tegemise võlu: viis aastat on ikkagi suur jupp inimese elust, eriti kui need on veel olulised, murrangulised aastad. See on noorte kasvamise lugu.

Läksid tegema positiivset edulugu, aga välja tuli säärane veidi, kurb, kahe armastuse ja ühe idealistliku projekti hääbumise lugu ...
Aga säärane *drive* või võimas laksakas on selles filmis ja neis inimestes ju alles. Ja üha pöörasemaks läheb. Siin on ju põimunud kurbus ja ekstaas, rõõm. See hääbumine ei anna siiski filmile põhitooni. Kuna filmi lõpuosa on säärasem kurvem, unustavad kõik ära, et esimesed kaks kolmandikku on puhas elurõõm, -mahl.

***I got a lust for life!* (Iggy Popi laul, mis filmi algversioonis ühe stseeni taga kõlas).**
See *soundtrack* on nüüd vahetatud, produtsent Kilmi ei jõudnud Iggy Popile laulu kinni maksta. Nüüd on seal isegi parem lugu, Röövel Ööbiku „Salz" 1989. aastast, tõeline pungirõõm! Väga palju on Eestis ka säärast kurba punki, ma üldse ei ütle, kuidas ma otsisin ... Uue Maailma punk on midagi palju erutavamat ja elevamat. Nende aktsioonid on nagu tänavakunstnikel.

Väikesed lokaalsed plahvatused.
Mitu välismaalast on vaadanud ja imestanud, et kui neil säärased vennikesed tänavale tulevad, saavad nad kohe politsei käest tongi. Meil on nagu muinasjuturaamatus. Elus trikster on järsku tänavale löödud. See üllatab isegi Lääne-Euroopat. Erko Valk on täiesti eriline: kõik need, kes seltsimajastki läbi käinud, on öelnud, et Erko, kõiges oma heas ja halvas, jääb tuhandete inimeste seast meelde. Need on ju säärased rändurid, kes on kogu maailma läbi käinud, aga miskipärast tolle Erko külge jäävad kinni. Mis on selle tänavakindrali fenomen?

See on ses mõttes innustav film, et näitab kesksete kujudena kaht meest, kes ei karda tööl ka sabast kinni haarata. Kuidas sa ise tunned seda suhet tööga? Kas dokumentalisti elu on säärane mõnus molutamine, et käid ja vaatad, kuidas teised õlut joovad ja tööd rabavad? Või tundsid sa toda Erko Valgu ja Marten Kaevatsi töörabamisevaimu ka oma filmitegemise juures?
Seda on naljakas rääkida, aga täiesti alguperioodil oli palju sääraseid hetki, kui panin kaamera kõrvale ja võtsin ise ka töörabamisest osa. Aga niimoodi ei saa ju filmi teha! Neid kohti on nii palju. Lõpuks tundsingi ennast säärase mölakana: mehed tassivad, klaverinurgast on vaja kinni võtta, kolmas käsi on puudu, üks vend kogu aeg filmib. Ma arvan, ma inimesena tööd ei karda ...

Teine asi: kõik räägivad „dokumentalisti õnnest". Sulle on ju säärane materjal kätte jooksnud! See on filmitegemise köögipool, mul ei ole mõtet hakata seletama, kui pagana raske on see jälgimise protseduur, see pole üldse see, et „hängid meestega ringi". Ma ise olen need viis aastat mingis mõttes kaotanud. Kujutame ette, et teed kaardilauaseltskonnast filmi. Ei saa samal ajal meestega õlut juua ja kaarte taguda ning filmi teha. See pole võimalik, ma pean millestki loobuma. Need viimased viis aastat tõin ma sellele filmile ohvriks: igal hetkel, kui kohtad mõnd peategelast, siis mõtled ikka alateadlikult tollele mosaiigile, pildile. Isegi suvalises köögilauavestluses ei lase sa ennast iialgi täiesti lõdvaks.

Selles mõttes on see tohutu vabanemine: film on valmis ja kaamera maha maetud.

Paljud ütlevad, et film ja kirjandus on põhimõtteliselt sarnased, see on ikkagi töö narratiiviga. Tegelikult on vahe suur. Näiteks Peeter Sauter on kirjutanud raamatu, mis on peaaegu valmis, selle pealkiri on „Seltsimaja", räägib osaliselt ka asjadest, millest sinagi ...
Peeter on osaline, kirjutab õhtul või öösel või hommikul seal oma katusekambris, aga minu jaoks toimub see loomine säälsamas, hetkes. Ja pärast ka, veel rohkem montaažilaua taga.

Film algab tollega, kuidas poisid põhimõtteliselt hävitasid Tartu maantee avamise tseremoonia. See oli stiilne, s.t ega see nüüd viisakas ei olnud, aga nad tegid õiget asja (veel ebaviisakamalt aetud asjade vastu mässates). Kuidas see lugu algas, kuidas sa nendeni jõudsid?
Lugu algas ... ma teadsin toda Tartu maantee avamist ning Vabaduse platsi aktsiooni, muidugi. Selleks hetkeks oli Jaak Kilmi kusagil kunstiülikooli seminaris kuulanud Prussakovi poiste ettekannet ja visanud neile välja mõtte, et Vabaduse platsi võiks lilledega ära vallutada. Siis nad käisidki filmimas seda „Vabaduse platsi vabastamist" ja Kilmi ütles, et midagi lahedat on õhus – mehed plaanivad hakata mingit seltsi looma – Jaak sai sellel asjal enne algust sabast kinni. Seltsi asutamine hakkas kibekähku pihta, 2006. aasta sügisel, mina tulin mängu 2007nda kevadel. Tartu maantee avamise lõigus pole meie kaamerat veel kohalgi, see on Kanal 2 materjal.

Nende lõikudega on nii: materjalina on küll võimas, kuidas noored tantsivad Vabaduse platsil ümber politseiauto ja laulavad „Kes aias?", vaatajale on see aga säärane stamp, et need on ju mingid aktivistid. Aga film ei ole ju aktivistidest või Prussakovi-nimelisest Jalgrattaseltsist. Film on inimestest ja inimsuhetest. Vahepeal oli mul mõttes see algus välja jätta, aga siis tundus, et pilt saab kuidagi terviklikum, kui toda Prussakovi-minevikku ka näidata. Kui kuuled, et tehakse film Kalamajast või Uuest Maailmast – see teeb kuidagi ettevaatlikuks. Kas see on mingi kogukonnakroonika? Ma muidugi väikse omakandi patrioodina läheksin vaatama, aga ma tahan lugu – milline on see dramaatika, kuidas see üles on ehitatud? Selles mõttes polegi ehk väga hea, et pealkiri on „Uus Maailm", seda seostatakse konkreetse asjaga.

See on sul ju kujund!
Selles ongi asi! See on ka kuratlikult hea pealkiri.

Kes ei tahaks sellise pealkirjaga filmi teha!
Sa saad aru, siin võidakse valesti mõista. See algabki nagu kogukonnafilm, aga pööre tekkib üsna ootamatult. Ma tahaks väga, et need, kes pole mingite seltsingute või kodanikuühiskonnaga seotud, saaksid ka sellest osa. Erko ja kamba võiks tõsta kuhu tahes, nt Barcelonasse – film pole siis ju Barcelonast, vaid ikkagi neist.

Eesti riik ja Tallinna linn on Uue Maailma seltsi teatavas mõttes alt vedanud. Nagu su filmiski näha: president käib külas, neile antakse auhindu, aga tegelikult toetati neid selles mõttes vähe, et nad ei saanud maja endale jätta, seda edasi pidada. Kuidas Eesti riik on su dokumentalistielu toetanud, kuidas sa elasid?
See film oli mõeldud palju lühema perioodi peale. Produtsent Kilmi ütles, et teeme nii pooleteise aastaga. See on minu enda kiiks, tundus, et on vaja pikemat perioodi talletamiseks. Ütleme, et ma sain makstud kahe aasta eest, aga tegin filmi viis aastat. See on oma kirest tehtud asi. Olen peret ülal pidanud mingite muude töödega.

Järg pöördel.

Algus lk 15.

Aga dokumentalisti elu Eestis?
Mina olen ju suhteliselt värske tegija, aga eks sa oled seda nurinat kuulnud ju küll, et kõik vorbivad teha reklaame. Siin pole ühtki tüüpi, kes ära elaks. Ütleme, see asi on nüüd valmis. Soome dokumentalistil oleks säärase töö järel garanteeritud aasta aega puhkust, see raha oleks lihtsalt nii suur, oleks aega molutada ja koguda uusi mõtteid. Meil pole see võimalik. Oktoobris tuleb film välja ja mõtlen juba praegu, kuidas novembri üüri maksta.

Kas rahast rääkida on tobe?
Ma korraks mõtlesin selle peale, aga et sa küsisid ... Kõik ju räägivad rahast, ja eks mul ka kipitab. See ei ole küll kindlasti asja juures kõige tähtsam. Mingeid asju teed sellepärast, et, kurat, sa tahad seda teha. Neid asju teed ka rahata.

Sa filmisid ju ka mingis mõttes sääraseid heidikuid. Neil pole kunagi liiga palju raha. Ütleme, seltsimaja oleks täna alles, kui neil olnuks raha, et palgata kõva jurist. Kust tuleb see tahtejõud ja meeleliigutus, et nad püsivad oma töö juures, sina oma kaamera taga. On nad hullud või? Erko, Marten, Kaku (Madle Lippus, Uue Maailma seltsi eestvedaja ja festivalide mootor), nad pole säärased ...
Tüüpilised eestlased?

Jah, tavaline nürim „fänn" võiks tahta neile lihtsalt peksa anda. Mitte, et ta hakkama saaks kahe mehega, kes praegu Lõuna-Eestis üht talu ehitavad, aga ...
See on selline asi, mille kohta võiks öelda „päris elu". Seda ütles Kaku ka – teda oli jälle solgutatud mingite ametnike poolt –, ta ütles, et oli näinud filmi treilerit, mis on üsna hull, ja siis saanud kogu jõu tagasi, et see on ikkagi tähtis asi, mis nad on teinud, et see on päris. Aga päris elu juurde kuuluvad ka kriisid ja pisarad ja ... Nad on säärane põlvkond, kes on saanud toda päris elu elada, ise teha kõike. Säärane hullus tõmbab ligi. Kas sina saad aru, miks nad on need talved seal külmetanud seltsimajas, maksnud selle eest ränka raha, aga pole välja läinud. Kaks pikka, külma talve. Mis paneb nad käima? Sellesama rahaga saaks ju mingi sooja toakese vaadata. Aga millegipärast tahavad nad seal elada, koos jämmida, habe härmas, malet mängida. Võibolla armastavad üksteist?

Teavad, mis on armastus?
Mul on sulle veel üks salajutt. Kui film oli juba valmis, viimane õhtu, klaver oli juba välja tassitud, Erko oli ka muserdunud, väsinud, viimane õhtusöömaaeg tule ääres, seltsimaja aias, täiskuuöö. Pime. Filmida pole enam mõtet, filmida pole vaja, Jaan puhkab, film on ju valmis. Siis on siuke kaader: istuvad kõrvuti Marten ja Erko, ja Erko sülle poeb Iti, see heledapäine Iti, Marteni väike tütar. Ja ütleb, et ta tahab tuttu jääda. Ma pole kunagi midagi nii ilusat näinud: Iti on Erko süles, on õhtu, Erko paneb talle ülima õrnusega teki peale ja Iti poeb talle niiviisi lõua alla magama, Marten askeldab seal kõrval. Kaks meest, väike tüdruk. Kurat! Seda ei saa ju filmida, aga see kaader jääb eluks ajaks meelde.

Kuidas sa end selles osas tunned, et Erko ja Madle, kaks su keskset tegelast ei ole praegu kumbki filmi näinud ja vist ka kõhklevad veidi, kardavad?
Tead, see variant sobib mulle paremini kui see, et nad plaksutavad käsi: ilgelt kihvt film on meist tehtud. See on pigem dokumentalisti võit. Üks filmi keskseid tegelasi Merit Kask sõnastas selle väga hästi: see on ikkagi ka lapsepõlve kaotamise lugu. Kes tahaks oma lapsepõlve kaotada. Me venitame seda, poisid kõik venitavad. Lühike vastus on see, et mulle nii meeldib pigem ...

Aga pikk?
Minu isa vaatas filmi läbi, talle tuli pisar silma ja ta ütles, et kõik inimesed selles filmis on väga sümpaatsed.

Jah, isegi, kui näitad sääl sähvatustena Erko tumedamat poolt, mis on ka olemas ...
Ilma selleta poleks toda heledamat, loovamat poolt ka.

See vist kipub nii olema. Aitäh, Jaan!

Keskel täpilise soniga Erko Valk.

Katkend romaanist „Seltsimaja"

Peeter Sauter

Erko ja Martucci istusid seltsika viilkatusel ja jõid vahuveini. Neil oli väike laud katuseharjale tõstetud ja kaks viini tooli harja peal kummalgi pool lauda. Laual oli valge lina ja jahutusnõu ja nõus pudel. Taevas oli selge. Tähed sirasid, kuu oli kahvatu.

Jäin seisma, vaatasin ja mõtlesin, kas see saab nii olla või ei. Seisin, rüüpasin lonksu ja vaatasin. Nad istusid liikumatult, võib-olla see liikumatus tekitas kahtluse, et see on installatsioon.

Erko sirutas käe, võttis pudeli ja valas veini. Tõstsin nende poole pudeli tervituseks. Ja Erko pöördus pooleldi minu poole ja tõstis klaasi.

Nad peavad tasakaalu hoidma, sellepärast nad nii liikumatud on, mõtlesin, sellepärast Erko ei hõika nagu tavaliselt.

Eh, kurat, mõtlesin, kohe lendab nõid luua seljas kuu eest mööda, noh, nüüd. Aga nõida ei tulnud.

Saa sa siin sabu või sarvi, mis on reaalne, mis ei, see on lootusetu rehkendus. Parem mine koju ja kobi magama. Aga kui see ei ole tegelikkus, siis ei saa ka mina, kes ma seda vaatan, reaalne olla. Vaatasin oma kätt, hammustasin kergelt.

„Aga, Märt," rääkisin vaikselt, „kui koerad ei taha ikka hästi rääkida ega inimesed lennata, mis ma nendega teen. Ma ei saa ju minna neid lendu ehmatama. Ja üldse, mida tarka on sinu koer siis sulle öelnud? See ainult su soovkujutelm, et ta räägiks. Ja kui sa ka lendaks, kuhu sa siis lendaksid? Kuhu?

Nojah, ehk sul neid kohti on. Minu akna taha nüüd vaevalt. Aga ehk sattuksid vahel mööda lendama ja viipaksid. Ja ma lehvitaksin vastu nagu väikevend."

Ma istun kõrval ja vaatan, kuidas elu mööda sõidab. Üldiselt ma tean, et see pole paha posäng, aga vahel tekib ometi kiusatus peale hüpata ja kaasa sõita, kuigi ma tean, et õige varsti vaataks, kuidas jälle maha saaks. Kõrval istudes ja pealt vahtides hakkab vahel lihtsalt pisut igav. Mis peab juhtuma, et igav ei oleks? Mitte midagi. Või mitte midagi välist. Lihtsalt olemine peab olema vähe ärksam ja reipam. Mis kõrval ja ümber juhtub, on ükskõik, kas langeb leht puult või kukub leht postkasti. Helges ja heledas tujus olles on kogu aeg huvitav. Ei tea, kas vangikongis ka oleks? Ega tea. Ehk ei pea seda teada saama.

Alati, kui sa seisad köögiakna juures ja vaatad välja, oled mõtlik ja ma tulen sind silitama ja suudlema, sest sa tundud nii nukker ja tahes-tahtmata tahaks lohutada. Alati, kui ma siis tulen ja panen käe sulle ümber ja suudlen sind kaelale, on sees tunne, et ma valetan. Ja siis ei oska midagi teha. Jätta sind sinnapaika ei taha. Valetada justkui ka ei taha.

Ja ma ei saa aru, millest see valetamise tunne tuleb. Ilmselt on see mingi minu väljamõeldis, millest ma enam lahti ei saa. Temaga abielus olles naersin ma aeg-ajalt, et ma olen temasse nii kiindunud, et see on obsessioon, kinnismõte. Ja võibolla ma mõtlesingi oma pähe selle kinnismõtte pikapeale valmis. Nüüd tahaks sellest lahti saada (kas ikka tahan? ausalt?), aga ei saa.

Kornei Tšukovski mõtles välja Pusa ja hakkas Pusa kartma ja enam lahti ei saand. Just. Mõtled endale välja mingi armastuse, aga siis lähevad asjad nii, et mõistlikum oleks temast lahti saada, aga enam ei saa. Nagu mingi kolme veretilga lugu. Said mis tahtsid ja istu nüüd selle otsas. Nojah, aga ega sina mu patoloogiates süüdi pole. Miks see sulle kaela peab vajuma. Ometi, mõtlesin, oleks vist parem, kui sa neist teaksid. Või on see äraraakimine ainult sinu kiusamine? Sadomaso?

Proovisin iseendale ennast selgemaks rääkida. Rääkisin vaikselt. Istusin köögilaua taga, klaas ees, vedasin näpuga lauale ringe ja rääkisin iseendale, kuigi sa olid ka seal: „Ta ütles, et ma olen välja arendanud mingi süükompleksi. Et ma tunnen ennast kogu aeg süüdi. Ja võibolla juba tahan tunda. Et ma oleksin õnnetu, kui mult minu süü ära võtaks. Võibolla ma olen selle endale sisse lugenud. Pärispatt ja nii edasi. Mingi dostojevskilik kamarajura. Süüdiolekust on saanud minu kaif. Ja võib-olla see valetamise tunne on süütunde osa. Süütunnet on viimasel ajal väheks jäänud, nüüd mõtlesin välja, et ma kogu aeg valetan. Kui ma sind suudlen, kogu aeg ...".

„Kui kepid, siis ka või," küsisid sa aknast välja vaadates.

„Ei, siis läheb õnneks meelest ära. Kepp on muidu ka hea. Aga selleks ka hea, et kustutab teadvuse. Kuigi ainult korraks. Või tühjendab. Nagu siis, kui ma veresuhkru pärast teadvuse kaotasin. See oli ka õnnis. Äraolek. Seda on paar korda olnud. Puhkus kõigest sellest. Oma teadvusest ja kõigest ümberringi. Selge, miks nad insuliini ja elektrišokke teevad ja lobotoomiat."

„Enam ei tee. Šokke ja lobotoomiat."

„Jah, oli see film, kus Jessica Lange mängis Francis Farmerit. Ja siukestes asjades me peaks justkui hirmsasti kaasa tundma, et väga elus inimesest on poollaip tehtud. Aga võibolla on see talle õnnistus. Peas kihutav rong jõuab korraga peatusesse ja sõidab siis väga rahulikult edasi."

„Tsuhh-tsuhh-tsuhh-tsuhh-tsuhh-tsuhh," sa vaatasid ikka alles aknast välja.

„Ei, see on sul ikka liiga kiire rong veel. Peame ikka lobotoomia välja kirjutama."

„Tsuhh. Tsuhh."

„No see on parem." Võib-olla mulle tundus, et sa naersid mu üle, ja ma muutusin kiuslikuks ja ütlesin välja, mis ammu kripeldas: „Sellepärast ei saa ma arvatavasti enam kunagi abielluda."

„Mis, ma ei kuulnud," vaatasid sa korraks minu poole ja siis edasi aknast välja. Sa vaatasid välja pead liigutamata, nagu sul oleks seal olnud mingi kindel asi või objekt, mida vaadata. Võib-olla oligi. See pidi paigalseisev asi olema. Aga Säästumarket see arvatavasti ei olnud. Market on liiga suur. Võibolla vaatasid sa mõnda posti või pargitud autot.

Kõhklesin, kas korrata, mis ma olin öelnud. Oli see kiusujutt? Aga nüüd, kui ma olin selle välja öelnud, oli justkui sigadus ka mitte korrata. Et näe, ütlen, aga kui ei kuule, siis ma enam ei korda. Ise ma vihastan, kui nii tehakse.

„Nojah, ei midagi," venitasin, „Lihtsalt, et kui ma abielluksin, siis oleks ka arvatavasti tunne, et ma valetan. Ja seda ma ei tahaks."

„Mina ka ei taha," ütlesid sa ka nii vaikselt, et ma vaevu kuulsin. Aga siis valjemini: "Aga siis sul ei olnud sellist tunnet?"

„Kui ma eelmine kord abiellusin."

„Nojah."

„Vist mitte. Ma ei mäleta. See oli justkui niisama. Kerge tegu. Vähemalt me püüdsime, et see oleks kerge ja niisama ja peaaegu naljaga pooleks. Sest siis polnud see vist ka päris kerge. Sellepärast me seda kergeks mõelda üritasimegi."

„Ja läks korda."

„Ma ei mäleta. Võimalik."

„Võib-olla on alati, kui abiellutakse, selline tunne. Et kaheldakse."

„Jah. See on loomulik. Oleks kahtlane, kui sellist tunnet poleks. Siis oleks kinnismõttelisus ja patoloogia."

„Sul on igal pool patoloogia."

„Hullumeelsusehirm."

„Või himu."

„Või himu."

„Ei ole sa nii hull midagi. Mitte hullem kui ..."

„Melissa ..."

„Melisssa ei ole hull."

„Just praegu sa ütlesid, et mina ka ei ole." Mul oli hea meel, et loll ja riskantne vestlus keeras totraks ja lõbusaks.

Laual oli pannilabidas. Ma sirutasin ja kergitasin pannilabidaga nats su lühikest hommikumantlit. Pükse polnudki, tagumik oli puha paljas.

„Mis sa teed, lükkasid sa ümber pööramata pannilabida kõrvale. Tõmbasin labida eest ja kergitasin uuesti: „Ma tahtsin ainult vaadata, kas tätoveering on alles."

Sa ei teinud enam labidast välja ja lasid külmalt mul oma tagumikku inspekteerida: „Sa määrid hommikumantli ära. Ei tea, kuhu see tätoveering siis kaduma oleks pidanud?"

„Ma ei tea, igaks juhuks vaatasin. Oi, tuligi pruun plekk mantliserva peale. Vabandust."

„Ei tulnud." Sa keerasid ja võtsid seljataguse mantliserva pihku ja sikutasid enda ette. Polnud seal mingit plekki, aga ma sain nüüd su alumist otsa iga kandi pealt vaadata. Eks seda on nähtud ennegi, aga ikkagi kena vaadata. Rüüpasin klaasist ja muudkui vaatasin. Kuni see pilt igavaks ei lähe, võib ju molutada ja lobada ükskõik millest.

Ilusad asjad ei lõpe

Intervjuu Uue Maailma seltsi ühe eestvedaja Madle Lippusega

Seltsimaja on nüüd kinni? Nii kinni, kui kinni saab olla? Lõplikult?
Jah. Üle antud, ära antud, võtmetest lahti. Ja kõik on hästi.

Ja mingeid kohtulikke vaidlusi ja tülisid praegu õhus ei ole?
Ei ole, sest me nägime pikalt vaeva, et seda seltsimaja nii kinni panna, et saaks ta puhtalt üle anda. Tulime omanike igasugustele nõudmistele vastu ja üritasime tõesti nii probleemivabalt kui võimalik need uksed oma selja taga kinni panna. Kuna suhted olid nii pingelised, oli see päris keeruline.

Uut maja ei ole veel leitud ega silmapiiril?
Tegelikult pole isegi otsimisega alustatud. Natuke on siit-sealt maad kuulatud, aga kuna eelmise maja sulgemisest on nii vähe aega mööda ...

Endal on alles selline kramp sees?
Tegelikult on küll. Kuigi avalikult läks maja kinni 11. septembril, andsime võtmed üle 22. septembril. Viimane nädal aega koristasime seal, tegime meeletult tööd. Nii füüsiline kui vaimne väsimus sellest vanast seltsimajast alles hakkab kontidest ära minema.

Kas Euroopa *couch-surfer*'ite (rändurid, kes kasutavad ööbimiseks tasuta pindu, mida omanikud lahkelt pakuvad) ringkonnas on seda laiemalt kuidagi märgatud, tähele pandud?
Ma ei tea seda täpselt, aga interneti suhtluskeskkondades võeti lõpusündmuste puhul küll palju sõna. Mulle meeldis see, et just palju välismaalasi kurvastas „mis mõttes, seltsimaja pannakse kinni?". Jimmy (kunstnik ja tänavamuusik Jimbino Vegan), kes elas siin viimastel suvedel, on kogu maailma läbi rännanud ja ütles, et ta pole kuskil mujal midagi säärast, nii ägedat näinud. Sellist kohta pole lihtsalt olemaski.

Tallinnas mitte ligilähedastki?
Võib-olla ma pole peale sattunud.

Kui me nüüd võrdleme Prantsuse ja Saksa ja Põhjamaade noorte kunstnike, skvotteritega, kel võrreldes teiega pole isegi üürilepingut, kes ei maksa midagi, tegutsevad juriidiliselt hoopis teistel alustel, siis neile on linnad sageli nood majad ja paigad lõpuks ära ostnud. Kas mingil hetkel olid õhus läbirääkimised linnaga või riigiga, võimalus, et nad oleksid selle maja teile lihtsalt ära ostnud?
Ei, sellist hetke ei olnud, et keegi oleks üldse huvi tundnud, mis meist edasi saab, väärtustanud, et selline asi üldse olemas on.

Aga teile anti ju auhindu, teil käis president külas ja linnapeale meeldis ja teid toodi igal pool esile kui kodanikuühiskonna algatusvõime parimat näidet ...
See on tõesti veider. Presidendil on siin küll vähe võimalust kuidagi kaasa rääkida.

Ta on ise vaene nagu kirikurott.
Jah, temal kui institutsioonil puuduvad need vajalikud vahendid. Aga see, et ei riik ega linn pole ametlikult huvi tundnud, on küll imelik. Kunagi ammu oleme linna poole pöördunud. Siis öeldi meile, et võiksime mõelda tolle kõrval seisva looduskaitse seltsi maja peale. See on linna omand, linna kinnisvara – saaksime arutada, et kuidas me võiksime seal toimida. See on kena, et nad selle peale mõtlesid, aga edasisi läbirääkimisi sel teemal pole enam toimunud.

Kas looduskaitse selts kasutab seda maja täisfunktsionaalselt, on teil nendega mingi kontakt olnud?
Maja ei ole päris täiskasutuses. Meile väga meeldib, et seal on säärane looduskaitseselts, ja me tahame, et see edasi tegutseks. Aga osa nende ruume on küll alakasutatud, nt esimesel korrusel on raamatukogu, mis on tegelikult üldsusele suletud, seal eriti keegi ei käi. Need ruumid sobiksid meile suurepäraselt, pluss, seal on täidetud igasugused muud nõudmised,

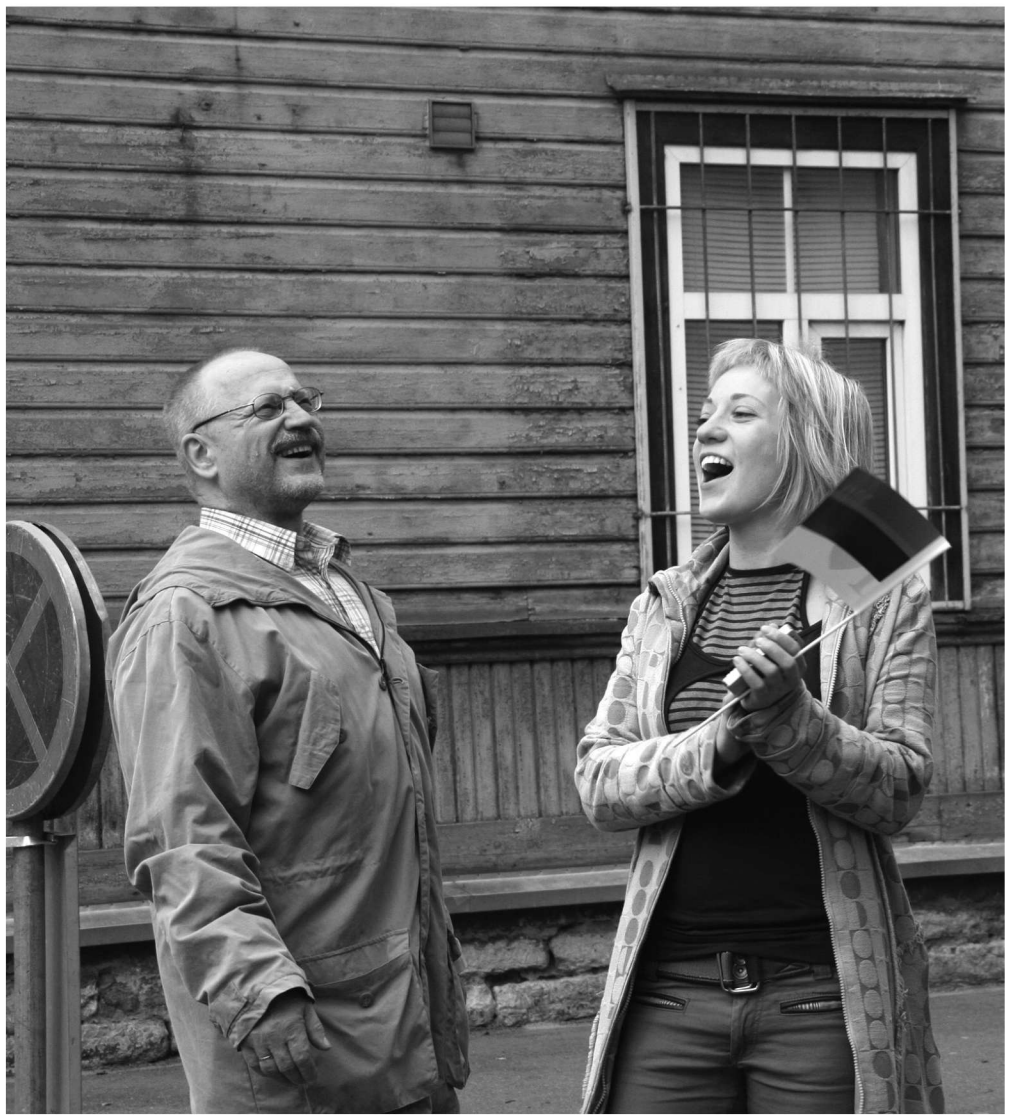

Rein Ruutsoo ja Madle Lippus (Kaku).

mis meile on tähtsad: seltsimaja peaks olema maja, kus keegi ei ela, ta võiks olla tänavatasandilt ligipääsetav, avatud esimese korrusega, oma õuega – et oleks ka ümber ruumi, mida saame kasutada oma tegevuseks. Ja nendega on põgus kontakt olnud, kunagi ammu rääkisime sellest juba. Nad ütlesid, et jaa-jaa, aga et üks projektiraha jäi saamata, jäi see asi tollal veidi soiku – tegelikult oli plaanis see maja suuremaks ehitada, aga sellest ei tulnud midagi välja. Aga põhimõtteliselt on nad olnud positiivselt meelestatud.

On mingi kontingent – nimetame seda kontingendiks, ikkagi ilus nõukogudeaegne sõna –, kes näeb seltsimaja sulgemist sellise heakodanliku elu võidukäiguna. Nagu Tallinnas ikka on võideldud narkomaanide varjupaikade ja AIDSi-ravilate ja homoklubide vastu – täpselt sellega võrreldav ühiskondlik reaktsioon on teid tabanud. Kuidas sellesse suhtuda, et osa kohalikust elanikkonnast näeb asju nii? Mis tunde see sus tekitab?
Kui aus olla, siis tegelikult väga halva tunde. See on koht, kus ma tegelikult tunnen, et see on mu töö, et ma olen tõesti tööd teinud. Meil on eesmärgid, väga selged eesmärgid, mille poole me püüdleme: et linnaelu oleks mitmekesisem, võimalusterohkem, et inimesed oleksid laiema silmaringiga, arvestaksid erinevustega; lisaks linnaeluruumi küsimused, kuidas olla jätkusuutlik, luua elukeskkonda. Mulle tundub, et siin me ei ole oma eesmärki saavutanud. Kui need inimesed, see „kontingent", suhtub meisse negatiivselt ... see on minu jaoks arusaamatu.

Ma tõlgin sulle: sina ütled „mitmekesine, jätkusuutlik, võimalusterohke", nemad mõtlevad „lärmakas, räpane, ebaturvaline".
Siin pole me suutnud nende mõtlemise piire nõnda painutada, teist ust või vaatenurka nende jaoks avada. Aga väga paljud on Uue Maailma seltsist hoopiski innustust saanud, ei mõtle enam üksi kuskil nurgas oma imelikke mõtteid, vaid leiavad, et tegelikult on palju selliseid inimesi, ja see ongi tore. ... Aga need, kes pole aru saanud, ahh, ega see mind nii väga ei morjenda, ainult siis, kui nad meile aktiivselt kaikaid kodaraisse loobivad, mida tegelikult on ka juhtunud.

Filmis ju räägitakse ka sellest.
Sellistel hetkedel ma tunnen, et kiputakse minu inimväärikuse kallale. Siis mul viskab tõeliselt üle.

On siis nii, et see on siiski olnud ka väga põlvkondlik asi: üks seltskond on seda teinud. Vanematest on kaasa tulnud sellised entusiastid nagu Klõšeiko ja Rätsep, Ruutsoo, kes on kaasa elanud, aga kes elavad kõigi põlvkondade loovate noorte pingutustele kaasa. See on nende roll. Tegelikult ei õnnestunud vist erinevate sootsiumi gruppide vahel palju koostööd tekitada?
Tegelikult õnnestus küll tekitada. Ja see kestab ka edasi. Ega Uue Maailma selts oma tegevust ei lõpeta, hoolimata sellest, et seltsimaja kinni pandi. See on ühe etapi lõpp ja väga vajalik lõpp. Mingitpidi on see väga suur kergendus, et see asi sellisel moel otsa sai. See annab meile võimaluse uuesti alustada, targemalt alustada. Aga eri vanusegruppide vahel koostöö tekitamine on Uues Maailmas tegelikult päris hästi õnnestunud, kui vaadata me veidi teist tüüpi projekte. Välja paistavad lihtsalt alati rohkem sellised noored entusiastid. Teistel on juba oma elu, töö, pere, lapsed ... Kui ma neid festivali ajal üles pandud kiikesid maha võtsin – ma pidin need maha võtma, sest me saime selle eest trahvi, läksin hästi kiiresti sinna. Inimesed istusid keset tööpäeva hommikut nende kiikede peal, veetsid seal oma aega. Kui ma seletasin neile, et väga kahju küll, aga ... Nad olid hästi kurvad ja siis tekkis üks ühistöö, ühismõtlemise hetki, kuidas selliseid asju võiks edaspidi teha, kuidas see annab nii palju juurde, kui sääraseid veidraid projekte asumis läbi viiakse.

See on mikropilt. Aga kas sul on ka makrovisioon, maailmasuurune nägemus asjadest, kuidas seda teha? On sul mingi suur plaan? Ma palun praegu kalal kirjeldada akvaariumivee võimalusi ...
Mõjub küll nii. Ma olen viimasel ajal sellele rohkem mõelnud: ma olen tolles väikses ja aktsioonipõhises maailmas sees, see on see, mida ma oskan, milles ma olen hea. Suuremas ja üldistavamas pildis – mitte et see oleks võimatu – ei ole ma võib-olla nii osav ja pädev, sujuv. Kui rääkida Uuest Maailmast, siis ma usun, et paljud inimesed ei tea üldse, millistel väärtustel see põhineb. See on väga paljuski usalduse küsimus: on mingi keskne aktiivne grupp, mille liikmed väga osavasti kaasavad teisi inimesi ja gruppe. See on küll mudel, mida annaks laiemalt rakendada üle terve Eesti, et selletaolised asjad toimiksid.

Mitu protsenti võttis see viimaste aegade võitlus ja heitlus su lootust ja energiat maha?
Vahepeal võttis kohutavalt, ma ei tea, 70 protsenti.

Mida praegu veel teete peale uue maja otsimise ning festivali korraldamise?
Novembris tuleb meil välja säärane raamat nagu „Uue Maailma lood", kus juttu piirkonna kujunemisest, ajaloost, arhitektuurist, eluolust eri ajastutel. Me oleme intervjueerinud väga palju kohalikke, kes on eri aegadel siin elanud. Alustame hästi kaugelt, juba tsaariajast. Nii vanu inimesi me küsitlenud küll pole, aga räägitakse oma vanavanemate mälestustest. See on hästi sümpaatne projekt. Ja teine asi, mida me kohe oktoobris ka kodanikuühiskonna sihtkapitali toel ellu hakkame viima, on Uue Maailma visioon, mis tuleneb konkreetsest vajadusest. Kesklinnal puudub üleüldine arengukava, strateegiline, ruumiline dokument, mis visioneeriks tuleviku. Väga raske on ses asjas kaasa rääkida: ei saa rääkida inimese või organisatsiooniga, millel puudub oma nägemus. Otsustasime, et mõistlikum on ise sellega alustada: kaardistada asum ära, vaadata, mis seal on oluline, kaasata terve hulk eksperte. Nende arutelude või fookusgruppide – neid on kolm: ruumiline areng, liiklusplaneerimine ja sotsiaalne infrastruktuur – tulemused tahame ellu rakendada, visualiseerida kohalike elanike kaasabil. See on nagu minifestival: projitseerime need plaanid reaalsesse ruumi, et inimesed saaksid aru, millest me räägime, kui kõneleme rahustatud liiklusega tänavast või kolmekorruselisest 100% täisehitusmahuga majast, mis projekteeritakse vanade eestiaegsete majade vahele. Teeme valikud käegakatsutavamaks, sest paljudele inimestele ei ütle see kõik paberilt vaadates või projektina mitte midagi. Me üritame luua kaasamise head tava.

Aga kontserdid, luuleõhtud, kõik see boheemlik värk, mis lärmi tekitab ja naabreid segab?
Kõik see on ka jätkuvalt plaanis, alguses veidi piiratult, sest meil on see ruumiküsimus. Kirjanike liidule kuuluva maja all olev raamatukogu Kapsad pole päris selle jaoks mõeldud. Aga selline tegevus on meie ürituse tähtis osa: mulle nii meeldis, et esimene asi, mis pärast seltsimaja sulgemist toimus, oli elektrikapikino seanss (Koidu tänaval ajuti peetav välikino). Sellist elevust on vaja. Pärast majamuredest vabanemist saame keskenduda jälle oma põhitegevusele, illegaalsete sebrade maalimisele ja ... asjadele, mis panevad silma särama.

Kas sa filmi oled näinud juba?
Ei ole veel.

Kas sa kardad ka?
Kardan küll natuke. Sind on viis aastat filmitud – ja see on suurem osa su teadlikust elust. Ma ei tea, kas ma suudan ja saan vastutada selle eest, mis ma viis aastat tagasi tegin või rääkisin. Aga see on Jaan Tootseni film ja ma ei saa öelda, et mingid asjad on minu arust valesti.

Mingis mõttes on see ilusate asjade lõppemise film.
Aga minu meelest ei peegelda see reaalsust. Mul ei ole üldse seda tunnet, et mingid ilusad asjad on otsa saanud. Ja ma ei kavatsegi neil lõppeda lasta. Minu jaoks läheb kõik edasi. Ja ma loodan, et aina paremini.

Küsinud **Jürgen Rooste**

Siiri Vallneri ja Indrek Peili Kalamaja kaldale loodud ajutine leboala on just selline nutikus, mis on agulisse oodatud: mitte liiga klants, mitte üle disainitud, ei tüki liigselt esile ning on pisut juhuslik ja värske. Sellised märksõnad võiksid iseloomustada agulivöö uut arhitektuuri. MARGIT MUTSO

Agul

Margit Mutso

Esimesed mälestused Tallinna agulist on mul algkooli ajast, kui käisin 46. keskkoolis Pelgulinna piiril. Otsetee koduni läks mööda suurt Karl Marxi tänavat, kuid üsna tihti eelistasin ma minna väikese ringiga läbi romantilise Pelgulinna puitaguli. Eriti kevaditi, kui Pelgulinna räämas aedades õitsesid õunapuud ja sirelid, hoovides lärmasid segaverelised nähvitsad ja otse sõiduteel mängisid väljaveninud dressipükstes väikesed kaagid. Ega siin suurt ohtu olnud: aguliinimene oli vaene ja autosid liikus nendel teedel harva. Iga kell oleksin ma vahetanud meie uue, tolle aja kohta avara kõigi mugavustega kooperatiivkorteri viiekordses paneelmajas mõne Pelgulinna puitlobudiku ühegi mugavuseta elamispinna vastu. See keskkond oli lihtsalt nii inspireeriv. Elu Tallinna agulis tundus linnaelu ideaalina. Tundub siiani.

Kunstiinstituudi aegu olid Tallinna agulite poolkeldrid täis kunstnikke ja kunstitudengeid. Paljudes puitmajades oli vaid puuküte, pliit või ahi, mida täiendas enamasti hädine elektriradiaator. Kergelt läppunud agulihõng kandus tudengitega linnatänavatele, Moskva kohvikusse ja kooli. Boheemlaslik elu kulges ühest agulimaja-alusest teise, üsna sageli läksid seal segamini päevad ja ööd. Keldriateljeed olid täis elu, loomingut ja pidu.

Ümber Tallinna vanalinna kaarduv agulivöö kogub järjest populaarsust. Siin ei ela enam vaid vaene muulane või kunstitudeng. Järjest rohkem maju saab endale uue *make up*'i, järjest enam saabub siia „korralikke inimesi". Eriti veetleb romantiline agulielu aga endiselt loomeinimesi. Agul ei ole veel kaotanud oma ehedust, siinsed teed on auklikud, aedadel puuduvad ikka mõned lipid ja nii mõndagi maja katab aastakümneid vana värvikiht, mis tükati lahti on koorunud, nii et paljastub maja eelmine värv.

Värvid räägivad agulielanikest nii mõndagi. Selliste värvikombinatsioonide peale, nagu võib leida näiteks Kalamajast või Pelgulinnast, ei tuleks ise ealeski: elektriroheline maja samblaroheliste piirdeliistude ja pruuni aiaga, khakivärvi elamu kapsarohelise väljaastega, kahvatukollane maja elektrirohelise uksega, mida kaunistavad mururohelised tahvlid, sirelililla maja sinepikollaste piirdeliistudega, põrsaroosa plankaed. Seda rida võiks pikalt jätkata. Kultuuriväärtuste ameti poolt heaks kiidetud sulnite sügisvärvide vahel mõjuvad need ornungit armastavale inimesele ärritavalt. Seda kõike võib aga vaadata ka sama nurga alt nagu näiteks Aafrika põliselanike kõikvõimalikest jääkidest kokku klopsitud ja erksaks võõbatud uberikke. See on kohaliku elanikkonna eneseväljendus, milles peegeldub nende maitsemeel ja elurõõm. See on tänane ehedus, mis ei lase agulil kitšiks muutuda.

Kõik värvid ei näita aga vaid kohalike maitsemeelt. Pelgulinna ühel ilusamal, Preesi tänaval on valdavalt kahepereelamud, mis on värvitud poolest saati üht, poolest teist värvi – tüüpiline eestlaslik Andrese-Pearu suhe majafassaadidel. Eriti naljakas on asi siis, kui maja värv vaheldub vertikaalis – kaugelt näha, kust jookseb omandi piir.

Paratamatult kaovad agulimajast ahiküte ja sellega koos aguli kohal suitsev korsten, sellega tuleb leppida. Hoopis kurvem on aga näha karmi parkimispoliitika tõttu parkimisplatsiga kattuvaid majataguseid õunapuuaedu. Sellega kaotab keskkond oma ühe suurima väärtuse – siinse lummava roheluse. Kesklinna piiril paiknevad agulid pole kindlasti piisavalt tihedad ja mõnel pool tasuks ehk asustustihedust tõstagi. Aga mitte haljastuse arvelt! Pigem olgu siis natuke kõrgem maja, aga hoov olgu vana struktuuriga.

Agulite uus häda on nende monofunktsionaalsus. Väljasuremisohus on väiksed agulipoed ning uusi äri- ja kontoriruume siia ei rajata. Ei ole turgu, ütlevad arendajad. Ja nii sureb agul keskpäeval välja. See meelitab siia kurikaelu. Esimesel korrusel, eriti tänavanurkades võiks siin-seal mõni loominguline töökoda või väike äripind ikka olla.

Agulite omavaheline sidusus on nõrk: Kalamaja ja Pelgulinn, mis jooksevad pikalt kõrvuti, on ühendatud vaid Telliskivi tänava peenikest niiti pidi ja ei ole harv juhus, kus seegi on tõkkepuuga kinni ning rongijupats ei suuda kümmekond minutit otsustada, kas liikuda edasi või tagasi. Pelgulinna ja Kassisaba vahel konkreetne ühendus puudub. Veerenni ja Kadrioru piirkond seisavad üsna eraldi. Võiks ju olla üks selge ühendav nn aguliring.

Kui veel seitse-kaheksa aastat tagasi keeldusid pangad agulielamu ehitamiseks laenu andmast (välja arvatud Kadriorgu), sest ei uskunud, et ostujõuline elanikkond võiks tahta sellisesse perifeeriasse kodu soetada, siis nüüd on selge, et puitagul on elamiskohana pop ja siinsete uute korterite eest annab raha küsida küll. Parematel päevadel ulatus näiteks Kalamaja uue korteri ruutmeetri hind 40 000 kroonini. Praegu kõigub uute korterite ruutmeetri hind 1200 ja 1600 euro vahel. Vanu agulitänavaid kaunistavad siin-seal uhked autod ja elanikkond on üsna mitmekesine, ulatudes asotsiaalsest narkomaanist pangatöötajate ja ärimeesteni. Nagu aguli majadki – lagunenud kuuridest moodsate elamuteni.

Üks mu hea tuttav otsis uut korterit, eelistatumad piirkonnad oli Kalamaja, Pelgulinn ja Kassisaba. Seal on valmimas üsna mitu uut maja ning soovitasin tal osta uue korteri: siis on kindel, et torustik töötab ja katus ei lase läbi. Korterid üle vaadanud, ohkas ta nõutult: „Ei inspireeri ...". Uus aguliarhitektuur, puhas ja klants maja, mida on püütud valutult vanade vahele sobitada, ei taba pahatihti selle keskkonna sügavamat olemust, ei paku ka uut, paremat elustiili. Uus agulielamu, millel pole üht prantsuse rõdugi, rääkimata mõnusatest hommikukohvi terrassidest, teeb aga lausa hinge täis, eriti kui selle ümber laiutab vaid autoparkla. Sellest on vähe, et maja vastab kõikidele ametnike ettekirjutustele. Agul ootab hinge ja isikupära.

Kui tullakse agulimiljöösse, siis ei otsita siit kindlasti väga äkilist moodsat arhitektuuri. Nägin mõned aastad tagasi saksa arhitektide lennukat visiooni Kalamaja äärealale: betoonalusest, mille alla jäi kogu kvartalit hõlmav garaaž, kasvasid välja suured klaasised hoonemahud – innovatiivne ja ignorantne. Pole mõtet ümber kujundada seda, mis aastasadadega on omandanud nii tuntava, nii sõbraliku näo. Ei oota seda ei uus ega vana agulirahvas. Vabu maid, kus arhitektuuriga vallatleda, on küllalt. Kohatuna mõjub ka kümmekond aastat tagasi Itaalia arhitektide loodud nn Preatoni kvartal Jahu tänava alguses. Struktuurilt poegi ju asi hull – miks mitte luua vanalinna kõrvale selline tihedam sisetänavaga agulikvartal, kus traditsioonilised aiad puuduvad. Arhitektuurikeel kuulub aga paraku Legolandi mängumiljöösse, „ehedus" on siin võõras sõna.

Agulite struktuur on aja jooksul pisut muutunud. Kui tsaariajal ehitati majad vastu tänavat, nii et peamaja taha sai ehitada veel hoovimaja ja ruumi jäi ka aia tarvis, siis Eesti Vabariigi ajal hakati maju tänavajoonest tagasi tõmbama. Meie lumerohkete talvede ja kitsaste tänavate juures on see praktiline, kuid eelistan siiski, et jätkataks agulile omasema tänavaäärse hoonestusega. Selline lai tänavaruum, nagu näiteks on Graniidi tänavas, on agulimiljöös võõras, samuti lilleklumpidega eesaed. Töölisagulite juurde ei passi ka väga organiseeritud, liiga kujundatud haljasalad. Nagu rusikas silmaauku istub aga Kalamaja kaldale Siiri Vallneri ja Indrek Peili linnainstallatsioonide festivaliks rajatud leboala Kalarannas. See on just selline nutikus, mis on siia oodatud: mitte liiga klants, mitte üle disainitud, ei tüki liigselt esile ning on pisut juhuslik ja värske. Midagi sellist tahaks näha ka uues aguliarhitektuuris.

Võimalus Uues Maailmas

Eestimaa on täis seltsimaju, kuid sinna on raske sattuda, sest need on tavaliselt suletud. Ehk polegi suvalistel möödujatel sinna asja – seal käivad kohalikud kindlatel aegadel laulukooris ja tantsuringis ning aeg-ajalt mõnel peol.

Uues Maailmas, keset Tallinna, oli ka seltsimaja. Tervelt kolm aastat. Ja seal prooviti olla kogu aeg avali: kõigile, kõigele ja kõigeks. Eelkõige muidugi oma kandi inimestele kokkusaamise ja seltsimise kohaks.

Sinna sattus nii palju karvaseid ja sulelisi, nii kohalikke kui võõramaalasi, nii päeval kui öösel, igaüks oma loo, muusikalise maitse, ideede ja söögitegemise oskusega, et igavust ei olnud minutikski. Väsimust tuli küll ette, aga ainult tegijatel.

Nüüd, kus selle vana maja igapäevane koristamine, parandamine, järgmise kohaliku sündmuse ettevalmistamine ja mõistmatu omanikuga suhtlemine ei ole enam mu igapäeva sisu, hakkab mulle selle seltsimaja eluvõlu aina paremini kohale jõudma. Aga ma ikka veel ei oska öelda, mis koht see oli, nii et teised ka aru saaksid.

Oli nagu skvotitud pind, aga maksti renti. Nägi välja nagu kellegi eluruum, aga oli avalik. Justkui oleks kõrts olnud, aga ei olnud ka ...

Tõenäoliselt need, kes seltsikasse kunagi ei sattunud, ei saagi tegelikult aru, mis koht see oli – seleta või mitte. Ja need, kes sattusid, said kohe sisse astudes aru, kas see koht on nende jaoks õige või mitte, kas jääda või liikuda edasi. Ja nii tekkis miski imelik kooslus, mida ma oskan ainult vabaduseks nimetada. Kõikehõlmavaks, talumatuks vabaduseks.

Olukorraks, kus su igapäevane sisseharjunud rutiinne roll satub kahtluse alla. Ei ole reegleid, millele toetuda, tuleb lihtsalt kuidagi õhust tunnetada, mis on hetkel õige ja vale, haakuv või mitte. Nii lihtne ja nii paljudele nii raske.

Aga nii loov. Mul on tagantjärele tunne, et seda seltsimaja loodi iga päev uuesti. Seda tegid just need, kes parasjagu sisse sattusid. Ja see ei kukkunud kunagi välja täpselt samamoodi nagu eelmisel päeval. Seltsikas ei olnud mingi standardiseeritud toode, vaid suvaliselt kokku sattunud inimeste vaba ühislooming ühes kindlas ajahetkes ja taastootmatu.

Nii tähendaski see maja politseid kutsuvale naabrimutile lokkavat kasimatust, teisele kohta, kuhu saab oma lapse mõneks ajaks mängima jätta, kolmandale kiikumiskohta, neljandale head kontserti või pidu. Paljudele aga kohta, kus ilma tobedate probleemideta korraldada oma kultuurisündmus. See oli ka lihtsalt KOHT, kus lugeda või klaverit mängida ...

Seltsimaja oli Võimalus. Suure tähega. Ja mul on hea meel, et nii paljud inimesed said selle ära kasutada.

Erko Valk

Erko Valk JAAN KLÕSEIKO

Kui ainus varandus on kana või jalgratas

Sigrid Saarep

Dokumentaalfilm „Charikari tüdrukud" (Ikoon, 2011, 26 min), režissöör, operaator ja produtsent Vahur Laiapea, monteerija Urmas Sepp, muusika Liisa Hirsch, vahetekste esitavad Lembit Peterson ja Liina Vahtrik. Esilinastus 26. IX Telliskivi loomelinnakus.

Sõda kuulub ilmselgelt kultuurivaldkonda. Räägitakse-kirjutatakse ju relvakunstist, sõjaromaanidest või sõjafilmidest. Sõjapidamisest on saanud rahuvalve. Eriagendid Kloss ja Stirlitz külvasid nõukogude noorsoosse patriotismi ja istutasid „punast" ideoloogiat filmikunsti parimate reeglite järgi. Ameeriklased on tootnud üheselt mõistetava moraalse suunitlusega linateoseid natsikuritegudest, viimasel aastakümnel on aga keskendutud pigem islamiterrorismile. Filmitööstus on leidnud ainest ka Vietnami sõjast ja Afganistani veteranide hulgast. Dokumentaalfilmide linastuste hulgas skoorivad sõjakriitiliste filmide vastu NATO riikide sõjalist sekkumist Lähis-Idas pooldavad või neutraalse kirjeldusega probleemfilmid.

Afganistan ei asu ühestki eestimaalasest kuigi kaugel. Nii nagu Vahur Laiapea kartis 1979. aastal alanud sõja tõttu kutset ilmuda sõjakomissariaati (Vahur Laiapea, Eesti Päevaleht 12. XI 2010), kartsid armeeteenistuskohustust kõik need perekonnad, kus kasvasid noormehed, kelle sünniaasta jäi aastatesse 1958–1970.

Sõda on oma vägivaldsuses sügavalt ebainimlik. Mida head on kodutuses, pidevas põgenemises, lausvaesuses, harimatuses ja näljas? Ometi on kannatusest saanud kultuuriline toode. See ei ole öeldud etteheitena, vaid konstateeringuna.

Pärast Renzo Martensi Kongos tehtud filmi „Nautige vaesust" („Enjoy Poverty", Holland 2008) nägemist on neutraalne suhtumine abiorganisatsioonidesse ja viletsuse jäädvustajatesse keerulisemaks tehtud, vähemalt minule. Martens soovitab oma filmis kongolastel müüa oma vaesust ise ja mitte lubada lääne fotograafidel, filmimeestel ja abiorganisatsioonidel „ainsa, tõelise, neile endile kuuluva ressursi" pealt profiiti lõigata.

Vahur Laiapea „Charikari tüdrukud" näitab Afganistani samanimelise linna tütarlastekooli mitmes vanuses kasvandike rasket ja vaest elu. KAADER FILMIST

Vahur Laiapea filmograafiasse kuuluvad mitmed teosed, mille aineseks on marginaalsed vähemused, nõrgemad, teistsugused ja/või kiiksuga õnnistatud inimesed (näiteks „Hing on sees", 2004; „Tummfilm kurdist tüdrukust", 2005; „Teisel pool pidalitõbe", 2006; „Saime kokku Solenzaras", 2010). Laiapea viimases dokumentaalfilmis „Charikari tüdrukud" on juttu Afganistani Parwani provintsi Charikari linna tütarlastekoolist, kus saavad võimaluse õppida eri vanuses, äärmiselt vaesed, alghariduseta tüdrukud. Ülesvõtted koolist, tüdrukutest ja nende perest on valminud kahe nädalaga, 2010. aasta oktoobris. Niivõrd üürikese aja jooksul ei ole mõeldav elada sisse võõrasse kultuuri või võita kohalike, pideva hirmu all elavate inimeste, sealhulgas laste usaldust. Seetõttu on autor kasutanud ainuvõimalikku lahendust ning palganud tõlgiks ja usaldusisikuks Kabulis töötava hästi inglise keelt valdava naise Sima. Asjakohane on mainida, et Laiapea soovis 2004. aastal teha filmi Afganistanist naasvatest Eesti kaitseväelastest. Filmi sisuks oleks olnud sõdurite jutustused ja nende lugude baasil olukordade taasesitamine psühhodraama meetodiga. Autor tegi vastava koostööpakkumise kaitseväele, aga sai ametkonnast vastuse: „Eesti kaitseväelased mingit teraapiat ei vaja, nad on hea vaimse tervise juures ka pärast Afganistanist naasmist" (Vahur Laiapea, Eesti Päevaleht 12. XI 2010).

Seega ei saa öelda, et filmi autor on Afganistani teemani jõudnud kuidagi juhuslikult. Aga tagasi Charikari tüdrukute juurde, kes jutustavad filmis omi lugusid, keskendudes filmi autori palvel ilusamatele ja raskematele asjadele oma elus. Koolitundide näitamisega vaheldumisi jooksvatest persoonilugudest saame teada, et laste elus midagi head ei olegi peale kooli, kus nad laulavad kodumaast, palvetavad, õpivad õmblemist, juuksuritööd ja meikimist, kirjutamist, arvutamist ja teadust. Nad on nagu tüdrukud ikka: naeravad, vaatavad koketeerivalt ja uudishimulikult kaamerasse, joonistavad lilli, mägesid ja linde ning armastavad keksu ja äraarvamismängu nagu ka eesti lapsed. Vähemalt on neil loota paremat tulevikku, kui vaenamine ja sõjaolukord riigis lõppema peaks.

Tõeliselt troostitud on aga pereliikmete, enamalt jaolt emade lood. Ühiskonnas, kus peret peavad üleval mehed, on üksikuks ja kodutuks jäänud lastega naine, kel ainukeseks varanatukeseks kana (Farida lugu) või jalgratas (Savia lugu), enamasti väljapääsmatus olukorras. Nad on heidikud Allahi tahtel, hüljatud ja igasuguse toeta.

Filmi viimasesse veerandisse on sisse toodud mõned meeste jutustatud lood, kuid need oleks võinud islami ühiskonna iseloomu arvestades ka välja jätta ja keskenduda ainult naiste-tüdrukute maailmale. Mehed ei räägi filmis palju, nad varjavad oma emotsioone ja häbenevad ebaedu (soost ja kultuurist tingituna) nii nagu ka eesti mehed palju rohkem kui naised-lapsed.

Film ei jäta ükskõikseks, kuid ääretult empaatilise vaatleja Laiapea seni parimad teosed on ikkagi valminud maailma mastaabis marginaalses Eestis. Siinne täiskasvanud ja keskmisest haritum vaataja mingit uut või erilist teavet Afganistani ja sealse elu kohta „Charikari tüdrukutest" ilmselt ei saa, küll tasub filmi levitada kooliharidusvõrgus. Terrorism ja moonipõllud on üks raske lugu, aga üks hea lugu on see, et Eesti toetab Charikari tütarlastekooli ja teisigi koole õppevahendite ja tehnikaga.

DVD-PEEGEL

Püha võidusõitja

Dokumentaalfilm „Senna" (Suurbritannia 2010, 104 minutit), režissöör Asif Kapadia.

Suve alguses linastus Euroopa kinodes lõpuks film, mida mõnedki olid oodanud juba ammu enne, kui seda filmi üldse tegema hakati. Sedapuhku polnud tegemist laiade rahvahulkade ootusega ega filmifriikide lootusega, küllap paljud selle filmi fännid (juba ammu enne filmi ilmumist!) tavaliselt ei käigi kinos. Tegemist ju spetsiifilise seltskonnaga, vormelifännidega. Film kannab pealkirja „Senna" ja tegu on dokumentaalfilmiga ühest kõigi aegade suurimast vormel 1 piloodist Ayrton Sennast. Nii, nagu tõsikristlased ootasid filmi „Kristuse kannatused", nii ootasid vormelifännid filmi „Senna".

Neid vormelipiloote, kes on rajal õnnetult surma saanud, võib võrrelda sama saatusega rokkaritega. Nii nagu Jim Morrisoni või Jimi Hendrixit, ümbritseb ka Ayrton Sennat pärast varast surma tagantjärele eriline aura, noorelt surnud kangelase apoteoos. Senna puhul lisab tema traagilisele surmale veel emotsionaalset jõudu ja mõjuvust see, et ta sai ju surma 300 miljoni televaataja silme all. Tema elu viimased hetked ja tappev õnnetus on kõik filmilindil. Midagi ei ole vaja tagantjärele lavastada. Kolmekordse maailmameistri Ayrton Senna kohta on filmimaterjali sadade tundide ulatuses: alates esimestest võitudest kardirajal, privaatseid perevõtteid, mida tahes.

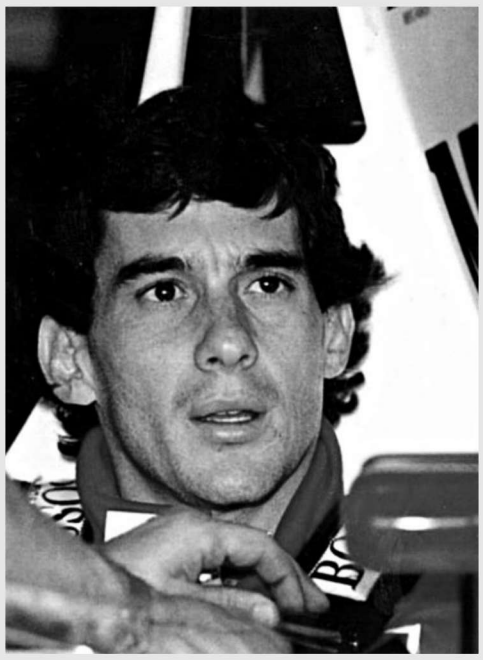

Vormeliäss Ayrton Senna hukkus 300 miljoni televaataja silme all. KAADER FILMIST

Jalgpallihullus Brasiilias on võidusõitja Senna pühaku seisuses, tema surm oli rahvuslik tragöödia ja sel puhul kuulutati välja kolmepäevane lein. Matuste ajal tuli tänavatele üle kolme miljoni inimese.

2009. aastal valisid Ayrton Senna Eurospordi veebilehe lugejad maailma läbi aegade parimaks vormelisõitjaks, mitte selleks ajaks juba seitsmekordseks maailmameistriks saanud Michael Schumacheri. Tavaliselt on ju sellistes küsitlustes värskematel võitjatel eelis. Kuid Senna puhul näitab paljude vanade võidusõidufännide suhtumist tänaseni fraas: „Päev, mil suri Senna, suri terve vormel 1".

Esimest korda istus Ayrton vormel-1 rooli 1984. aastal ja peaaegu terve aastakümne andis ta sellele mootorite maailma kuninglikule alale oma näo, kuni surmani 1. mail 1994. aastal Imola ringrajal järjekordsel võidukihutamisel. Tema ja prantslase Alain Prosti aastaid kestnud konkurents maailmameistritiitlile, kord üks peal ja teine all, siis jälle vastupidi, on üks spordimaailma legendaarseid vastasseise.

Surmasõit Imola rajal oli hooaja kolmas *grand prix'* sõit. Kaks esimest olid Sennal aia taha läinud, võitnud oli hoopis üks noor vähe tuntud sakslane – Michael Schumacher. Filmis näidatakse Senna suhtlemist oma tiimi tehnilise personaliga surmasõidule eelnenud nädalalõpul. Ta on surve all, nii bossid kui ka tema enda võitlejahing nõuavad võitu. „Auto ei ole hea," ütleb Senna ja vaatab tühjusesse. Mehaanikud noogutavad.

See nädalalõpp algas juba kurjakuulutavalt. Reedesel eelsõidul teeb raske avarii Rubens Barrichello, ta viiakse mitme luumurruga haiglasse, aga elule ohtu pole ja pärast paranemist pöördub brasiillane vormeliradadele tagasi – sõidab tänase päevani. Laupäeval aga kihutab austerlane Roland Ratzenberger 300kilomeetrise tunnikiirusega vastu piirdemüüri ja saab surma. Juba tosin aastat polnud ükski vormel 1 sõitja rajal surma saanud. Raske on ette kujutada kurjakuulutavamalt alanud vormelietappi. Kuid võidusõidust ei loobuta: piletid on ju müüdud, telejaamad üle maailma ootavad ülekannet.

Tänase päevani ei olda üksmeelel ega kindlad, mis põhjustas Ayrton Senna autoõnnetuse. Ametlik versioon on et purunes roolisammas. Autot oli kuni viimase hetkeni parandatud ja putitatud, mingid sõlmed jäid nõrgaks.

Lõpu suhtes on „Senna" ju sarnane „Titanicuga" – lõppu teavad laias laastus kõik. Ja see ette teada saatuslik lõpp annab eelnevatele kroonikakaadritele traagilise ja kohati pateetilise värvingu, ka tühistele seikadele erilise tähenduse. „Senna" on püüdlikult autentne film, aga kuna tegu on *hommage'*iga Suurele Võidusõitjale, siis päris objektiivseks seda pidada ei saa. Liialt püütakse näidata, et just tema, võidusõidurajal nii osav, võitluslik, julge, oli muus elus häbelikuvõitu idealist, kes arvas miljoneid keerutavast ja kohati üsna räpasest võidusõidumaailmast paremini, kui see väärt. Tegelikult sõitis Sennagi kohati üsna nahaalselt ja pani konkurente ohtu, polnud ta võidusõitjana mingi paipoiss ega teinud seda sugugi tasuta, vaid oli omal ajal üks maailma kalleim sportlane. Küllap ta oli ka intriigidega üsna hästi kursis. Kuid temas oli midagi väga empaatilist ja karismaatilist, mis tegi ta eriliseks. Ei kandnud ta asjata hüüdnime The Magic. Juba oma eluajal tegi ta ettevalmistusi Brasiilia lapsi toetava heategevusfondi asutamiseks ja pärast tema surma Sennade perekond ka asutas Instituto Ayrton Senna, mille eesmärgiks toetada kodumaa vaeseid ja puudustkannatavaid lapsi.

Filmi produtsendiks on James Gay-Rees, kes tõi filmilinale ka „Banksy – elevant kingipoes". Pärast „Senna" äravaatamist on siiski hea teada, et vahepeal planeeritud mängufilm tema elust Antonio Banderasega peaosas ei läinud käiku. Nii mõjuva dokfilmi on režissöör Asif Kapadia teinud.

„Miski ei saa mind Jumala armust lahutada," seisab 34aastaselt hukkunud Ayrton Senna hauakivil. Ta jättis spordihuviliste maailma sügava emotsionaalse jälje. Tema surm pani vormelimaailma ohutusnõuetele uue pilguga vaatama ja tänaseni pole pärast Sennat enam ükski vormel 1 piloot rajal surma saanud.

Jüri Laulik

PEN-klubi 77. kokkutulek

12.–18. septembrini toimus Belgradis rahvusvahelise PEN-klubi 77. kongress, kus Eestist osalesid Kätlin Kaldmaa ja Igor Kotjuh. Allpool nende mõttevahetus.

IGOR KOTJUH: Eestis on mitu kirjanikke koondavat organisatsiooni. Miks oli Eesti Kirjanike Liidu ja Eesti Kirjanduse Seltsi kõrvale tarvis luua Eesti PENi keskus?

KÄTLIN KALDMAA: Kirjandus kui kunstiliik on minu arvamist mööda üks kõige raskemini hõlmatavaid ja avalikkusele kättesaadavaid. Kirjanduse puhul ei piisa vaatamisest ega kuulamisest ega isegi ainult sõnade kokkulugemisest, vaid loetuga tuleb kaasa mõelda. Kirjanduse lugejani viimisega tuleb aina enam ja enam tööd teha ja mida rohkem meid on, seda rohkem me teha jõuame.

PEN on maailma suurim rahvusvaheline kirjanike ja ajakirjanike organisatsioon: 144 keskust 102 riigis kõneleb enda eest. Lisaks kirjanduse edendamisele on PENi põhitegevus aga hoopis sõnavabaduse kaitsmine. Sellega haakub tihedalt vangistatud kirjanike eest seismine ja nende olukorra kergendamine (kui vähegi võimalik), samuti tegutsevad komiteed „Kirjanikud rahu eest", „Translation and Language Rights" ja naiskirjanike komitee. PENi kogu tegevust on üsna keeruline hoomata, sel on lihtsalt nii palju eri tahke.

Mis puutub Eesti ja PENi suhetesse, siis siinne osakond loodi juba 1928. aastal. Ja kui poleks olnud Soome ametivendi, kes meid möödunud aastal tagant kannustasid, siis mine tea, kas me täna seda juttu siin räägiksimegi.

Hetk Balti ja Põhjamaade keskuste koosolekust, keskel Kätlin Kaldmaa. IGOR KOTJUH

Kas sellest võib järeldada, et PENil on poliitiline ambitsioon?

Ei, kindlasti mitte. PEN ei ole poliitiline organisatsioon. Sõnavabadus on inimõiguste üldeklaratsiooni kohaselt üks inimese põhivabadustest, kirjanike nagu ükskõik milliste loojate puhul on see täiesti möödapääsmatult vajalik. Nagu sa isegi nägid, tehakse resolutsioonide koostamisel meeletult tööd ja jälgitakse hoolikalt just nimelt seda, et ei sekkutaks ühegi riigi poliitikasse.

PENi tegevus on hästi struktureeritud: moodustatud on komiteed ja korraldatakse kongresse. Kuidas toetab Eesti rahvusvahelise PENi tegemisi?

Kõik, mida me teeme, toetab rahvusvahelise PENi tegemisi. Esiteks oleme nüüd kaks korda kongressil käinud, mis on põhimõtteliselt organisatsiooni üldkogu. Teiseks arendame koostööd teiste keskustega. Praeguseks on meil tekkinud tihedamad suhted Soome, Prantsuse ja Uiguuri keskusega. Viimane on seesuguse ühenduse nagu Uurali-Altai solidaarsusvõrgustiku eestvedaja. Selle liige on ka Eesti PEN ja mind valiti Belgradi kongressil selle juhatusse.

Kord aastas toimuvad rahvusvahelise PENi ülemaailmsed kongressid, viimane nendest sai teoks septembri keskel Belgradis. Võtsime mõlemad osa sellest nädal aega kestnud üritusest, mis oli pidevalt suure hulga infoga üle ujutatud. Milliste teemade juures oli ka Eesti häält kuulda?

Seekordsel kongressil oli Eesti häält tõepoolest kuulda. Ühelt poolt paluti meil tervele kongressile kõneleda sellest, kuidas on läinud meie keskuse taastamine, ja teiselt poolt õnnestus meil korraldada skandaal. Nimelt olime üks neljast keskusest, kes hääletas Girona manifesti vastu. Girona manifestiga astutakse välja vähemuskeelte kaitseks. Meie ei näidanud sellele punast kaarti aga mitte sellepärast, et meil oleks midagi vähemuskeelte kaitsmise vastu, vaid sellepärast, et manifest oli ühes olulises punktis lohakalt sõnastatud. Pärast mitmele keskusele vastuhääletamise põhjuse selgitamist tulid meie juurde manifesti algatanud Katalaani keskuse delegaadid, kes palusid abi sõnastuse täpsustamisel. Ehk on võimalik seda siiski paremaks teha.

Rahvusvaheline PEN jälgib katkematult maailmas toimuvat, see peegeldus ka kongressi tarvis ette valmistatud aruteludes. Millised on praegu põhilised valupunktid seoses sõnavabadusega meil siin Euroopas ja mujal maailmas?

Meil siin Euroopas või meil siin Kirde-Euroopas? Suurim probleem tundub olevat paremäärmuslased ja vihaõhutajad, nende teemadega puutub kokku pea iga Euroopa keskus ja Soome PEN teeb praegu sel suunal tohutult tööd. Teine suur probleem on valitsused, kes ei anna oma tegevuse ja otsuste tausta kohta piisavalt teavet. Ka seesugune info varjamine avalikkuse eest käib sõnavabaduse piiramise alla. Mujal maailmas? 42 mõrvatud ajakirjanikku Mehhikos. Uiguurikeelse kooliharidus kaotamine Hiinas. Kõnelemisõiguse puudumine Iraanis. Vaikima sunnitud kirjanikud Aasias. Oma elu nimel põgenevad kirjanikud Aafrikas. Vali, millist soovid.

Kongress tähendab ka kontaktide loomist. Kuidas on Eesti PEN kasutanud seda võimalust?

Mul oli praegune teine kongress, sinul esimene. Oleme käinud Soomes esinemas, meil on käinud esinemas Prantsuse PEN, kohtume raamatumessidel Londonis, Frankfurdis, Helsingis.

■

KÄTLIN KALDMAA: Ühe aasta kohta on meil juba täitsa tublisti tegemisi. Või kuidas sulle tundub?

IGOR KOTJUH: Sellega on kerge nõustuda. Eriti kui võtta arvesse, et on tehtud ettevalmistusi koostööks ka teiste Põhjala ja Balti keskustega, mis tõotab tuua uusi põnevaid kirjandussündmusi.

Samuti tuleb mainida veel ühte olulist algatust: raamatusarja „PENi raamatukogu", kus avaldatakse PEN-klubi liikmete loomingut eesti keeles. Sellega väärtustame eesti tõlkekultuuri, tugevaid lugemiskogemusi otsivaid lugejaid ja head kirjandust maailma eri nurkadest – mitmed PENi autorid on ülemaailmselt tunnustatud kirjanikud ning pälvinud ka Nobeli kirjandusauhinna. Esimene raamat ilmub juba sel sügisel ning selleks on bosnia juurtega Kanada kirjaniku ja luuletaja Goran Simićі valikluulekogu „Kui sured nagu kass".

Sulle oli see esimene kongress. Mis sind kõige enam üllatas?

Esiteks ürituse suurus ja ühtsus: Belgradis oli esindatud 84 riiki ehk ligi 500 inimest.

Teiseks töö intensiivsus, nädal aega hommikust õhtuni: koosolekud ja arutelud, kommentaarid ja ettekanded, intervjuud ja kultuuriüritused. Delegaatidel on, millest rääkida ja mille üle vaielda.

Kolmanda punktina toon välja kuluaarijutuajamised, tänu millele saab tundma õppida eri maade olmet, huumorit ja – sellest ei pääse! – kirjandust. Näiteks on ikka intrigeeriv leida ühisjooni Eesti ja Sambia folkloori vahel, nagu see selgus vestlusest Morgan Chipopuga. Kõige selle kõrval on mõneti kahju, et Belgrad ise jäi peaaegu nägemata, kuigi linnal on olnud pikk ja kirju ajalugu.

Millist neljast PENi komiteest pead oluliseks Eestis?

Kõik komiteed on olulised. Kui aga peaksin olema praktiline ning piirduma vaid meie armsa Eestiga, siis alustuseks tooksin esile „Translation and Language Rights" ja naiskirjanike komitee.

Esimese seetõttu, et meil on suurepärane kirjandus, mida võiks eksportida üle maailma, et see astuks dialoogi muude kultuuridega. Meil on ka piisavalt suur keel, mis võib mahutada enda sisse isegi eksootiliste maade kirjanduse.

See komitee teenibki neid eesmärke, ühendades inimesi, kes soovivad teostada ja teostavad selletaolisi projekte.

Naiskirjanike komitee aitaks juurutada mõtet, et sugu ei määra kirjanduse kvaliteeti. See ei tähenda, et Eestis poleks sellega arvestatud või oleks vaadatud naiskirjanikule üleolevalt. See ei ole nii. Ent nõukogude kirjandusparadigma, mis sageli eelistas meeskirjaniku sõna (ning järelikult ka võimu), võib aeg-ajalt anda endast fantoomina märku või panna tegutsema alateadvuslikult, langetama ebasoodsat otsust naiskirjaniku suhtes.

Igor Kotjuh KAIDO VAINOMAA

Mis mõtted sinul pärast kongressi tekkisid? Kuidas oled tuleviku osas häälestatud?

Kirjanik võib mõelda suurelt – ja mitte ainult fiktsionaalses maailmas, vaid ka reaalses elus. Kui panustada PENi töösse, siis see tasub end ära: me ei tea iial, millal võime ise sattuda olukorda, kus vajame rahvusvahelise üldsuse abi ja tähelepanu. PENiga on hea ajada asju nii rahulikes tingimustes kui ka keerulisel ajal – koostöö on tulemuslik, kuna kõik osalised soovivad seda.

Kirjanikud ja ajakirjanikud, kes on juba liitunud või liituvad Eesti PEN-klubiga, saavad jagada oma kogemusi ja visioone kohalikul ja rahvusvahelisel tasandil. PENi ühekorraga süvenev ja laienev intellektuaalne ala võimaldab tärgata ka kõige julgematel ideedel.

Elu või asi? Postautobiograafiline trauma

Kadri Kallast,
semiootika magistrant, Bologna ülikool

Elu või asi – mis see on, millest võime lugeda elulooraamatutest teiste kohta või hoopis jutustada iseendast? Kirjutanud Tartu ülikooli semiootika osakonnas bakalaureusetöö tänapäeva elulooraamatute narratiivsest omapärast ning jätkanud magistrantuuris elulootekstide konstrueerimise uurimisega, on mulle üheks huvipakkuvaks aspektiks kujunenud inimeste suhestumine oma elulooga. Pealkirjas püstitatud küsimust pruugitakse tavaliselt kõnekäänuna, aga siinkohal on see mõeldud otsesõnu, viitena elu ja eluloo vahelisele suhtele. Eluloo loomisel ehk elu loostamisel lülitatakse valitud mõtted ja kogemused narratiivi, mis kirjeldavad meid endid ja meie elu, ning selle looga hakatakse inimest samastama. Veel enam – ka me ise samastame end tihtipeale oma elu lugudega. Probleemseks teeb olukorra see, et elu loostamist suunavad mitmed välised faktorid, põhjustades elu ja loo kaugenemist. Tekkivast lõhest elu ja asja (elulugu kui esemestatud elu) vahel tulenebki postautobiograafiline trauma.

Eluloo kirjanduslik vorm toob esile mitmeid probleeme, mis on samavõrd olemas, kuid vähem märgatud mittekirjanduslikul elu loostamisel, mida inimesed harrastavad oma elu mõtestamisel ja minapildi korrastamisel. Meie mõtlemise narratiivsed harjumused mõjutavad suuresti seda, millised lood elust tekivad – rääkimata sellest, et need harjumused põhjustavadki lugude loomist üleüldse. Kui elu on pidev muljete polüfoonia ja järelduste kogum (lihtsustatud vihje mõtlemisaparaadile, kus muljed sorteeritakse), siis elulugu on (üle) korrastatud sündmuste ahel, kus Mina on peategelane – kangelane – ja kõik teised inimesed on tema kaudu avatud tegelased; kus iga ruum on märgiline ning ajal on algus ja lõpp. Välistamata võimalust, et mõned meie seast on võimelised konstrueerima mitmetasandilist, polüfoonset elulugu, jääb siiski enamik lugusid lineaarseks ja üheplaaniliseks, mis kindlasti aga pole omane elule. Mõistuse vahedus, fantaasia lennukus ja tundeelu rikkus, mis võivad avalduda igas hetkes, ei avaldu vääriliselt meie elu ümberjutustuses. Nende lugude kinnistumisel võivad alluda lihtsustamisele ka meie mina- ja maailmapilt. Eriti ajastul, mil on märgatav tendents pöörata tähelepanu elu loostamisele ja ennekõike just tulemile, mitte aga protsessile, võib olla tagajärjeks retseptsiooni ja tõlgenduste ümberkujunemine, nii et tähelepanu osutataksegi eelkõige sellele, mida annab eluloosse lülitada. Järjest enam tagaplaanile jääb aga kõik see, mida sündmuseks ei peeta: mõtted ja tundmused, mis on meile ainuomased ja millest moodustub suur osa sellest, kes me oleme ja kuidas maailma tajume.

Elulookirjanduse ja mälestuskirjanduse erinevus avaldub hästi just nende plaanide esindatuses: mälestuskirjanduses esineb rohkem emotsioone, reaktsiooni välisele, aistingute mälu. Mida tihedamalt täis pikitud on elulugu eredaid, sügavalt läbi elatud ja mitme meelega mäletatud seikasid, seda rikkam, unikaalsem ja elu täis see on. Mälestust endale taasesitades pingutame, et meenutada kogetut võimalikult detailselt ja elavalt. Üksikud mälestused annavad elust küll fragmentaarsema kuvandi, kuid see on inimesele ainuomane ja lähedane ning seetõttu võib üks ere mälestus inimese elu ja olemust peegeldada hoopis tõetruumalt kui terve „eeskujulik elulugu". Elulugu kaotab oma vahetuse, kuna seda konstrueeritakse korduvalt tagantjärele ja rõhuasetused organiseeritakse ümber vastavalt oleviku seisunditele. Kuna see on mõjutatud kultuuris levinud stsenaariumidest ja stereotüüpidest, siis tuleneb sellest ka väljend „eeskujulik elulugu"'.

Mälestuste „probleem" on selles, et nende informatiivsuse aste ei vasta enamasti auditooriumi ootustele, olgu selleks siis elulooraamatu lugejaskond või inimesed, kellele iseendast jutustame. Kui keegi pärib meilt, milline oli meie lapsepõlv, ja anname vastuseks kirjeldusi vihmase õhtu vaikusest ja kassi kohevast karvast vastu paljaid sääri, tunneb mõni pärija rõõmu elavalt esitatud mälestuste üle, enamik aga ei jää vastusega rahule. Kvalitatiivsed kirjeldused on tänapäeval nišijutustuse positsioonis, kellegi vastu huvi tundes ootame pigem CV tüüpi vastust. CV-formaat on üpriski tabav näide, millisena me oma elulugu ette kujutame, ning tõsiasi, et see on lühend väljendist, mis tähistab ladina keeles mõistet „elulugu", aitab sellel kinnistuda.

Nagu öeldud, mõjutavad eluloo konstrueerimist mitmed välised faktorid, üks olulisemaid siinjuures on lugeja või kuulaja ootus, mis on seotud ka eelnimetatud stsenaariumide ja stereotüüpide temaatikaga. Juri Lotman on kirjeldanud stereotüüpide mõju elu loostamisel: kuna inimene tajub temale projitseeritud käitumise stereotüüpi, siis ei mõjuta stereotüüp mitte ainult tema eluloo retseptsiooni kaasaegsete silmis, vaid ka tema tegelikku käitumist, toimides nõnda juba reaalse eluloo faktorina. „Ta otsekui abstraheerub enesest ja hakkab käitumist suhestama (eitavalt või jaatavalt) oma müüdistatud minaga, stereotüüpi järgides või nimme eirates asub ta teadlikult oma elulugu kujundama" (J. Lotman, „Kirjaniku biograafia kui loomeakt"). Stereotüüpidest lähtuvalt on välja kujunenud teatud stsenaariumid, mida nendega seostatakse ja mille kaudu kujunevad ootused ja sellega koos ka antud eluloo retseptsioon. Sellest on kirjutanud Umberto Eco, öeldes, et stsenaariumid muutuvad kommunikatiivseks, kui neid tajuvad ka need isikud, kelle eluloole need projitseeritakse, ning nad kujundavad sellest lähtuvalt oma autobiograafia süžeed; mõnel juhul on mõjutatud ka nende käitumine, kui allutakse ühiskonna ootuste survele stereotüübi-kohaste stsenaariumide täitmiseks (U. Eco, „Lector in fabula").

Kuid vahest kõige fundamentaalsem faktor elu loostamisel on keel. „Keel on eluga nii tihedalt seotud, et inimene ei erista enam asja ja nime, tegelikkuse peegeldust keeles" (J. Lotman, „Keel kui kirjanduse materjal"). Tulemuseks on see, et mida enam me maailma kontseptualiseerime, seda enam me kaugeneme välisest, füüsilisest maailmast ja elame oma mõtete ja tajudega semiootiliselt konstrueeritud maailmas. Elust elulugu luues oleme paratamatult ja möödapääsmatult keelele allutatud, see dikteerib, mis on tähtis ja tähenduslik, mis tõuseb esile ja mis jääb üldse välja. Samuti mõjutab see varem mainitud polüfoonsuse-lineaarsuse vastandust: „Keelelises maailmas ei saa olla samaaegsust, sõnastamine on järjestamine, keele kasutamine on sõnade ladumine üksteise järele" (E. Annus, „Kuidas kirjutada aega").

Keeleülene mõtlemine ja loostamine on meile ilmselt kättesaamatu ning meie narratiivsed harjumused elu loostamisel on vahest tõesti liigiomased ja neist polegi tarvis püüda mööda minna. Kõnealune postautobiograafiline trauma tuleneb aga eelnimetatud välistest mõjutustest, mis suunavad meid looma oma lugusid teiste ootuste järgi, nii et sobituksime kollektiivsesse maailmapilti. Mida suurem mastaap, mida rohkem inimesi ja lugusid, kelle-mille sekka end ja teisi paigutada, seda rohkem üldistusi ja lihtsustusi tehakse inimese ja tema loo määratlemisel. Kui sotsiaalkultuuriliste tegurite tõttu jääb üha vähem kohta kvalitatiivsele mina-jutustusele inimeste vahel, hääbub ka iseendale selliste lugude loomine. Traumeerivaks osutub olukord, kus meie elulugu ehk esemestatud elu on meie päris elust ja tundmustest sedavõrd kaugenenud, et põhjustab ebaselguse meie identiteedis ja elutunnetuses.

Oma elust jutustamisest on kõneldud pigem kui terapeutilisest tegevusest. See on ka mõistetav, kuna jutustamise käigus lapitakse mälestuste fragmendid kokku ja silutakse loogiliseks, ladusaks looks, mis seletab ära, miks oleme praegu just seesugused, nagu oleme, ja elame just seesugust elu. Kuid eespool kirjeldatud põhjustel leian, et tegemist on samaaegselt ka traumeeriva tegevusega, mis mõjutab kogu meie eksistentsi.

Mõelgem siis veel olukorrale, kui meie loo paneb kirja keegi teine. Viimaste aastate eluloolised menuraamatud on suuremalt jaolt kirjutatud elavate inimeste kohta, kuid kellegi teise poolt. See erineb nii klassikalisest biograafiast kui autobiograafiast, kui esimese puhul loob biograaf teksti talle kättesaadavaid märke tõlgendades ning teise puhul on autoril võimalus selekteerida tohutu suurt mälestuste ja lugude pagasit, et luua Oma Lugu. Nüüdisaegne (auto)biograafia – nimetagem seda vahevormi nii – sünnib biograafi ja biografeeritava dialoogis vahel ning see, kas tulemus on rohkem esimese või teise osapoole nägu, sõltub juba igast juhtumist omaette.

Raamatu valmimisel füüsilisel kujul saab vahest iga biografeeritav – või ka autobiograafia autor – aru, et elulooraamat pole tema elu, tema Mina, vaid lihtsalt üks asi tema kohta. Erinevalt meist, kelle elulugu pole raamatusse trükitud, võib olla elulooraamat selle kangelase jaoks vabastava toimega, näidates, et selle loo ja tema enda vahele ei saa panna võrdusmärki – esimene on vaid killuke teisest. Meie elame aga edasi usus, et oleme sellised, nagu me iseendale jutustame, ja need lood ongi meie elu. Raamatukangelase jaoks võib aga tema elulooraamatu ilmumine olla ühe enese-kuvandamise tsükli lõpp: kui tema elu on esemestatud ja ta ise tegelaseks moondatud, võib võõristusmoment paisata segi tema minapildi ja elutunnetuse, põhjustades selle, mida olen siin nimetanud postautobiograafiliseks traumaks.

(:)MF-rahvas, MF-riik ja MF-keel

Paluge kedagi, et ta loeks teile selle loo ette, tähtis. Austatud kirjaoskamatud, lugupeetud kirjaoskamatuse õpetajad põhikoolis ja gümnaasiumis, kangelaslikud kirjaoskamatuse vastu võitlejad ülikoolis, teeneteküllased haridusministrid, uhked ja vabad esmakursuslased.

Kirjaoskamatus on minu jaoks oluline küsimus, pean seda tsivilisatsiooni, kultuuri ja inimlikkuse lahutamatuks osaks. Toetudes argipäevastele tähelepanekutele ja mitmetele uurimustele, olen korduvalt väitnud, et meie haridussüsteemis toimub loomastumine, mis väljendub epideemilises kirjaoskamatuses. Kunagi kirjutasin sellest Sirbis ja sain vastuseks kirjandusõpetajalt kurja kirja, et olen tatiprits ja peksan väljamõeldud õlgmehikest.

Ei hakanud õpetajale vastu vaidlema, kui on tõesti nii, et õpilased loevad võrgust Harvardi loenguid ja õpetavad oma blogides õpetajatele kaasaegset kirjandust, siis on kõik kõige paremas korras. Küllap eksisin. Mu hingerahu sai taas kord häiritud, kui Martin Ehala, Tartu ülikooli eesti keele didaktika ja rakenduslingvistika professor, avaldas loo pealkirjaga „Keel ei saa selgeks" (Õpetajate Leht 23. IX 2011).

Martin Ehala tutvustab uuringut, mille kohaselt on enamik esmakursuslasi meie ülikoolides kirjaoskamatud, osundan: „Funktsionaalse keeleoskuse ülesannetes aga sai vaid 49% testi sooritanutest rahuldava või hea tulemuse. Testi puudulikult sooritanute osakaal oli ligi 29%, ja nende hulgas on palju poolikuid sooritusi". Seega 51% meie vaimsest eliidist ei oska lugeda, ei oska kirjutada ega saa aru, mis neile räägitakse. Ma ei hakka siin küsima, mitu protsenti kirjaoskamatuid meie ülikool vajab, et haridusminister saaks edasi astuda peaministriks või koguni presidendiks.

Uuring tõestab veenvalt, et koole ei saa mitte milleski süüdistada. Gümnaasiumi lõpetajad ei valda küll funktsionaalset eesti keelt, kuid suuremal osal on käpas mittefunktsionaalne eesti keel, osundan: „Kui vaadata testitulemusi osapädevuste kaupa, siis selgub, et mõnevõrra paremad tulemused on saavutatud kirjakeele valdamises: 29%-l on see heal ja 28,6%-l rahuldaval tasemel." Seega 57% esmakursuslastest valdab mittefunktsionaalset kirjakeelt, see on see keel, mis ei kõlba ei lugemiseks, kirjutamiseks ega kõne mõistmiseks, kuid on seevastu väga tõhus mittefunktsionaalse hariduse omandamiseks.

Lõpuks ometi sain ma aru, mis meie haridussüsteemis toimub. Toimub üleminek funktsionaalse eesti keele õpetamiselt mittefunktsionaalse emakeele omandamisele. Probleem on selles, et kirjanik kirjutab funktsionaalses keeles, lapsed õpivad koolis aga hoopis teist keelt ja nii me ei saagi üksteisest aru.

Loogika ütleb, et see keel, mida koolides õpetatakse, ongi eesti keel, mille kaitsmisest räägib meie mittefunktsionaalne põhiseadus. Kõik asetub oma kohale, kui vaatame suuremat pilti. Mittefunktsionaalne väljasurev rahvas ja mittefunktsionaalne kreeka marurahvusluse ideedest vaevatud riik vajavad mittefunktsionaalset keelt. Kui kogu ühiskonnakorraldus on minetanud otstarbe, peab seda tegema ka keel.

Mida peaks üks vaene kirjanik selles olukorras peale hakkama? Kas klammerduma meeleheitlikult funktsionaalse keele külge või minema kaasa progressiivse inimkonnaga isegi siis, kui see ebameeldiv seltskond on otsustanud nagu üks mees loomastuda? Seaduskuuleka isikuna pole mul muud valikut kui alluda mittefunktsionaalse põhiseaduse vaimuvaesusele ja omandada mittefunktsionaalne eesti keel, et kirjutada selles mittefunktsionaalseid oode mittefunktsionaalsele režiimile ja tema välejalgsetele kaasajooksikutele.

Loodan, et mulle saadetakse õpik või antakse järeleaitamistund, kus ma saan omandada mittefunktsionaalse eesti keele alused ja leida sel väga mõistlikul kombel ühise keele esmakursuslaste, nendest peagi sirguvate kirjandusõpetajate ning nende õpilastega. Mittefunktsionaalse kirjanduse loomine peaks olema kerge töö, kui raamat pole mõeldud lugemiseks, siis ei ole vaja pingutada ega kangutada.

Mittefunktsionaalsus on saanud valdavaks mõtteviisiks seetõttu, et meie majandus ei toimi, meie kultuur on hääbunud, rahvaarv kukub kolinal, töötus kasvab taevasse, poliitiline süsteem on piinlikult mäda ning meelelahutuslik tarbimine, mis on vallanud laiade masside meeled, on olemuselt eskapistlik ja masturbatiivne tegevus. Kui meil pole enam midagi teha ega öelda, siis ei vaja me ka sõnumite edastamiseks mõeldud keelt.

Mittefunktsionaalset kirjandust on väga palju kirjutatud ka oma aja ära elanud eesti keeles. Kirjandus pole probleem, me peame andma endale aru, kuhu liigub ühiskond ja kuidas neid liikumisi peegeldavad muutused keeles. Seni on mittefunktsionaalsus kuidagi juhtunud, läinud isevooluteed ja saanud sel kombel intellektuaalseks peavooluks, juhtivaks mõtteviisiks, keele vahendusel ka mõtlemise vahendiks.

Nüüd on aeg mittefunktsionaalsuse mehhanisme tundma õppida, et neid enda kasuks tarvitada või nendega vähemalt kohanedagi. Kui maja on maha põlenud, siis pole vaja koleda häälega kisendada: „Appi, tulekahju!", Arukas on ennast kustuvate süte paistel soojendada, tunda rõõmu sellest, mis on, ja mitte kurvastada selle pärast, mida üleliia palju ei olnudki.

(:) kivisildnik
Pärnu
1. X 2011

Martin Creed: „Tahan luua keskkonna, kus on hea olla”

Inglise kunstniku, muusiku ja teoreetiku, Turner Prize’i laureaadi Martin Creediga vestleb Maria Arusoo.

ALVER LINNAMÄGI

Martin Creed elab ja töötab Londonis. Peale visuaalkunsti tegutseb ta mitmetes loomingulistes valdkondades nagu muusika, nüüdistants jne. 1987. aastast peale on ta loobunud oma tööde pealkirjastamisest, ta vaid nummerdab neid, sest need on loodud programmiliselt neutraalsetena. Creedi tööd asetavad vaataja silmitsi lihtsate tehetega, silmitsi küsimusega, kas see on tõesti kõik, mis siin on, või on see kaval trikk eraldada elementaarset kogemust kunstiteosele projekteeritavast tähendustaustast. Tallinna Kunstihoone näitusel „Kontinuum_kunst kui taju. Ruum kui protsess” väljas olnud installatsioon „Töö nr 227” toob vaatajale tavaliselt nähtamatuks jäävad galeriivalgustid, milleta ükski näitus poleks võimalik, tähelepanu keskpunkti. See mõte sündis, kui Creed üritas oma sõnutsi „luua skulptuuri, usaldamata ühtegi materjali, ja teha seda objekti loomata”. See teos tagas talle 2001. aastal Inglise hinnatuima kunstiauhinna *Turner Prize*’i ja 20 000 naela ning koha New Yorgi moodsa kunsti muuseumi püsikollektsioonis. Selle teose üle on kõige enam diskuteeritud: reaktsioon ulatub ilmselgest sõimust ülistamiseni. 29. septembril kohtus Martin Creed Tallinna Kunstihoones publikuga. Näituse „Kontinuum_kunst kui taju. Ruum kui protsess” kuraator Maria Arusoo on töötanud Martin Creedi ateljees 2008. aastast assistendina. Viimased kaks aastat on nad olnud kolleegid-sõbrad, selle näituse puhul ka kuraatori ja kunstniku rollis.

Kuidas sa ise ennast tutvustad?
Ma ei tea, ütleksin ehk, et ma ei tea mitte midagi.

Sinu *performance*’ite kõhkleva stiili kohta on tihtilugu küsitud, kas see on lavaline etteaste või oled sa ka eraelus selline? Kas kunstnik Martin Creedil ja eraisik Martinil on üldse vahet?
Ei, üldse mitte. Otse vastupidi. Üks lavalolemise idee ongi selles, et olla laval, justkui ma ei oleks laval. Olla vaba ja avatud nagu oma lähedaste inimestega, see oleks ideaal. Tallinnas ma tundsin, et saavutasin selle.

Kas kahtled selles, mida teed? Miks kunstnik oled?
Ma kahtlen kogu aeg. Ma ei usu niivõrd kunsti, vaid pigem sellesse, mida inimesed teevad. Ma ei taha, et mu elu oleks rutiinne: see on ka üks põhjus, miks ma teen muusikat, lavastan balletti, kohtun publikuga ja loon ka visuaalkunsti. Mul on vajadus teha erinevaid asju.

Praegu ma ei pea mõtlema, kuidas elatist teenida, seega on mul teatav vabadus valida, mida teen. Elu nii-öelda hoolitseb mu eest, kuid see ei ole see, mida ma ise tahan. Mind ei huvita mugav äraolemine, see on igav. Kuid raha on vaja, et vaba olla.

2001. aastal võitsid sa ühe olulisema kaasaegse kunsti auhinna – *Turner Prize*’i. Mida see sinu elus ja karjääris muutis?
Tagasi vaadates näen *Turner Prize*’i kui kooli pikendust, selle võitmine oli justkui eksami edukalt sooritamine ja kinnitus, et võin siseneda kunstimaailma. Avastasin, et olin pidanud kogu aeg konkureerima; tundsin end kui laps, kes tahab iga hinna eest auhinda võita; ma vihkasin kogu seda postautoritaarset süsteemi. *Turner Prize*’i võitmisega justkui lõppes minu kooliaeg, sain enesekindluse eksperimenteerida – teha uusi töid, kartmata hinnanguid või ootamata heakskiitu.

Viimased kümme aastat pärast *Turner Prize*’i võitmist oled väga palju nii oma bändi kui ka näitustega mööda maailma sõitnud. Kas sa töötad teel olles? Londoni aegadest mäletan, et sind inspireeris metroo ja tihtipeale töötasid just punktist A punkti B teel olles, mitte ateljees. Milline näeb välja sinu loomeprotsess?
Mulle meeldib reisides töötada: tihtilugu tekivad uued ideed just teel. Salvestan ümbritsevaid helisid, teen märkmeid ning joonistusi. Mulle meeldib ka kodus töötada. Ateljeed mul pole, on kontor, kuid mulle meeldib töötada just kodus, sest mulle meeldib oma töö keskel elada. Enamjaolt just selle tõttu, et ma pole kindel, mis see on, mida ma teen: seega tekiks küsimus, et mida ma siis ateljees teen.

Mul on hulk märkmikke: ma nii-öelda elan koos nendega. Vahel mõtlen, et neis sisalduvad ideed tuleks läbi vaadata, võib-olla ka realiseerida, kui tekib vastupandamatu vajadus ja tunne, et aeg on käes.

Sul on ilmselgelt küljes kontseptualisti silt, kuigi ise nimetad end ekspressionistiks, kuna tunded, nende väljendamine on su jaoks olulisem. Kas tundeid saab sõnastada või on need midagi sõnastamatut?
Ma absoluutselt ei usu kontseptuaalkunsti, kuna usun, et mõtteid ei saa tunnetest eraldada ja kõiki tundeid ei saa verbaliseerida. Üks põhjustest, miks ma hakkasin tekstipõhiseid töid tegema, oli püüd sõnastada oma tundeid. Tihtipeale ei tule see välja.

Mida rohkem ma töötan, seda enam ma mõtlen, et ma ei tea, mida ma teen. See on katsetamise küsimus, et saada kätte õige tunne. Ma pean oma elu lõpuni koos oma teostega elama, seega tahan olla kindel, et tulemus on maksimaalne. See on ühteaegu olukorra valitsemine ja minnalaskmine.

Kui alustad idee realiseerimisega; kas arutad seda mõne oma lähedase inimesega?
Ma elan oma ideedega kaua aega üksi ja hoian neid endas, kuid enne idee teoseks vormumist küsin mõnikord tõesti nõu.

Üha huvitavam on mulle pakkuda näitusel tööprotsessi, mitte valmisprodukti, luua keskkond ja jätta vaatajale vabadus, mitte püüda kõike oma kontrolli alla saada.

Tallinna Kunstihoone näitus „Kontinuum_kunst kui taju. Ruum kui protsess” tõi keskmesse külastaja ja näitusesaali pinna kui sellise. Mu peamine idee oli luua aktiveeritud keskkond, mis jätaks vaatajale suhteliselt palju vabadust ja omaruumi. Sinu teos „Work No 227. Lights going on and off” („Töö nr 227. Tuled süttivad ja kustuvad”) loob pigem vaatajale raamistiku, ning toob näitusesaalis esile elementaarelemendid. Kas su teosed kannavad ka mingit ettekirjutatud sõnumit?
Ei, ma arvan, et ma ei taha oma teostega midagi öelda. Ma püüan luua midagi, mille kohta ma ise arvan, et seda on mõtet vaadata, ja loodan, et teised mõtlevad samamoodi. Tahan luua keskkonna, kus oleks hea olla. See töö on üks mu lemmiktöid.

See on kummaline, kui erinevalt see töö võib Tallinna Kunstihoones mõjuda. Minule mõjub see pigem rahustavalt ja meditatiivselt, kuid avamispäeval, kui esinejad heliproove tegid, läksid nad peaaegu marru sellest pidevast vilkumisest. Muidugi, loogiline ka, kui üritad nuppe paika keerata. Miks just viiesekundiline intervall?
Seda tehes mõtlesin sellele, et keskmiselt võtab kümme sekundit, et jõuda näitusesaali ühest otsast teise, seega on külastajal aega kogeda tulede kustumist ja süttimist.

See, kuidas kasutad oma loomingus ruumi ja taju, annab märku su sügavast huvist nii arhitektoonilise keskkonna kui ka vaataja vastu. Kuivõrd sa mõtled oma loomingu vastuvõtuvälja peale – sellele, mida vaataja näitusesaalis kogeb? Kuivõrd sa selle talle ette kirjutad?
See on midagi, mida ei saa oma kontrolli alla. Mõtlen selle peale vahetevahel, kuid see ei mõjuta mu tööprotsessi. Katsun mitte mõelda sellele, kuidas mu teostele reageeritakse. Tuleb ajada oma asja, aga teha see teistele avatuks. Inimesed reageerivad tihtilugu väga üllatavalt ja etteaimamatult. Ma ei usu, et suhtlus käib ühel tasandil. Igapäevases suhtlemises kasutatakse näiteks kehakeelt, tihtipeale käibki suhtlus ennekõike kehakeele ja silmade, mitte sõnadega. Teise inimese sisse ei näe, kunagi ei saa teada, kas su sõnum on kohale jõudnud. Mulle meeldib inimestele meeldida, seega püüan tulla vaatajale vastu ja luua meeldiva keskkonna, aga see on pigem praktiline ja funktsionaalne suhestumine publikuga.

Kas oled kunagi tundnud, et sinu tööd on kas publik või kunstikriitikud ja teoreetikud väga valesti tõlgendanud?
Väga üllatuslikult on tõlgendatud, nähtud mu teostes asju, mida ma pole ise neid luues tähele pannud. Mulle on vabadus väga tähtis, seega on ka tõlgendused kõigele avatud.

Su loomingut läbivateks mõisteteks on eimiski (*nothing*) ja kõik (*everything*). Millest see tuleneb?
Eimiski tuleb tühjusetundest. Tundest, et mitte miskit ei olegi. Nagu maailm ei olekski midagi, aga samas on eimiski kõik.

Sa räägid palju mõtlemisest ja mittemõtlemisest. Mis on esimene asi hommikul ärgates ja viimane enne uinumist, millele mõtled?
Tihtilugu tunnen end ärgates äärmiselt tröösti-tult. Tunnen end haigena. See on koletu tunne, teatav eksistentsiaalne iiveldus, õhtupoole läheb kergemaks. Mul on hirm asjade pärast, mis mu sees on.

Kas tahad jälile jõuda, mis su sees toimub, või püüad sa põgeneda?
Mõlemat. Kardan ja põgenen, kuid see on mu jaoks ka atraktiivne ja tahan näha seda saasta, mis mu sees. Film „Haige” („Sick”) on paljuski, tulenenud sellest tundest. See ei ole niivõrd füüsiline kui mentaalne haigeolek, kuigi see on alati ka füüsiline tunne. See film on soovist olla haige, et hiljem tunneks end paremini; oksendada kõik endast välja ja näha, mis on su sees.

Eestis näidati 2010. aastal Anders Härmi kureeritud näitusel „Ei millegi kõrval” („Next to nothing”) etüüdi su filmist „Sick” ja „Fuck”, lisaks on sul ka film „Shit Millest see abjektsete motiivide kasutamine oma töödes ja mida sa sellega öelda tahad?
Ma ei olegi kindel, mida ma sellega öelda tahan. Ma lihtsalt mõtlesin, et sitt on see, mida ma iga päev teen niisamuti nagu kunsti. Seega püüdsin kujutada põhiasja, mida ma oma elus teen.

Kuid oksendamine?
Ei, sellega on teine lugu, kuna ma ei oksenda eriti tihti. Mõlemas filmis tahtsin jäädvustada inimesest väljuvat. Okse ja sitt. Need on tehtud soovist kujutada inimest tegemas seda, mida nad iga päev teevad. Sama lugu on ka filmiga „Sex”.

Sa mainisid, et kunst kui selline pole sulle väga oluline, ka enda puhul olen avastanud, et enamik visuaalkunsti ei paku mulle absoluutselt huvi, pigem leian inspiratsiooni muusikast, kirjutistest, inimestest või filmidest. Kui aga näen tõeliselt head teost ning tekib ergastav moment, siis on vaimustus nii suur, et tekib soov seda jagada, sellest ka vist kureerimisprojektid. Kuidas on sinu puhul, mida kunst sulle tähendab ja kuidas suhestud omaenda loominguga?
Oma elus püüan ma end pidevalt paremini tunda ja sellepärast ma ka töötan. Ma töötan, et saada üle ängist ja ebameeldivatest tunnetest, mis mind valdavad. Mulle ei meeldi eriti kasutada sõna „kunst”, kuna ma ei tea, mida see tähendab. Kui kunst on asjad, mida inimesed teevad, siis olen ma ka sellega seotud. Mulle meeldib asju teha. Ma ei ole huvitatud niivõrd kaasaja kunstimaailmast kuivõrd sellest, mida teevad kõik inimesed.

Oled sa viimasel ajal mõnda väga tugevat ja inspireerivat teost näinud?
Viimastel aastatel olen umbes 30 korda näinud väga hea koomiku ja poeedi John Cooper Clarki teoseid. Ta on imeline kunstnik, kuigi ta ise ennast vist nii ei nimeta. Muusika, mood ja inimesed on see, mis mulle huvi pakub, mitte kaasaegne kunst.

Kas jälgid kunstikriitikat ja kaasaja kunstiteooriat?
Ei, ma arvan, et suurem osa kunstiteooriast on lihtsalt jama, ma ei loe seda kunagi. Ma ei jälgi eriti ka kunstikriitikat. Ma loen filosoofiat – Nietzschet, Freudi, mulle meeldib lugeda ilukirjandust, kuid kunstiteooriast hoian ma eemale, enamik sellest on igav.

Mis raamat sul praegu öökapil on?
Loen Freudi patsientide ravijuhtumite kirjeldusi ja siis on mul pooleli itaalia laulja Fabrizio De André laulusõnade kogumik. Ta on justkui itaalia Leonard Cohen, briljantne muusik. Ta meeldib mulle väga ja mul on tunne, et ta laulusõnad on ka väga head, kuigi ma ei saa nendest aru, kuna ei oska piisavalt itaalia keelt, aga mul on tunne, et need sõnad on head. Ma kuulan ta muusikat ja loen itaaliakeelseid sõnu ning üritan mõista, millest ta laulab.

Muusika on sulle väga oluline, kuid kuulad seda vaid kodus, maksimaalselt hea helisüsteemiga. Mööda Tallinna vanalinna jalutades ei käinud sa kunagi majade lähedal, vaid keset teed, põhjendusega, et sulle ei meeldi vahetsoonid, et tahad olla kas katuse või taeva, aga mitte räästa all. Kas klappidest muusika kuulamine on ka justkui mingi vahetsoon?
Mulle ei meeldi olla välja lülitatud, maailmast ära lõigatud. Ma ei salli seetõttu kõrvaklappe. Need annavad pooliku kogemuse.

See on sama mis majadele liiga lähedal käimine. Ma tunnen, et maailm ei ole selgelt defineeritud koht, et kõik on segunenud. Tunnen ennast paremini, kui valin poole ega ole vahetsoonis.

Martin, oled juba teist korda Eestis. Millised olid su esmamuljed ja kuidas tundsid end, naastes taas? Kuivõrd sa üldse suhestud kohtadega, kus käid esinemas?
Mulle ei meeldi käia mööda turismiatraktsioone, see on liiga raske töö. Ma ei ole huvitatud vaatamisväärsustest. Mulle meeldib lihtsalt kohtuda inimestega ja juua kohvi.

Mul on väga selgelt meeles eelmine kord, kui bändiga Tallinnas käisime seoses NU-*performance*’i festivaliga, esinemine Kanuti gildis ja kummaline jalutuskäik jäise tuulega Lenini kujude juures. Seekordne kogemus on väga teistsugune, isiklikum ja soojem. Publik naeratas ja suhestus. Inimesed siin on tõsised ja naljakad ühteaegu.

Kas ma räägin liiga palju?

Ei, mulle meeldivad sõnad.

JALUTUSKÄIK GALERIIDES

Karm tulevik ja leebe minevik

Ester Faimani näitus „Ajastu kaugusel" A-galeriis kuni 10. X, Margot Kase kureeritud näitus „Kantavad pildid. Foto+ehe" Hopi galeriis kuni 11. X.

Ketli Tiitsar. Ära unusta mind iial! Kristel '87. Ivika '87. Hõbe, puit, segatehnika, 2011.

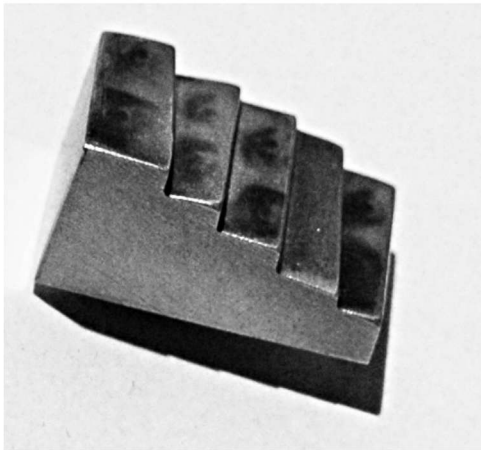

Maria Valdma. Hotell. Fotokoopia, 2002.

2 X MARGOT KASK

Vaade Pusa näitusele Pärnu Linnagaleriis.

JANNO BERGMANN

Eveli Varik installeerib oma pilte näitusel „Seks ja söök".

MONA-LIISA LOUHISOLA

Ehtekunstihuvilistel on praegu elu kerge: teineteisest vaid paari sammu kaugusel saab näha kaht omanäolist ehtenäitust. A-galeriis eksponeeritakse **Ester Faimani** loomingut pealkirja „Ajastu kaugusel" all. Tegemist on kosmose-esteetikast kantud väljapanekuga, kus ehteid eksponeeritakse kosmosesüstikute, tähtede, laste ja raevukate tiigritega täidetud kõhedavõitu sürreaalsel kunstiteosel. Ažuursed, masinaesteetika mõjutustega ehted ning ohtliku postapokalüptilise tulevikumaailmaga täidetud eksponeerimisalused moodustavad põneva terviku. Kui näitus on terav ja haarav, siis küsitavusi tekitab saatetekst, kus korratud ülekasutatud mõtteid maailma hävinemise teemal. Samasuguseid mõtteavaldusi võib leida väga paljudel kunstinäitustel. Sellised tekstid näivad sobivat igale poole, olevat alati õigustatud, kuid see mulje on ehk petlik. Trafaretsete mõttekäikudega tekst võib tugevale näitusele halvasti mõjuda ja mõnikord on ehk mõistlikum jätta sotsiaalkriitika vaid kunstiteoste hooleks.

Kahe sammu kaugusel Hopi galeriis asub fotokunstnik **Margot Kase** kureeritud näitus „Kantavad pildid. Foto+ehe". Olgugi et foto ja ehte ühendamine pole uus nähtus, mõjub teemapüstitus värskelt ja huvitavalt. Vaatajal on põnev võrrelda, kuidas on fotot ehtekunstis eri viisil rakendatud, hoomata samas foto ja ehte sarnasusi: mõlemad on isiklikud, intiimsed, seotud lähedaste inimeste või oluliste mälestustega. Nii foto kui ehe võivad olla inimese isiklikuks reliikviaks. Kõige selgemalt viitavad foto ja ehte seostele **Ketli Tiitsare** tööd. Tiitsare ehted on nagu fotoraamid, mille sees on inimeste kujutised. Kujutiste piirjooned on võetud fotolt. Tema teosed on seotud isiklike kallite mälestusesemetega, milleks võivad olla nii fotod, ehted kui fotodest inspireeritud ehted. **Piia Ruberi** „Meelestavad kallisasjad" muudavad vaataja hetkega lapseks. Korgiga suletud ümarates pudelites vee sees on kilele trükitud fotod ning anuma põhjas liiva, vääriskivide tükke ja muid materjale, mis säravad ja sillerdavad nagu korallid. Vähemalt järgmise viie-kümne minuti jooksul unustab vaataja ümbritseva maailma ja jääb meelestavate kallisasjadega justkui nõiutult mängima. Näituse teeb lummavaks **Maria Valdma** kujundus: teosed on eksponeeritud kergelt õõtsuvatel murtud paberalustel, mis säravad valgustuse käes. Ehted justkui ripuksid kergelt ja pehmelt õhus. Vaataja paneb oma liikumisega tööd õrnalt võnkuma, avaldades näitusekeskkonnale otsest mõju. Nutikas eksponeerimine võimaldab külastajal teoseid lähemalt silmitseda: need on sealsamas, vaataja juures, mitte klaasvitriini kammitsetud. Vaataja saab nende ümber liikuda ja uudistada ehteid eri nurga alt. Teoste temaatika, vorm ja näituse kujundus annavad kokku elegantse, kauni, sooja ja inimsõbraliku üldmulje. Ainsaks kergeks küsitavuseks on jällegi saatetekst, mis jääb kohati tühjalt ilulevaks. Kui tekstid kõrvale jätta, tuleb tunnistada, et mõlemad näitused on huvitavad ja – näitus on ju peamine!

Heili Sõrmus

Pusa post-psühhedeelia

Pusa näitus „Avastamata maailmad. Pitsilinnu saladus" Pärnu Linnagaleriis 25. VIII – 17. IX ja Tartu Tampere majas kuni 13. X.

Pusa maalidel on üks ilmselge eelis paljude teiste praeguste maalijate teoste ees, nimelt ei tuleta need esmapilgul liiga konkreetselt ühegi teise kunstniku loomingut meelde. Loomulikult, kirgaste, põhjakeeratud värvidega filigraanselt maalitud hipilik-psühhedeelsed mustrid ei ole päris kindlasti see, mida keegi kunagi elus näinud ei oleks. Selliseid mustreid võib kohata näiteks kuuekümnendate lõpu disainis, plaadiümbristel ja kangastel, lisaks hilisem flirt selle psühhedeelia kuldajastuga. *New age*. Katsed narko-*trip*'e visuaalselt dokumenteerida. Etnilised mustrid. Kinda- ja vöökirjad. Autraalia aborigeenide täpimaalid, mis, tõsi küll, on palju vaoshoituma, absoluutselt maalähedase koloriidiga. Ja nii edasi ja nii edasi ...

Külastanud esmakordselt elus kahte suurt kunstimessi (2009. aasta lõpul Miamis ning nüüd septembris Kopenhaagenis), jättis mitmes mõttes kõige masendavama mulje just maal. Tegelikult pole asi ju neis kahes kunstimessis, vaid selle kunstiliigi identiteedikriisis. Iseenesest kunsti suhtes ebaõiglanegi messisituatsioon, kus kõike on palju, korraga ja piiratud territooriumil, toob mõned tendentsid just maalikunstis teravamalt ja halastamatumalt esile. Maali on messidel kahtlemata kõige rohkem. Muude kunstiliikidega võrreldes lausa mitu korda rohkem, sest maali ostetakse kaasaegsest kunstist eelkõige. Omakorda viib selline olukord minu meelest järgmise situatsioonini.

Kohati tundub see, mida kunstnikud lõuendite ja värvidega teevad, olevat üks lõppematu karaoke: kunstiajaloost tuttavate ja populaarsemate stiilide, suundade ja tehniliste võtete lakkamatu taasesitamine. Karta on, et kunstnikud arvestavad alateadlikultki faktiga, et kunstiteadlik ja rahakas ostja valib oma köögi või elutoa seinale midagi, mis meenutab juba tuttavat ja heakskiidetut. Midagi, mille analooge võib näha kunstiajalooraamatutes, oksjonimajades ning muuseumides. Miamis võis märgata näiteks Warholi pärandi ütlemata suurt, siiamaani ajale vastu pidavat populaarsust, ja seda tohutu hulga klassiku loominguga visuaalselt äravahetamiseni sarnaste portreede näol.

Miks ma sellest kõigest Pusa maalidega seoses räägingi? Ta on üks väheseid maalijaid, kelle teosed torkavad silma ka kunstimessilikus maaliuputuses. Nende läbimaalitud postpsühhedeelsete mustrimaalide intensiivne omamaailm on selleks piisavalt autonoomne. Kui Pusa varasemate maalikomplektide ja näituste puhul oli aimata kunstniku taust lasteraamatute illustraatori-autorina, siis nüüd on Pusa vähemalt oma maalikunstis sellest maailmast kaugenenud. Ja seda hoolimata vägagi narratiivsest pealkirjast, mille puhul omakorda ei saa mööda vaadata Pärnu kaasaegse kunsti suure müstiku **Andrus Joonase** omamütoloogiliste lugude jutustamise ilmselgest mõjust. Pusa Pitsilind ja avastamata maailmad tuletavad ju kangesti meelde Joonase Imelindu, Karjapoissi-Kuningat, Valget Laeva ja teisi müstilisi tegelasi ning asju. Kunstnikke ühendavad Pärnu ning Academia Non Grata taust.

Oma viimastel näitustel Pärnus ja Tartus katsetab Pusa mitmetes formaatides – keskmisest imepisikeseni – maalidest ruumiinstallatsiooni loomist galeriiruumes. See toimib nii Pärnu Kunstnike Maja galeriis kui Tampere majas, aga totaalsemalt võtavad Pusa maalid võimust just Tampere majas. Midagi uut Pusa loomingus on selle näituse puhul nii tema väga väiksed maalid kui uus, esmapilgul Tiibeti mandalaid meenutav seeria, mille puhul on värvide ja mustrite intensiivsus täiesti põhja keeratud. Viimaste puhul on näha, et Pusa on maalijana jõudnud uude arenguetappi. Mis suunas tema mustrilised kiirgavad maailmad liiguvad, on kahtlemata edaspidi huvitav jälgida. Igal juhul soovitan kunstnikul lähitulevikus oma uuemat loomingut ka Tallinnas eksponeerida. Pusa on omanäoline, praeguses kunstipildis selgelt eristuv kunstnik, kes võiks olla Eestis palju tuntum, kui ta on.

Sandra Jõgeva

Antifeministlik näitus feministliku potentsiaaliga

Eveli Variku näitus „Seks ja söök II" Draakoni galeriis 20. IX – 1. X.

Eveli Variku näituse impulss on kunstniku ja tema sõbrannade lood: liiderlikud mehed tahavad naistelt naudinguid ja täielikku pühendumist, aga samaga ei vasta. Varik on näituse ehitanud üles pornofilmide kaadritele ja kokaraamatute toidupiltidele, fotokollaažidele. Näitust saadab palju vastukaja leidnud publikuküsitlus, kas seks seob inimesi.

Näituse kõige intensiivsem osa on näituse kirglikult vihane ja blogilik saatetekst seksi ja söögi teemadel. Tekst algab etteheitega, et võideldakse essimeste* eest, aga üksikemade probleemidega ei tegele keegi. Üksikemasid peab Varik nähtamatuks seksuaalvähemuseks ning püüab seda põhjendada moraaliga, mille sisu täpsemalt kahjuks ei ava. Näituse kõige tugevaks küljeks ongi Eestis ja mujalgi levinud topeltmoraali esiletoomine. Samas jääb suur osa kunstilisest potentsiaalist realiseerimata, hoolimata sellest, et näitusel esitatud fotokollaažid annavad üpris mõjusa tervikpildi.

Variku pornokaadrite valik järgib selget süsteemi. Valitud on kaadrid, mis tekitavad pornokauges vaatajas šoki või tülgastuse: kõikidel piltidel on naisi kujutatud ebamugavalt, kas liiga karvutult, valu või hirmu tundvana. Fakt on, et pornotööstus on naisevaenulik, kuid kunstniku valitud pildid peegeldavad tõhusalt ka Eestis levinud naise seksuaalsuse tabu. Seksitabust võidavad kõige enam veebileheküljed nagu elu24 või naine24 (sic!), mis koguvad tähelepanu pealkirjadega, mis suunavad naisi mehi toidu ja seksiga rahuldama või artiklitega, kus naeruvääristatakse naise keha ja vaimu. Sellised artiklid käsitlevad seksi naistele millegi nilbena, meestele aga loomuomasena. Visuaalse materjali argumenteerimisele ja teadlikule üldistamisele oleks andnud juurde kurssiviimine kaasaegsete pornouuringutega, mida kunstnik paraku pole pidanud vajalikuks.

Saatetekstist jääb mulje, et kunstnik seab ennast teistele naistele eeskujuks: tema kui emantsipeerunud naine teeb, mida tahab. Emantsipatsioonist üksi jääb aga väheks, sest teisi, „sõbrannasid", nende mehi ja „sõpru" kipub kunstnik naeruvääristama: nad on kunstniku kõrval primitiivsed tossikesed, kes seksivad kas raha nimel või näevad oma partneris vaid naudinguallikat. See on justnimelt samasugune lähenemine, mida toodavad elu24 mentaliteet ja peavoolu porno. Kuid porno ei pruugi olla tingimata rõve. Näiteks Rootsis toimib naiste võrgustik, kes annavad käest kätte pornot, kus fetišid jms on filmitud osalejate vabal tahtel ja initsiatiivil. Niisiis ei pruugi porno alati olla *a priori* misogüünne ega inimvaenulik

Raske öelda, kas näitusel valmistas suurema pettumuse see, et kunstnik pole teadlikult teinud ühtegi argumenteeritud üldistust, millel oleks suurem väärtus kui subjektiivne talupojamõistuslik arusaam ühest või teisest küsimusest? Või häiris see, et näitus tipnes millegagi, mida kunstnik sügavamalt ei mõtesta? Veel valmistas pettumust, et niivõrd provokatiivse ja viljaka teemapüstituse juures ei ületanud kunstnik pildi- ega keeletabusid: ikka näidati rohkem naist kui meest, sest silm on harjunud naist tervikuna objektina nägema, mehe puhul suudetakse objektistada vaid sugutit. Keeletabu väljendus eufemismide kaudsuses: mehega seonduvad väljendid öeldi otse välja, naisega seotud väljendid jäid miskipärast kaudsemaks. Kogu näitus oli kui naise emantsipatsiooni- ja iseseisvuspüüde košmaarne karikatuur: kunstnik tallus šovinismi stereotüüpidel ega astunud edasi.

Eveli Varik soovis publikule julgust ja ausust: aga kas kunstnik ise on aus oma sõprade, iseenda või oma kunsti ees? Oleks aeg aru saada, et sooküsimus pole mingi tilulilu, vaid väärib süvenemist?!

Rebeka Põldsam

* Essimene – erineva soo- ja/või seksuaalse identiteediga inimesed, eestindatud mõiste LGBTQI-le.

Mehe pilk teisele soole

Juta Kivimäe

Näitus „Igavesti naiselik" Adamson-Ericu muuseumis kuni 13. XI, kuraatorid Ülle Kruus ja Pekka Erelt, kujundaja Andres Tolts.

Näituse pealkiri „Igavesti naiselik" on intrigeeriv. Millised on õieti naiselikkuse parameetrid kunstis? Miks arvata, et naised inspireerivad XX sajandi esimesel poolel ainult meeskunstnikke, kui Eesti kunstis tegutses siis ka rida andekaid naisi, kes samuti maalisid ja modelleerisid naisi, oma sookaaslasi?

Kuraatorid on leidnud igavesti naiselikku kahe autori **Johannes Greenbergi** ja **Ferdi Sannamehe** loomingus. Mõlemad on XIX sajandi lõpul kunstivõõrast maaolustikust võrsunud ja XX sajandi algul endale mitmekülgse erialakoolituse välja võidelnud. Mõlemad on läinud kunstiajalukku eesti kunstikultuuri rikastanud isiksustena. Oma tegutsemisajal kiiresti muutunud kunstivoole järginuna maalisid ja modelleerisid mõlemad ka arvukalt teoseid, mille objekt on teine sugupool, naine. Samas on küsitav, kas nad väärtustasid teadlikult eraldi teemana „igavesti naiselikku".

Eestikeelsesse ilukirjandusse ja kõnekeelde ilmus „igavesti naiselik" XX sajandi algusaastail saksa kultuuriruumist. Kirjanikud ja pisut hiljem psühhoanalüütikud olid uurimisväärse postulaadi ammutanud eelkõige **Goethelt** ja **Nietzschelt**. Ilmselt polnud see aga siiski mitte goethelik *das Evig-Weibliche*, mille abil on näituse kuraatorid mõtestanud Greenbergi ja Sannamehe loomingu. Oma sõnul romantismi eitav, ent mitmeid surematuid romantilisi kangelasi loonud Goethe, alustab ja lõpetab „igavesti naiselikuga" oma suurteose „Faust", kus iginaiselik on tema kommenteerijate sõnul eelkõige andestav ja lunastav armastusjõud, mis toimib oma liikumises spirituaalsetesse kõrgustesse.

Johannes Greenbergi sõjaaegsest õlimaalist „Igavesti naiselik", mille järgi näitus ongi oma pealkirja saanud, vaatab ehk tõepoolest vastu ka „kunstniku loomingu see osa, mis väärtustab naises igavikuliselt kaunist ja harmoonilist" (näituse pressitekstist). Maali tähelepanelikumal vaatamisel tundub, et tegemist on kaasaegsete sõnul erakliku ja ülitundliku kunstniku manifestiga võimukast ja kardetavast naisest. Kardetavasse jõudu on vabastav suhtuda irooniliselt. Maalil on üks Greenbergi eksootilisi idamaiseid naiseportreid, millel nagu korduks kindel tüpaaž, mandlisilmne keskeale lähenev naine, kes võis ehk kuuluda teatriringkonda. Küsida vist polegi enam kelleltki: Greenbergi tundnud inimesed on kas väga eakad või juba lahkunud. Maali kangelanna atribuudid on sel teosel vägagi otseütlevad buduaari (naiseliku võimu) elemendid: rasvunud sülekoer, ärtu emand mängukaardil ja foto härrasmehest, kel võis portreteeritava daamiga olla lähedane side. Samalaadne buduaarlik atribuutika esineb ka näiteks **Lydia Mey** ühel tuntud akvarellil kahekümnendaist, tähistades seal hoopis maalijale omast kodust naistemaailma. Võimukad ja rõhutatult oma naiselikke vorme eksponeerivad on ka Greenbergi naised aastast 1930. „Naine maskiga" ja „Istuv naine" on ehk mõjutatud 1920. aastail Pariisis oma *art décolike* mondäänsete naiste portreedega suurt tähelepanu võitnud poolatari **Tamara Lempicka** (**Maria Gòrska**) loomingust, kelle maale Greenberg 1927. aastal Pariisis viibides võis näha. Võimukas naine köidab Greenbergi meeli läbi aastate, kuigi pole tema loomingus ainuvaldav. Naistemaailma esindavad ka õrnad virtuoossete impressionistlike kompositsioonidena üles ehitatud maalid, kus vaatajat köidab pigem pintslikiri ja värvide õhuline harmoonia. Ka hilisloomingu teatristseenides on kujutatud naisi, kel on ambitsioon end ja oma andeid eksponeerida. Sõbrasuhe sõjajärgseil aastail esile kerkinud ja autori portreteeritud lauljanna **Terese Masinguga** polnud Greenbergile ainus avatud uks teatrimaailma. Teater kui illusoorne maailm võlus tundlikku maalijat iseäranis sõjajärgsel viimasel eluperioodil, mil kogu senine avatud suhetega kunstimaailm jäi raudse eesriide taha ja kunstnikule hakati esitama talle arusaamatuid erialast arengut vägivaldselt suunavaid nõudeid. Maalide kõrval, millest õhkub masendust ja hirmu on säravalt maalitud teatristseene, millest meeldejäävaim on ehk primadonna lavaleastumise eel jäädvustatud hetk garderoobis. Erakogusse kuuluv „Esinemise eel" (1950-51) on üks Greenbergi viimaseid suuri kompositsioone, mis paistab kõigi oma maaliliste väärtuste kõrval silma ka psühholoogilise sügavusega. Maalitud kolm naist on väga iseloomulikud ajatule ooperimaailmale, ent esitavad ka pildikese teatrielust stalinismi võikal perioodil eesti teatris. Äärmiselt keskendunud lauljanna näole maalitud eriline vaimne seisund – pöördumine mittemateriaalsesse muusikasfääri – on eesti maalis erandlik ja haarav. Võrdluseks võiks tuua **Karin Lutsu** sõjaeelse maali „Comédie-Française" loožis istuvate tüdrukute ebamaise meeleolu, kuigi sel maalil on oluliseks komponendiks ka nägudele langev rambivalgus. See on valdkond, mille oleme oma maalikunstis kaotanud. Kaks teist naist, püüdlik nälginud klaverisaatja ja familiaarselt askeldav garderoobihoidja, esindavad täiesti erinevaid naisetüüpe. Viimase kätesse võisid koonduda eraelulised saladused ja võim kui tahes suure kunstniku üle teatrimaailmas. Maalija teab seda ja on maalinud ülemaiselt keskendunud laulja vastanduma sellele, kes esindab igapäevast argireaalsust.

Johannes Greenberg. Igavesti naiselik. 1943, õli, vineer. Eesti Kunstimuuseumi kogu. PRESSIFOTO

Ferdi Sannamees. Kummarduv naine. 1930, marmor. Eesti Kunstimuuseumi kogu. PIIA RUBER

Greenberg on üks neid väheseid eesti kunstnikke, kes tõepoolest ei kaotanud stalinistliku kulminatsiooni perioodil mitte ainult oma koha Eesti Kunstnike Liidu liikmena, oma ateljee Kunstihoones ja ametikoha kunstiinstituudi õppejõuna, vaid ka oma elu. Ta leiti 1951. aastal surnuks külmununa ühes Kose valla küünis. Sihitult hulkuvana ja eluga sideme kaotanult läks ta oma elu lõpule vastu nagu tegelane antiiktragöödiast. Suur osa tema maalidest on koondatud Eesti Kunstimuuseumi kollektsiooni tänu omaaegse muuseumi maaliosakonna juhataja **Hilja Läti** pühendunud huvile tema loomingu vastu. Ajal, mil Greenbergi maalide vastu kas ei osatud või ka ei julgetud huvi tunda, kogus ta hooletusse jäänud teosed muuseumisse, vahel ka riigiasutuste keskküttekatla eest. Muuseuminäitused 1965. ja 1987. aastal taastasid kunstniku maine ja tema positsiooni eesti kunstiajaloos.

Skulptor **Ferdi Sannamees**, kelle skulptuurid on valitud näitusel igavese naiselikkuse võrdkujudeks, oli olemuselt maalikunstnikust kaasaegse n-ö täiendfiguur. Skulptorina oli ta oma töö olemusega, end ruumis kehtestava materiaalse vormiga samastuvalt pragmaatiline isiksus. Ta oli just nimelt kõike seda, mida väikekodanlik eesti kunstipublik kunstnikult ootas: enesekeskne, erialaselt erakordselt võimekas ja läbilöögijõuline, rõhutatult mehelik, alkoholilembene, linnade ööelus kodus isiksus, kes andis kollasele ajakirjandusele ning kuulujutuveskitele rohkesti ainet. Tänini elavad legendid Sannamehe tormilisest abielust hilisema eduka tekstiilikunstniku **Mari Adamsoniga**, tema kadumisest pulmaööl Pariisi sügavustesse ning täielikust ükskõiksusest pereelu kõikides aspektides. Ta oli ka suurimaid kohandujaid eesti kunstiajaloos. 1930. aastail Sannamehe loodud president Konstantin Pätsi ja mitmete teiste kõrgete riigiametnike portreed ehivad tänagi meie valitsusasutusi. Sannamees on loonud ühe eesti tähendusrikkamatest Vabadussõja monumentidest, reaalkooli poisi, ent ka pärast kommunistlikku pööret 1940. aastal suutis ta säilitada oma positsiooni ühe suurima eesti skulptorina. Muuseumi hoidlais on säilinud silmapaistvate Nõukogude tegelaste portreid ja sõja-aastail Moskvas loodud ideoloogilisi kompositsioone. 1942. aastal loodud üleelusuurune neljafiguuriline Isamaasõja-teemaline kompositsioon „Kodu kaitsmine" või samal aastal valminud „Eesti naispartisan" teenivad oma rõhutatud eetosega sovetlikku ideoloogiat, ent on oma meisterliku teostuse ja hingestatud naisenägudega kunstiteostena samaväärsed 1920.-1930. aastail loodud parima loominguga. *Art déco'likud* Helmi Meini portree (1923) ja E. Pärja portree (1926), aga ka H. Kilgase portree (1927) oma eemalviibiva suletud ilme ja puhastatud selge profiiliga esindavad Sannamehe 1920. aastate portreeloomingu paremikku. Kunstniku pilk portreteeritavale on distantseeritud. Rõhutatud pole mitte niivõrd portreteeritava isiksust kui üldist, ajastuomast, mida markeerivad moodne poisipea või Helmi Meini (hilisem skulptor **Johannes Hirve** abikaasa, kes töö teostamise ajal oli Pallases Sannamehe õpingukaaslane) tütarlapselikud rinnale tõstetud käed. Ka märksa hilisemat Els Murdmaa portreed (pronks, 1937) iseloomustab jahe eriliselt puhas stilisatsioon, kuigi näo ja soengu detailid on kolmekümnendaile omaselt märksa üksikasjalikumalt modelleeritud. Nagu Pallase kooliga seotud skulptorite puhul tavaks, on ka Sannamehe loomingus erootiline akt peaaegu välistatud. Marmorpanka vajunud naisekeha („Kummarduv naine" („Ahastus"), 1930) on eesti skulptuuris erandlik oma sensuaalse poosi ja meisterlikult tundliku seljatöötlusega. Samuti võiks erandlikuks pidada väikest kabineti mõõdus pronksist lamavat naisefiguuri (1927), millest on omal ajal valminud ka rida keraamilisi koopiaid.

Vaevalt et saame vastuse küsimusele naiselikkuse olemusest kunstis, ent näituse esteetilise ansamblina õnnestunud kooslus võlub eelkõige võimalusega näha seda, mis tänapäeval jääb enamasti hoidlates või erakogudes varjatuks. Oskus lugeda 1920.-1930. aastate eesti maali või skulptuuri finesse, meisterlike kunstnike tehnilisi viraaže ja muud ajastule omast kunstis on tasapisi hääbumas, ent elustub tänu seesugustele näitustele jällegi. See on osa inimlikust empaatiavõimest nagu oskus lugeda näiteks XIX sajandi romaane või luulet. Vajalik, väga inimlik ja ilus.

FOTOKUU

Fotokuu staar Boriss Mihhailov

Boriss Mihhailovi näituse kuraatorit, fotokunstnikku Tanja Muravskajat küsitleb Reet Varblane.

Tallinna fotokuu üritused on koondatud peamiselt oktoobrisse: üleeile avati Vabaduse galeriis Jaan Klõšeiko näitus, eile Kumus Adam Budaku kureeritud näitus „Teisele poole. Vaata mulle otsa: mu nimi on Oleks Võinud Olla, samuti kutsutakse mind Ei Enam, Liiga Hilja, Hüvasti", täna algusega kell 15 peetakse Kumu auditooriumis seminar „Fotograafiast ehk Mida pildid täna tähendavad?" ning kell 18 avatakse Tallinna Kunstihoones Vytautas Michelkevičiuse kureeritud Baltimaade fotokunstnike grupinäitus „Sündinud samas kohas: kujutis. Mälu ja fiktsioon Baltimaadel", homme avatakse kell 12 ajaloomuuseumis Tõnis Liibeki kureeritud näitus „Silmapilkline ülessewõte. Eesti foto 1850–1912" ja kell 14 kohtutakse Tallinna Kunstihoones Baltimaade grupinäitusel osalevate kunstnikega. Kuid fotokuu üks oluline näitus, Boriss Mihhailovi isikuväljapanek „Mina pole mina" avati Tallinna Kunstihoone galeriis juba 23. septembril. Vaadata on kaks väljapanekut fotokuu eksperimentaalgaleriis Vabaduse väljaku tunnelis: Anu Lilpi ja Alis Mäesalu fotoinstallatsioon „Järelevalve" ja Reimo Võsa-Tangsoo fotokiosk „Polüfooniline passipilt v.2.1.".

Foto Boriss Mihhailovi seeriast „Mina ei ole mina", 1993–2002, 170x100 cm. PRESSIFOTO

Miks tahtsid Tallinna fotokuu ajal näidata just Boriss Mihhailovi töid?

Boriss Mihhailovi vaieldamatu panus fotodokumentalistikasse inspireerisid mind juba kunstiakadeemias õppimise ajal. Tutvusin kunstniku töödega lähemalt ta autoriraamatus „Lõpetamata väitekiri" („Unfinished Dissertation", Scalo, 1998) ja ka ta hiljutine „Braunschweigi makett" („Maquette Braunschweig", Steidl, 2009) on endiselt intellektuaalselt nauditav.

Mihhailovi fotod on n-ö „hooletus" dokumentaalstiilis: need on tehniliselt kohati ebatäpsed, kompositsioon on pealtnäha juhuslik. Autor tahaks justkui meelega vaatajat eemale tõugata või siis vastupidi – demonstreerida portreteeritava keskkonda, tähenduslikkust või õigemini selle puudumist. Mihhailovi fotod on mitmekihilised, neid võib tõlgendada mitmeti. See on just see, mida hindan meisterlikult tehtud fotoportreedes. Selleks on mitu põhjust. Sain fotoalase kõrghariduse EKAs, kui fotoosakonda juhatas Eve Kiiler, kes tõstis oma loengutes Boriss Mihhailovi dokumentalistikat esile. See inspireeris mind kui noort tudengit. Hästi oluline on näidata puhast, traditsioonilist fotograafiat, naudin seda nii esteetiliselt kui ka intellektuaalselt. Mihhailovi tööd on just sisu, sõnumi poolest väga intrigeerivad.

Kuivõrd mõjutas sinu valikut see tõsiasi, et Boriss Mihhailov on Ukrainast?

Minu arvates on väga oluline ise näha ja näidata nende vanema põlvkonna fotokunstnike töid, kes on kasvanud ja elanud endises Nõukogude Liidus, samades tingimustes, kus oli ka Eesti. Mind huvitab just see, mida ta oma kogemusega on peale hakanud, kuhu ta on arenenud. Noore autorina on mul huvitav jälgida maestro käekäiku.

Kunstihoone galerii näitusel on väljas kaks seeriat: „Pulmad", mida saab seostada dokumentalistikaga, kuigi ka selles on üksjagu lavastust, ning autoportreeline „Mina pole mina". „Pulmade" seerias on kunstnik kasutanud asotsiaale ja seetõttu tekitanud eetilisel pinnal suuri vaidlusi. Miks just selline tööde valik?

Minu algne plaan oli tuua Tallinna Boriss Mihhailovile kuulsuse toonud seeria „Juhtumi lugu" („Case history"), mida eksponeeriti ka New Yorgi MoMAs kunstniku isikunäitusel. See on puhas dokumentaalfoto seeria. Kuid olen rõõmus, et saime Tallinna just autoportreelise „Mina ei ole mina", sest seda seeriat ei ole nii palju tiražeeritud ja näidatud. „Juhtumi lugu" kuulub nüüdseks juba nüüdisfoto ABCsse. „Mina ei ole mina" pakub vaatajale kindlasti suurema üllatuse.

Sarjad „Pulmad" ja „Mina ei ole mina" polemiseerivad seksuaalsuse, isiklike kompleksides, avatuse ja õnne ootuse teemal: seal avanevad ühiskondlikud ja isiklikud kihid. Ja lõpuks on kõik näitusel eksponeeritud fotode modellid alasti, kunstnik ise võistleb teiste modellide, kodututega selles, kes on väljakutsuvam.

Kuidas suhtud „Pulmade" seeriasse? Kas tajuda seal kujutatud inimeste, kodututе ärakasutamist?

Mihhailov nagu ta sõber ja kolleeg fotokunstnik Sergei Bratkov, kes on ka Harkivist, töötavad nii-öelda lihtsate inimeste keskkonnas. Bratkov on teinud provokatiivseid lasteportreesid, Mihhailov pildistanud aga neid, kes pakuvad publikule palju vähem huvi, pole nii atraktiivsed.

Aga autoportreeline „Mina ei ole mina"? Mida ütled selle kohta? On see vananeva mehe *egotrip*?

See on kindlasti provokatiivne seeria, sest mis on veel provokatiivsem kui kunstniku enesepaljastus. See on enese ja oma elu analüüs, oma positsiooni analüüs nii praeguse kunsti kui ka kunstiajaloo kontekstis. See on nagu hõrk õhtusöök gurmeerestoranis. Selle kunstniku biograafia pinnalt annab seda seeriat väga loogiliselt analüüsida: kunstnik on saavutanud maailmakuulsuse ja enne, kui leiab uue temaatika, astub uude etappi, teeb ta kokkuvõtte, vaatab tagasi. Ma imetlen seeriat ka tehnilises mõttes, seda, kuidas ta on fotot töödelnud, kujutatava välja joonistanud.

Vanema põlvkonna kunstnike näitustel on ka pedagoogiline aspekt. Boriss Mihhailov on just selline vanema põlvkonna esindaja, kes meie fotokunstis puudub. Meie nüüdisfotokunst ei arene, kui puudub sügavam pinnas, kui alustame nullist.

Lõpetuseks tahaksin väga tänada Reimo Võsa-Tangsood, kes tõi kunstniku tööd Harkivist Tallinna.

Kunstiteaduslikke Uurimusi tõusis teadusajakirjade nomenklatuuris

Virve Sarapik

Teadusväljaandeid on tavaks hinnata lisaks sisulistele omadustele – kui palju ilmub väärtuslikku ja uut eriala infot, kui hinnatud autorid väljaandes kirjutavad – ka mitmete formaalsemate tunnuste põhjal. Nendeks on näiteks mõjufaktor, mis kujuneb välja sellele väljaandele viitamise hulga põhjal, ja kuulumine andmebaasidesse. On selge, et sisuliste tunnuste hindamine on ebamäärasem ja kõnekas rohkem erialainimeste ringis, formaalsemad tunnused on seevastu eelistatud kõrvutava hinnangu andmisel ja ajakirjade võrdlemisel. Nii teavad ka Eesti akadeemilise eluga vähegi kokku puutunud inimesed, kes oma tegevust peavad kajastama teadusinfosüsteemis ETIS, juba une pealt kategooriaid 1.1, 1.2, 1.3 jne.

Üks hinnangukriteeriume on olnud ka rahvapäraselt hellitav nimetus siisike[1] ehk kuulumine ühte maailma mõjukamasse andmebaasi Thomson Reutersi Web of Science (WoS, varem ISI ehk siis Thomason Reutersi teaduse veeb). WoS-i koostajad tunnistavad ka ise, et selle andmebaasi formaliseerimine on edukam loodusteaduste puhul, inimteaduste, sh sotsiaalteaduste bibliomeetriasse suhtutakse ettevaatlikumalt. Siiski koostab WoS ka humanitaarajakirjade andmebaase Arts & Humanities Citation Index ja Current Contents / Arts and Humanities (kunsti ja humanitaarteaduste tsiteerimise indeks, praegune sisu / kunst ja humanitaarteadused), mis Eesti teadusmaastikul tähendab avaldamist kõige kõrgemas ehk 1.1 kategoorias. WoSi on kritiseeritud eri vaatepunktidest (näiteks ajakirjade taseme ebaühtlus, rahvuskultuuride mittearvestamine, tuginemine eeskätt Ameerika Ühendriikide ja ingliskeelsele teadusmaailmale jne). Seetõttu ongi selle kõrvale üritatud luua Euroopa-keskset humanitaarajakirjade andmebaasi ERIH,[2] mis on aga aastatepikkusele tööle vaatamata ikka alles suhteliselt algstaadiumis. Kui WoS võimaldab ligipääsu artiklile, statistikat nii autorite, riikide, asutuste kui ka väljaannete raames, siis ERIH pole jõudnud kaugemale tunnustatud ajakirjade pealkirjadest. Muidugi ei kulge ka ERIHi edenemine üldises üksmeeles. Näiteks kuigi ERIHi koostajad hoiatavad, et nende nimekirja ei kasutataks grantide, auhindade, ametikohtade määramise alusena,[3] toimib see praktikas, sh Eestis, ikkagi nii. See on ajendanud ka rohkeid diskussioone ja proteste, näiteks võiks mainida Rahvusvahelise Kunstiajaloo Uurimisinstitutsioonide Assotsiatsiooni resolutsiooni 2009. aasta sügisel.[4]

Kui Eestis hakati 1990ndatel otsima rahvusvaheliselt võrreldavaid teadustöö näitajaid otsimine, siis oli ilmselt üsna loomulik pöördumine WoSi poole. Humanitaaride algne ehmatus ja pelg sellisel teadusmaastikul täiesti marginaliseeruda asendus mõne aasta jooksul konstruktiivsemate tegevusplaanidega. Nii ongi tänaseks jõudnud WoSi indeksitesse juba päris mitmed Eestis välja antavad humanitaariaväljaanded (nt Eesti Arheoloogia / Estonian Journal of Archaeology, Trames, Folklore: Electronic Journal of Folklore, Acta Historica Tallinnensia, Linguistica Uralica, Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat). Värske uudisena on lisandunud sinna ritta sel suvel ka Kunstiteaduslikke Uurimusi ning Tuna.

Eesti Kunstiteadlaste Ühingu väljaantav Kunstiteaduslikke Uurimusi alustas ilmumist tegelikult juba sügaval nõukogude ajal, 1976. aastal toonase kunstnike liidu kunstiteadlaste sektsiooni kogumikuna pealkirja all „Töid kunstiteaduse ja -kriitika alalt" (kd 1–3). Aastatel 1981–1986 oli kogumiku pealkirjaks „Kunstiteadus. Kunstikriitika" (kd 4–6) ning 1994. aastal sai väljaanne praeguse nime Kunstiteaduslikke Uurimusi. Selle koostamisega on eri aegadel olnud seotud paljud Eesti juhtivad kunstiteadlased: **Tiina Abel**, **Boris Bernstein**, **Mart-Ivo Eller**, **Jüri Hain**, **Karin Hallas**, **Ants Hein**, **Ants Juske**, **Juta Keevallik**, **Mai Levin**, **Mai Lumiste**, **Kersti Markus**, **Evi Pihlak**, **Heie Treier**, **Reet Varblane**, **Lehti Viiroja** jt. Kuna kogumiku formaat kippus kitsaks jääma, siis kujundati väljaanne 2003. aastal ümber ajakirjaks. Kuigi kunstiteaduslikke kogumikke on Eestis teisigi (vt tutvustusi näiteks Kunstiteaduslikke Uurimusi 2010, kd 19, nr 1-2), püüab ajakiri hõlmata institutsioonideüleselt kõiki visuaalkultuuri uurijaid Eestis ning viimastel aastatel üha enam ka väljastpoolt Eestit. Täpsemat infot ajakirjas ilmunu kohta leiab selle kodulehelt (ktu.artun.ee ja ktu.kty.ee).

Eeltoodud **siisikeste**-nimistu on aga erialati juba päris kattev ja annab igati põhjust tunnistuseks, et ka Eestis edendatavatel teadusajakirjadel pole rahvusvahelises plaanis põhjust häbeneda. Veel ehk on iseloomulik see, et riiklikult toetatavate ja suuremate kirjastuste väljaannete kõrval on sinna jõudnud mitmed ajakirjad, mida annavad välja teadusseltsid eeskätt erialase entusiasmi ja vastastikuse koostöö toel.

Eestis toetatakse riiklikul tasemel mitmeid keskseid kultuuriväljaandeid ning samuti ka mõningaid teadusajakirju. Need kõik täidavad väga olulist rolli ja on igati tänuväärne, et selline süsteem toimib. Siiski tuleks mõõnda, et selliste pika traditsiooniga ajakirjade kõrvale on tekkinud uusi, mis sageli väga juhusliku finantseerimise najal ei ole sugugi kehvemal tasemel. Ehk tasuks seetõttu mõelda mingi dünaamilisema riikliku rahastusskeemi peale, mis toetaks oma taset rahvusvaheliselt tõestanud väljaandeid ka püsivamalt. Oleks ju veidi kummaline, kui seniste juhuslike toetuste ärakadumisel end rahvusvaheliselt kehtestanud väljaanne peab ootamatult „uksed sulgema".

1 Vt nt Tiina Kirss, Eesti humaniora häirekellad. – Sirp 6. IV 2007; Epp Lauk, Kuidas hinnata humanitaarteadusi? – Sirp 21. IV 2007; Jaan Penjam, Eesti teaduskorralduse vaevadest: kas humaniora vajab eristaatust? – Küberneetika Instituut. Infoleht 15. VII 2007, nr 1 (21), lk 3–7 (*www.ioc.ee/infoleht/2007/01_2007.pdf*).
2 http://www.esf.org/research-areas/humanities/erih-european-reference-index-for-the-humanities.html
3 https://www2.esf.org/asp/ERIH/Foreword/index.asp
4 http://www.riha-institutes.org/

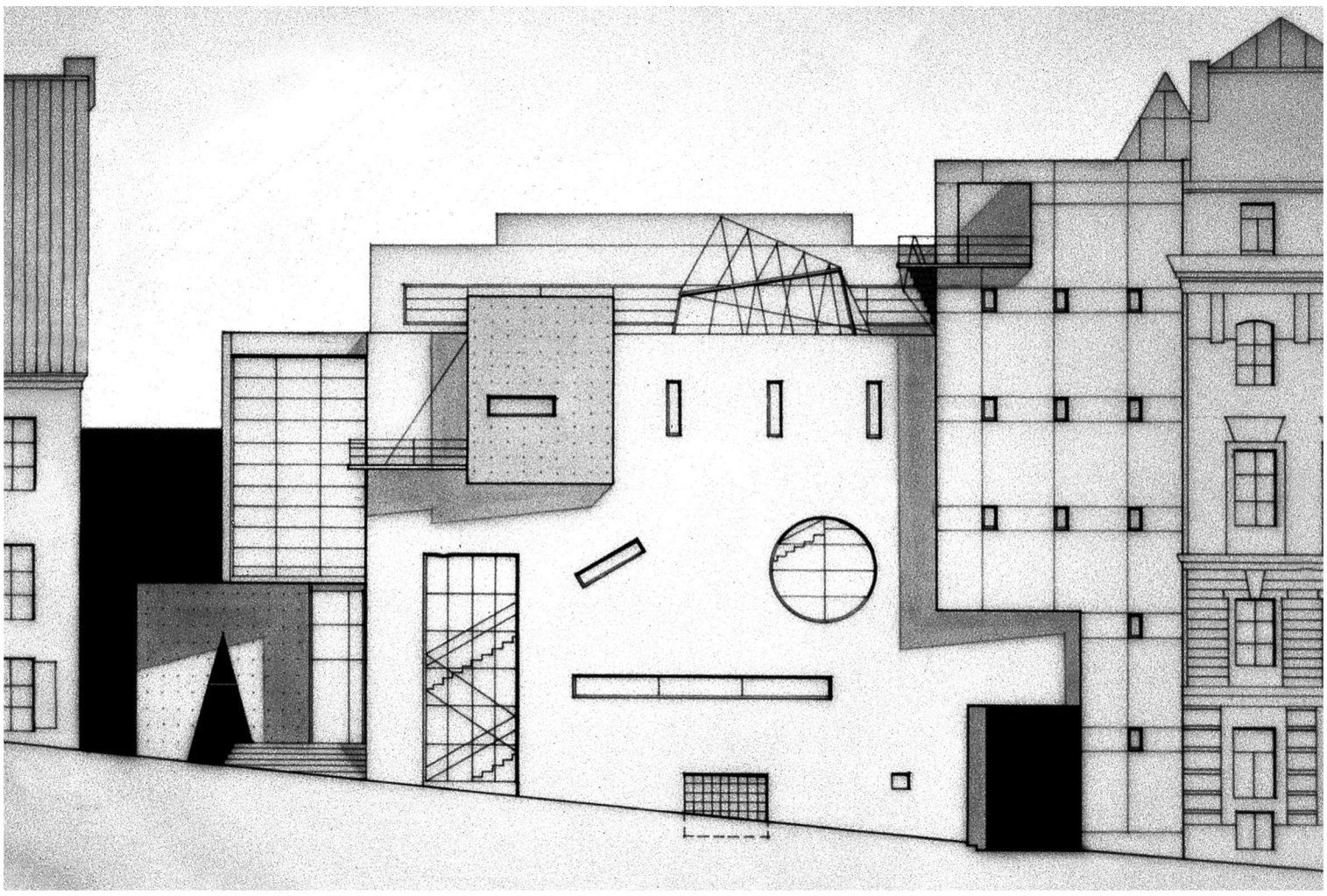

Andres Siim. Tallinna vanalinna Apteegi tänavasse kavandatud arhitektide maja, konkursi võidutöö, 1989. EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM

ARHITEKTIDE LIIDU ESIMEHED LÄBI AEGADE

1921–1940 Eesti Arhitektide Ühing
1921–1940 Eugen Habermann

1945–1956 ENSV Nõukogude Arhitektide Liit
1945–1950 Alar Kotli
1950–1955 Otto Keppe

1956 -1989 ENSV Arhitektide Liit
1955–1979 Mart Port
1979–1984 Voldemar Herkel
1984–1989 Jüri Jaama

Alates 1989. aastast Eesti Arhitektide Liit
1989–1993 Ike Volkov
1994–1997 Hain Toss
1998–2001 Kalle Vellevoog
2002–2003 Tõnu Laigu
2004–2005 Margit Mutso
2006–2007 Ülar Mark
2008–2009 Ike Volkov
2010–... Peeter Pere

Arhitektid juubeldavad

8. oktoobril saab Eesti Arhitektide Liidu sünnist 90 aastat.

Mait Väljas

Homme tähistavad arhitektid oma loomeliidu 90. aastapäeva. Pidustused algavad juba täna, 7. oktoobril, näitusega „Jäljed" arhitektuurimuuseumis. Sellega seoses on sobiv hetk heita pilk aastakümnete taha liidu ajalukku ja tuletada meelde, mida arhitektid institutsionaalselt koondunult on teinud või hakkama saanud. Edasine pole mõeldud kriitilise hinnanguna erinevate perioodide kohta, see võiks tulla pigem arhitektide endi, mitte kõrvaltvaataja sulest, vaid just traditsioonilise ajalookirjutusliku peatükina Eesti arhitektuurielu ja ehitatud keskkonda eelmisel ja uuel sajandil mõjutanud olulise organisatsiooni kohta.

1920.-1930. aastad

Eesti Arhitektide Liit (EAL) on Eesti Arhitektide Ühingu (EAÜ) õigusjärglane. EAÜ loomise eeldus oli piisava hulga arhitektide olemasolu vabariigi algusaastatel. Professiooni ja kutseala paremaks organiseerimiseks ühendasid nad oma jõud. Ühingu asutamiskoosolek peeti 1921. aasta 8. oktoobril Tallinnas Ehituspeavalitsuse ruumides Kaarli koguduse majas Komandandi teel. Osales 15 arhitekti: Karl Burman, Ernst Ederberg, Eugen Habermann, Erich Jacoby, Herbert Johanson, Edgar Johan Kuusik, Ernst Kühnert, Christfried Lehbert, Aleksander Oklon, Aleksander Poleštšuk, Viktor Reinhardt, Anton Soans, Nikolai T(h)amm jun, Karl Treumann (Tarvas), Franz de Vries. Kui mõned erandid välja arvata, siis oli tegemist nimedega, kes määrasid XX sajandi esimese poole Eesti arhitektuuripildi.

Ühingu põhikirja koostasid Habermann, Kuusik ja Ederberg ja see kinnitati 22. märtsil 1922. Uuendatud, täpsema ja põhjalikuma põhikirja koostasid Habermann, de Vries ja Kotli ning see kinnitati 20. septembril 1933. Põhikirja järgi oli EAÜ eesmärk „koondada Eesti arhitekte ühisele tegevusele arhitektuurilise kultuuri arendamiseks Eesti Vabariigi piirides". Tosin esimest aastat oli ühingu esimees Habermann, kelle kohta Kuusik on oma mälestustes märkinud, et kuna talle „metoodiline asjaajamine ei sobinud, tuli teistel juhatuse liikmetel valvel olla, et ühingu töö ei katkeks". Habermanni sai aga tulle saata, kui „raskeid kahureid vaja oli", ning sarmika ja heatahtliku isiksusena oskas ta kolleege ühendada.

Noorel riigil ja arhitektkonnal puudus sidus ettekujutus arhitekti ülesannetest, kohustustest ja õigustest, seda kõike tuli hakata looma üsna tühjalt kohalt. Oluliste sammudena tuleb märkida arhitektide tasumäärustiku (1930), võistluste juhtnööride (1932) ja kutse-eetika normide (1936) väljatöötamist. Algatati uue ehitusseaduse koostamine. Lõpliku kuju sai see alles 1939. aastal, seni tehti parandusi puudulikku tsaariaegsesse seadusesse. Esindajate kaudu teistes organisatsioonides (kultuurkapital, Teedeministeeriumi arhitektuuri komitee, Rahvuslik Ehituskomitee jne) osales EAÜ arhitektuuripoliitika kujundamisel. Laiemale avalikkusele tutvustati ehituskunsti ettekannete, näituste ja kirjatöödega, millest olulisim oli 1934. aastal ilmunud „Eesti Arkitektide Almanak".

1935. aastal vähenes Inseneride Koja (IK) loomisega EAÜ osatähtsus märgatavalt. Arhitektid said kojas omaette sektsiooni, mis võttis üle palju senistest EAÜ ülesannetest (võistluste korraldamine, esindatus organisatsioonides, distsiplinaarkohus jne). Kahe ühingu vahel toimis tugev koostöö, sest liikmete tuumik oli suures osas sama. EAÜ rolliks jäi arhitektide seltsielu ja kultuuriürituste korraldamine. 1940. aastaks kuulus EAÜ ridadesse 88 liiget ja IK arhitektuurisektsiooni 70 arhitekti. Aastatel 1924–1936 käidi koos Kuusiku mööbli ja Roman Nymani maalingutega kujundatud Seltskondliku Maja keldris (nüüd Kanutiaia noortemaja), hiljem üüriti tuba IK ruumides (Vene 30), mis sisustati liikmete toetusel. EAÜ lõpetas tegevuse 1940. aastal. Kahjuks pole säilinud ühingu terviklikku arhiivi, mistõttu on selle ajaloos mitmeid tumedaid laike.

1940.-1950. aastad

1940ndad on nukramaid perioode Eesti XX sajandi arhitektuuris. 1939. aastal lahkus siit 12 saksa päritolu arhitekti. Sõja-aastatel emigreerusid veel mitmed, peamiselt Rootsi, Kanadasse, Austraaliasse jne. Kurb tõdeda, aga nende hulgas oli palju meie kõige andekamaid arhitekte. 1941. aasta kohta on teada ainult, et Moskvas komandeeringus olles pidas Kotli läbirääkimisi, kuidas EAÜd üleliidulistele eeskujudele vastavalt ümber korraldada. Selgemaid piirjooni hakkas see võtma veebruaris1944, kui Nõukogude tagalas olnud Harald Arman, Albrecht Kõuts ja Voldemar Tippel moodustasid orgbüroo NSVL AL ENSV osakonna loomiseks, hiljem lisandusid neile Grigori Jomm ja Lorenz Haljak. ENSV Nõukogude Arhitektide Liidu asutamiskoosolek ja I kongress toimus 26. osavõtjaga 10. aprillil 1945. Valitud juhatus määras esimeheks Kotli. 1945. aastal loodi ka liidu majandusorganisatsioon – NSVL Arhitektuurifondi Eesti osakond, mis lõpetas tegevuse aastal 1952. 1956. aastal muudeti ENSV Nõukogude Arhitektide Liit suupärasemaks ENSV Arhitektide Liiduks.

Keerulistel aegadel arhitektid üldjuhul pääsesid repressioonidest, sest uuel võimul oli neid hädasti vaja taastamis- ja ülesehitustöödel ning arhitektkond oli sõjajärgselt niigi kokku kuivanud. Juhtivatele ametikohtadele tõi nõukogude võim venelased ja Venemaa eestlased, kes olid tihti ebakompetentsed. Sellega lõpetati aga juba 1950. aastate alguses. Siia saabunud kohanesid hiljem hästi Eesti arhitektuurieluga.

Tuntum stalinistlik repressioon arhitektide hulgas toimus 1950. aastal, kui kodanlike natsionalistide paljastamise kampaania käigus heideti liidust välja Kuusik (taastati 1952) ja Johan Kudevita (taastati 1959) ning esimees Kotli vahetati Venemaa eestlase Otto Keppe vastu. Pärast surutisest vabanemist valiti 1955. aastal esimeheks noor Mart Port, kes esindas juba Eestis Tallinna Polütehnilise Instituudi (TPI) lõpetanud arhitekte.

Esimene sõjajärgne arhitektuurinäitus oli kunstihoones 1945. aasta detsembris. Taaselustati almanahh, mida ajavahemikus 1946–1951 ilmus neli numbrit. 1951. aastal avati arhitektuurieriala Eesti Riiklikus Kunstiinstituudis (ERKI), kus liidu liikmed moodustasid õppejõudude põhikaadri, nagu oli olnud ka TPIs. Problemaatiline oli ruumiküsimus. 1945. aastal taotleti Balti laevastiku käes olevate hoonete Wismari 9, Wismari 11 ja Toompuiestee 6 andmist arhitektide majadeks (esimeses liidu administratsioon, kogud ja näituseruumid, teises arhitektuurifond ja kolmandas Arhitektide Kodu Tallinna külastavate arhitektide residentsina). Johansoni ja Jacoby endale projekteeritud majad oleksid selleks funktsiooniks olnud kahtlemata kohased. Läks teisiti ja 1950. aastal sai liit endale ruumid nn Huecki majas Lai 29, mis jäi arhitektide koduks enam kui pooleks sajandiks (alates 2003. aastast liit üürib ruume kõrvalmajas Lai 31).

1960.-1970. aastad

1960ndatel ilmneb üha rohkem liidu roll, ka sotsiaalsete garantiide ja hüvede tagajana, mitte ainult erialase ühendusena. Nõukogude süsteemis jagasid loomingulised liidud kortereid, autoostulube ja välismaatuusikud. Esimene arhitektide ekskursioon Soome toimus 1964. aastal. Üldse on Soome-suhtlust neil aastatel infoliikumise ja mõjude osas raske alahinnata. 1970. aastatel pääseti ka juba päris kaugetesse kohtadesse (nii distantsilt kui ka nõukogude ideoloogia seisukohalt) nagu USA, India ja Jaapan.

Liidu kongresside (kuni 1984. aastani toimus 13 ENSV AL kongressi) jaoks koostatud ülevaadetest selgub tegevussuundade mitmekesine pilt. Organisatsioonisiseselt töötasid sektsioonid (linnaehituse, transpordi, tööstus- ja maa-arhitektuuri, maastikuarhitektuuri, arhitektuurimälestiste, konkursside, teooria ja kriitika ning paljud teised sektsioonid), mis kõik töötasid juhatajate ja vastutavate isikute eestvedamisel nii omakeskis kui ka edastasid oma arvamused ja ettepanekud riigi institutsioonidele ja avalikkusele. Aktiivsus oli arhitektide vaatenurgast põhjendatud, kuna nõukogude süsteemis kippus ehituskunst lihtsalt ehituse varju jääma. Stalini perioodil Armani juhitud ENSV Arhitektuurivalitsus oli sulaajal oma tähtsuse kaotanud ja arhitektuuriküsimused viidi Ehituskomitee alla. Massehituse pealetungis pakkusid veidi loomingulist vabadust arhitektuurivõistlused, mille läbiviimise juhend kinnitati 1960. aastal.

Tihedamini korraldati näitusi (eraldi sektsioon), seminare ja konverentse, avaldati ajakirjanduses artikleid (peamiseks areeniks kultuurileht Sirp ja Vasar), esineti televisioonis ja raadios. Jällegi Soome-seostega saab mainida Tallinnas toimunud Alvar Aalto näitust (1970) ja kahte Soome kaasaegse arhitektuuri näitust (1968, 1980), viimaseid saatis ka õhuke eestikeelne kataloog. Projekteerimisinstituutide ja

Eesti Arhitektide Ühingu liikmeid (vasakult): Hans Borck, Elmar Lohk, Herbert Johanson ja Anton Soans 1935. aasta paiku. EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM

võistlustööde näituste kõrval sai 1972. aastal esimese personaalnäituse korraldada Valve Pormeister. Arhitektuuriküsimuste päevakohasust ja laiahaardelisust ilmestab tõsiasi, et näiteks noorte arhitektide sektsiooni korraldatud seminarid „Väikelinnad ja nende arhitektuuriprobleeme" (1979) ja „Tallinna seminar" (1980) polnud populaarsed mitte ainult elukutse esindajate hulgas: ettekandjate ja kuulajatena olid kohal ka Lennart Meri, Mati Unt, Jaan Kaplinski, Andres Tarand, Mati Heidmets jt.

1980.-1990. aastad

ENSV AL XII kongressil (1979) vahetati peaaegu veerand sajandit liitu juhtinud Port välja Voldemar Herkeli vastu. Seda ratsukäiku on hinnatud mitmeti, kuid on selge, et Herkeli rahulik loomus ja tasakaalukus oli vastuvõetav nii noorematele arhitektidele (eesotsas nn Tallinna kooliga) kui vanemale põlvkonnale. Jätkuvalt oli 1980. aastatel esiplaanil võitlus Ehituskomitee ja selle esimehe Rein Kvelliga arhitekti rolli pisendamise pärast ühiskonnas. Märgilise tähendusega oli 1986. aastal Jüri Jaama (esimees 1984–1989) partei keskkomitee sekretärile ja ministrite nõukogu esimehele saadetud pikk kiri, kus on kirjeldatud arhitektide ja Ehituskomitee vahelisi keerulisi või isegi halbu suhteid (takistused näitusetegevusele, liidu esitatud žüriiliikmete väljavahetamine võistlustel jne). Palju ei saanud ette võtta ka kahel pool, liidu esimehe ja Ehituskomitee aseesimehe toolil istuv Herkel, kes on seda perioodi nimetanud oma elu raskeimaks ajaks, lausa rängaks karistuseks. Ühelt poolt oli vaja olla ehituse eest vastutav ametnik, teiselt poolt arhitektide loominguliste huvide kaitsja.

1981. aastal hakkas lõpuks ometi ilmuma arhitektide päris oma ajakiri Ehituskunst, mida oli oodatud peaaegu pool sajandit. 1962. aastal oli küll Ehituskomitee poolt välja antavast ajakirjast Ehitus ja Ehitusmaterjalid saanud Ehitus ja Arhitektuur, kuid orienteeritus vaid ehitusmaterjalidele, -tehnikale ja massehituse küsimustele ei pakkunud platvormi oluliste nüüdisaegsete arhitektuuriteemade üle diskuteerimiseks. Ehituskunsti taaselustas pärast pausi 1991. aastal mootor nimega Leo Lapin. Taasiseseisvumise ülimalt kitsastes oludes oli probleemiks isegi selline lihtne asi nagu trükipaber, mida saadi kingituseks Soomest. Honorarifondi puudumisel maksis Lapin välismaa tuntud arhitektidele ja teoreetikutele artiklite eest oma teostega.

1980. aastate rahvuslikult meelestatud õhkkonnas hakkasid ka arhitektid tundma huvi oma eelkäijate vastu. Poolehoid ametlikult taunitud kodanliku perioodi vastu sai väljenduda Eesti arhitektuuri klassikute 100. sünniaastapäeva tähistamisega näituste ja konverentsidega (Siinmaa, 1981; Burman, 1982; Johanson ja Habermann, 1984; Kuusik, 1988). Teistsuguseid aegu meenutasid oma eksistentsiga ka August Volberg ja Arnold Matteus, mõlemad jõudsid veel ära näha oma 85. sünnipäeva pidustused (vastavalt 1981 ja 1982). Kõige otsesem seos EAÜga loodi 27. juunil 1989. aastal, mil arhitektide liit kuulutas end sõltumatuks loominguliseks ühenduseks ja võttis vastu Eesti Arhitektide Liidu põhikirja. Sama aasta novembris kinnitati põhikiri ministrite nõukogus ja EALi üldkogu valis esimeheks Ike Volkovi.

Iseseisvuse taastamisega ei tulnud ümber mõtestada mitte ainult arhitektide liidu rolli, et viia see kooskõlla muutunud ühiskonna mängureeglitega, vaid arhitekti professioon laiemalt. Kadunud oli riigi tugi, seadused ja nõuded pärinesid plaanimajandusest, suurte projekti-instituutide kadumisega tuli iseseisvalt hakkama saada ja luua oma firma. Töötati jõudsalt välissuhtluse suunal ja loodi sidemed väliseesti arhitektidega Rootsis, Kanadas ja mujal. 1990. aastal loodi Baltimaade Arhitektide Liitude Assotsiatsioon (BAUA), mis võeti 1993. aastal Chicagos Maailma Arhitektide Liidu (UIA) liikmeks. 1990ndate suursündmusteks olid Tallinnas toimunud Põhja- ja Baltimaade arhitektuuritriennaal, mis Irina Raua ja Liivi Künnapu eestvedamisel tõid kohale arhitektuuriklassikud (Aldo van Eyck, Sverre Fehn, Juhani Pallasmaa jt) ja praegused staarid (Willem Jan Neutelings, Hani Rashid). Viimane triennaal toimus 2002. aastal.

Arhitektide Majast unistati veel 1980.-1990. aastate vahetusel, kui konkursi käigus valiti välja Andres Siimu töö. Apteegi tänava fronti sõja ajal tekkinud auk – praegu Telegraafi hotelli terrass – oli kavas hoonestada ja leitud lahendus oleks olnud kohatäitena paslik nii funktsioonilt kui ka atraktiivne oma hillitsetud postmodernismis. Kuid ajad olid muutunud ja unistus selleks jäigi. Nüüd, veel kaks aastakümmet hiljem, paneb EAL vaimu valmis, et 2012. aastal kolida esmakordselt päris oma ruumidesse Kultuurikatlas.

2000. – ... aastad

Viimase kümnendi puhul tõmbaks ajalookirjutusse joone vahele ja laseks igaühel oma valiku teha. Kui mõelda hiljutiste Eesti ühiskonnas oluliste arhitektuuri või linna keskkonda puudutavate küsimuste peale, siis suure tõenäosusega on EAL olnud nendes kaasa-, vastu- või väljarääkija. Huviorbiidis on olnud palju teemasid (konkursside nõudmine ja korraldamine, planeeringute kehtestamine või vaidlustamine, muinsuskaitse jne jne), millest mitmed pole siiani oma lõplikku lahendust leidnud (nt riigiarhitekti küsimus). Tuleb vaid loota, et EAL juhindub oma põhimõtetes eelkõige ise algatatud ja välja töötatud ning 2002. aastal Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud Eesti arhitektuuripoliitika dokumendist, mille järgi tuleb „käsitleda ehitatud keskkonda Eesti rahvusliku rikkuse ühe osana ning säilitada ja kasvatada selle väärtust".

Laiemalt võttes on juba pikemat aega püsinud vajadus mõtestada ja tugevdada kõigi loomeliitude, sh arhitektide oma rolli ühiskondlikul ja riiklikul tasandil. Kui riik, omavalitsused ja erakapital hindavad kunstiprofessionaale ning näevad nendes võrdseid partnereid, siis miks väikeste ja keskmiste objektidega saadakse enam-vähem hästi hakkama, suurte (Solarise keskus) või sümbolväärtusega (teate küll, see rist ja viletsus Tallinna kesklinnas) asjadega läheb pidevalt nihu. See on aga juba üks hoopis teine jutt. Seniks, helgema tuleviku lootuses, jääb ainult 389-le Eesti Arhitektide Liidu liikmele, aga miks mitte ka tervele meie arhitektuurile palju õnne soovida.

KUUM RUUM

PIIA RUBER

Millega tegeleb täna EAL? Kollaaž EALi eestseisuse ja juhatuse nõupidamistel kõlanust.

Peeter Pere: Standardi „Ehitustööde ja ehitiste projekteerimise riigihangete korraldamine" koostamisel töötati standardikavandi tekst süvitsi läbi ja kujundati selle kohta liidu seisukoht... tekst oma praegusel kujul raskesti loetav ja liiga pikk. CO_2 projektist vaadati läbi investeeringute alla käivate objektide nimekiri ning sõeluti välja potentsiaalsed objektid, mis tuleks muinsuskaitse alla võtta. BIM. EKA. ERM. Jätkus töö hoone ehitusprojekti standardi koostamisega. Keila kooli projekteerimise ja ehitamisega seonduvad autoriõigused. Eesti arhitektuurivaldkonna arengukava. Praeguseks on arhitekti kutsestandardi koostajail enam-vähem lõplikus sõnastuses valmis kirjutatud arhitekti kolm kutsetaset. Planeerijate kutsestandardi koostamine on jõudnud lõppjärku. Auditi „Detailplaneeringute menetlemine Tallinna Linnaplaneerimise Ametis" raames peeti koosolek, kus osalesid Tallinna linnakantselei linna sisekontrolöri teenistuse siseauditi osakonna esindajad. Ajakirja „Ehituskunst" väljaandmisega seonduvast.

Loometoetuse taotluste läbivaatamine. Tallinna arhitektuuribiennaali ettevalmistamine. Arhitektide täiendusõppe kava läbivaatamine ja (vajadusel) täiendusettepanekute tegemine. Arhitektide täiendusõppe kava heakskiitmine. Eesti Kultuuri Koja töögruppidesse arhitektuurivaldkonna esindajate määramine. EALi juhatus peab vajalikuks arendada EALi välissuhtlust. Ülevaade Otepääl toimunud energiatõhususe ümarlauast. RKASi tüüplepingud. Arhitektide ja arhitektuuribüroode konkurentsivõime suurendamiseks mõeldud koolituste läbiviimine (sh energiatõhusa projekteerimise koolitus). Arhitektuuripoliitika uuendamine. Riik arhitektuuri tellijana peaks olema eeskujuks eratellijatele. Riigi tellitud objektide arhitektuurne kvaliteet on väga kõikuv. Riigiarhitekti institutsiooni loomine. Koondada kogu keskkonna (sh looduskeskkonna ja ehitatava keskkonna) kavandamine ja hoidmine ühte ministeeriumisse. Ka planeerimine. Riigi kinnisvara, riigihanked ja kultuuriväärtuste kaitse. Jätkuvalt arhitektuuripoliitika. Minimaalne on riigiarhitekt pluss kaks töötajat (suurte taristute spetsialist, looduskeskkonna spetsialist) ja riigiarhitekti juures töötav nõuandev kogu. Arhitektuurihariduse optimeerimine. Riik toetab rakenduskõrgharidust 22 riigieelarvelise kohaga, magistriõpet aga 11 riigieelarvelise kohaga. Kaasata EALi riigihangete ja arhitektuurivõistluste töögrupi liikmed, et arutada Tartu Kunstimuuseumi ja Tartu Linnaraamatukogu ühishoone arhitektuurikonkursiga seonduvat. Arhitektuurivõistluse žürii poolt võistlustöö võistlustingimustele vastavuse nõudest kinnipidamine.

EALi seisukoht jne, jne.

Soovin, et algav dekaad oleks EALi tegevuses rohkem loominguga seotud ning seadused jms on juba loodava riigiarhitekti institutsiooni töölaual.

„LIFT11” lõpetab installatsioon „Rada metsas”

Margit Aule

24. septembril avati Kadrioru pargis, „Tallinn – Euroopa kultuuripealinn 2011” programmi kuuluva linnainstallatsioonide festivali „LIFT11” viimane ja ühtlasi suurim teos „Rada metsas”, mille autor on jaapanlaneTetsuo Kondo.

Tetsuo Kondo linnainstallatsioon „Rada metsas” Kadrioru pargis jaapani aia juures. 24. IX – 22. X, avatud kl 10 – 20. Installatsiooni on rahastanud Jaapani Fond.

Tetsuo Kondo „Rada metsas” Kadrioru pargis jaapani aia juures. REIO AVASTE

Tetsuo Kondo on 36aastane jaapani arhitekt, kelle teadlik valik oli mõne tunnustatud arhitektuurikooli pingi nühkimise asemel kohe praktiseerima hakata. 24. eluaastast töötas ta Jaapani kuulsas arhitektuuribüroos SANAA, kus osales mitmete rahvusvaheliste avalike hoonete projekteerimisel. 30aastasena otsustas ta teha oma elus muudatuse ja asutas, sel ajal salaja, oma arhitektuuribüroo.

Kondo, kes oma sõnul kulutab raha pigem heliplaatide ostmisele kui arhitektuuriajakirjadele, on loomulik talent, lisandub veel erakordne töökus. Tema ja ta büroo kuus arhitekti töötavad seitse päeva nädalas ja enamasti rohkem kui neliteist tundi päevas. Ingliskeelseid arhitektuuriraamatuid Kondo ka ei loe. Võib-olla just sellistest mõneti julgetest ja šabloonivabadest otsustest tuleneb ka tema loominguline omapära. Kondol on läinud hästi: ta on küll seni projekteerinud ainult väikesemahulisi objekte, kuid kõik tema valminud teosed on leidnud laialdast rahvusvahelist kajastust. 2010. aastal Veneetsia arhitektuuribiennaalile loodud teos „Pilvemaastik” oli biennaali publitseerituim töö ja see oli ka peamine põhjus, miks „LIFT11” meeskond just Kondo Tallinnasse kutsus.

„Rada metsas” on arhitektuurne installatsioon, mis on konstruktiivselt innovatiivne ja loob koos ümbritseva pargiga uue poeetilise ruumielamuse. Puude vahel kulgevat 95meetri pikkust valget teerada kannab painutatud terastoru, mis kannab end ise, nõjatub vaid pisut elavate puude vastu. Konstruktsioonilahenduse on teinud Jaapani insenerid.

Installatsiooni asupaik – Kadrioru park – leiti Villem Tomiste süüdatud sädemest. Tomiste kureeritud näituse „11flirti” kontseptsioon, kus Kadrioru lossi loodi 10 kohaspetsiifilist arhitektuuriteost, oli sedavõrd inspireeriv, et sündiski idee üheteistkümnes installatsioon Tomiste kureeritud näitusega seostada.

Kui mitmed „LIFT11” tööd kutsuvad Tallinna äärealadele ja/või otsitakse ja rõhutatakse kontraste, siis Tetsuo Kondo eesmärk on vastupidine: kaotada piir olemasoleva (looduse) ja lisatava arhitektuuri vahel. Selle asemel et meie kultuuriruumile omaselt vastandada looduslikku ja inimese loodut, ei ole selles töös kübetki kriitilisust – autorit ei paelu äärealad ega intriigid. Tetsuo Kondo ei varja, et talle meeldivad ilusad asjad ja kenad kohad. Installatsiooni asupaiga Kadriorus, valisid küll „LIFT11” kuraatorid, kuid konkreetse koha äratundmine Kondo poolt oli silmanähtav. Jaapani arhitektid mõõtsid puud üle ja valmistasid raja täpselt nende järgi – nagu rätsepaülikond, mis tehakse spetsiaalselt kandja jaoks.

Arhitektid projekteerivad sageli maja kuju kasvavate puude järgi, kuid Kondo soovis oma sõnul minna veel kaugemale, saavutada elegantne looduse ja arhitektuuri tervik. „Me ei saa muuta metsa kuju, kuid usume, et metsa detailid võivad selles olekus saada üheks. Loodan, et saame tunda sellist metsa, arhitektuuri ja keskkonda, mida me veel ei tea,” arvas Tetsuo Kondo. Teose asupaik meenutab pigem metsa kui parki – selles seisnebki koha võlu.

Eestlase tugevat vaimset sidet metsaga ei ole võimalik mitte märgata. Paljud on meist lapsena unistanud rajast, mis kulgeb puude vahel ja millel liikudes tekib hõljumise tunne. Kas Kondol on õnnestunud tabada midagi eestlastele igiomast? Jaapani arhitekt on Tallinna vaadanud mittekohaliku süütu pilguga. Pilguga, mis on rikkumata mineviku sündmustest ja kogemuslikest kihistustest.

Miks on see teos installatsioon mitte püsiv rajatis? Ühelt poolt pole kokkuleppeliste piirangute tõttu püsivalt võimalik sellist objekti Kadrioru parki rajada, teiselt poolt ei oleks püsiva objekti puhul tegu ka sama lahendusega: konstruktsioon on peenike ja habras ja sellel on koormuspiirang (sellest on tingitud ka mehitatud valve). Püsiva objekti puhul oleks tulnud teha objekt märksa turvalisem, jämedam, toekam, aga ka kallim ja ilmselt ka igavam.

„LIFT11” alustades ei osanud me oodata, et ühe pargi installatsiooni kogemiseks tekib 300 inimesest koosnev järjekord. Festival on olnud tõeline laboratoorium, kus eri tüüpi linnaruumi teosed reaalselt läbi katsetatakse. Ettevalmistusprotsess, teose paiknemine avalikus ruumis ja publiku reaktsioon – kõik see on osa tervikust. Jah, teatud mõttes muudab selline avalikkuse tähelepanu teose atraktsiooniks, aga „LIFT11” üks eesmärke on murda eelarvamusi avaliku ruumi kunsti suhtes. Kuidas seda veel paremini teha, kui mitte isikliku positiivse kogemuse kaudu.

ÜKS MAJA

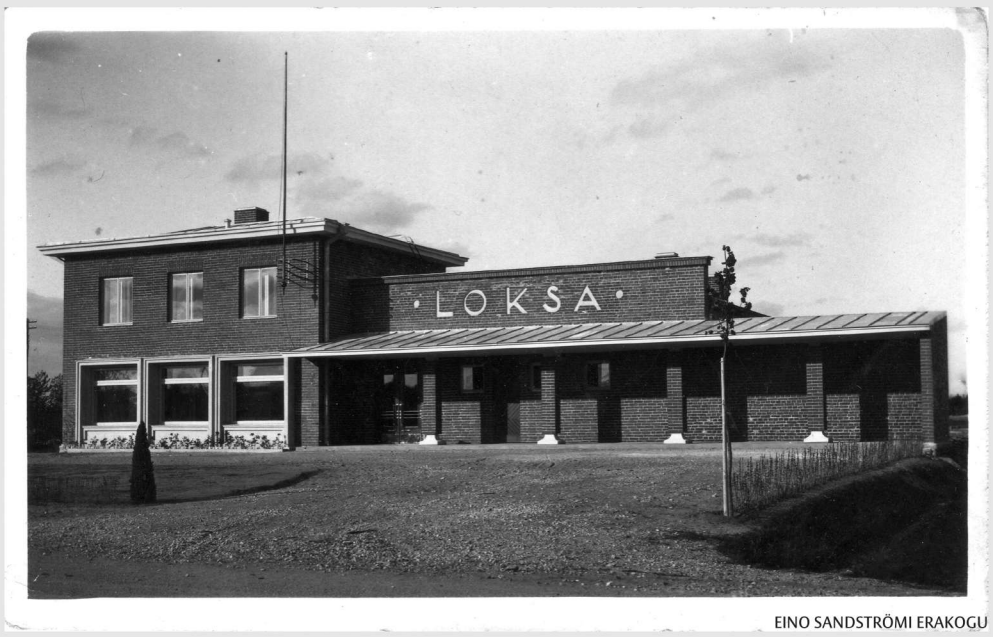

EINO SANDSTRÖMI ERAKOGU

Loksa autobussijaam
Arhitekt Elmar Lohk (oletatavalt)
Tellija Osaühing Mootor
Ehitaja Ehitus-Kooperatiivühing
Projekteeritud 1938. aastal
Ehitatud 1938.-39. aastal

Loksa autobussijaam

Eesti XX sajandi arhitektuuri kaardistamise programmi käigus on ajaloolaste huvivälja sattunud mitmeid hooneid, mis väärivad riikliku kultuurimälestise staatust. Üks selline on Loksa südames paiknev autobussijaam (1939), mille kavandas arvatavasti Elmar Lohk, Eesti esimese iseseisvusperioodi tuntumaid arhitekte.

1993. aastast linna staatuses Loksa on tähelepanuväärse ajalooga Eesti väikeasula. Sealne tellisetehas, mis II maailmasõja eel varustas Tallinna kõrval ka Helsingi ja Peterburi ehitusfirmasid, asutati 1874. aastal. Laevaehitusele, mis nagu tellisetootminegi on tänaseks paraku lõppenud, pandi alus 1903. aastal, mil valmis esimene elling. Loksa arhitektuursetest väärtustest hävis Nõukogude okupatsiooni ajal palju, kuid kiriku ning mõnede tsaariaegsete suvitusvillade kõrval leidub sealse ehituspärandi hulgas ka ainulaadne *art déco* ja funktsionalismi mõjuline modernistlik bussijaama hoone.

Ehituslugu

Loksa autobussijaam on teadaolevalt esimene spetsiaalselt bussijaamaks ehitatud hoone Eestis ning II maailmasõja eelsetest ainuke omalaadne. Bussijaama ehituse algataja oli osaühing Mootor, mis 1938. aastal Tallinna-Loksa liinil opereerima asus. Ettevõte tellis jaamahoone kavandi arvatavasti arhitekt Elmar Lohult (teade ajalehes Uus Eesti 10. VIII 1938). Ajaloohuvilise Eino Sandströmi sõnul oli bussijaama projekt mõeldud tüüpprojektina ning Mootor plaanis Loksa jaamahoone analooge rajada ka teistesse Eesti asulatesse. Sõja puhkemise tõttu jäi jaamahoonete rajamine aga pooleli.

Arhitektuur

Loksa bussijaama arhitektuurse ilme kujundavad ebasümmeetriliselt paigutatud mahud, suurte vitriinakendega esifassaad ning eksterjööri tumepunased tellisseinad. Ehituseks kasutatud tellised olid pärit Loksa kohalikust tehasest. Enamik kividest on ebastandardsed ja deformeerunud kujuga, mis viitab võimalusele, et esialgu oli plaan välisseinad krohvida. Reisijate varjualuse kohal paikneb parapett, mis kannab moodsas kirjatüübis teksti „LOKSA”. Hoone vundament on paekivist ning vahelaed ja osa tugipostidest monoliitsest raudbetoonist. Jaamahoone esimesel korrusel paiknesid ootesaal, töötajate ruumid, bussigaraažid, pagasiruum ning hooneesisele väljakule avatud varjualune reisijatele. Teisel korrusel olid bussijuhtide toad, mida kasutati majutamiseks, sest Tallinna buss saabus graafikujärgselt hilja õhtul ning väljus Loksalt varahommikul.

Loksa bussijaama hoone on tänaseni säilinud suhteliselt hästi. Osaliselt on muudetud vaid akende ja uste paigutust. Peasissepääsu esinduslikud tammepuidust klaasuksed on kahjuks hävinud nagu ka enamik interjööri detaile. Trepikojas ja teisel korrusel on osaliselt siiski säilinud sisedetaile (puidust trepp, uksetahvel, ahi, pliit, siseuste piirdelauad jm). Bussijaama hoones on 72 aasta jooksul perioodi tegutsenud nii kauplus, baar, pangakontor kui konstaablipunkt.

Hoone tähtsusest

Loksa jaamahoone sümboliseerib linna kiiret moderniseerumist 1930. aastatel. Lisaks tüpoloogilisele ainulaadsusele on Loksa bussijaam väärtuslik ka arhitekt Elmar Lohu loomingu arvatava näitena. II maailmasõja ajal põgenes Elmar Lohk Soome ning peatselt Rootsi, kus elas kuni surmani 1963. aastal. Tema sõjajärgsetel hoonetel, millest enamik on haiglad või koolimajad, on mitmeid Loksa bussijaamaga sarnaseid stiilivõtteid hoone üldproportsioonidest materjalikasutuseni. Eriti silmatorkav on Lohu järjekindlus punase savitellise kasutamisel fassaadimaterjalina. 1940. ja 1950. aastatel oli see levinud võte paljude põhjamaiste arhitektide loomingus ning Lohule võis mõju avaldada kokkupuude Alvar Aaltoga, kelle ateljees ta 1943. aastal enne Rootsi kolimist töötas. Kui Loksa bussijaam oli esimesi Lohu kavandatud hooneid, mille eksterjööris domineerib punane savitellis, siis Rootsis kujunes sellest üks Lohu põhilisi ehitusmaterjale. Tellise soe toon ja käsitsi töödeldusest tulenev kvaliteet loovad tervikliku atmosfääri näiteks Göteborgi Sahlgreni haiglakompleksi linnakus, kus enamik hoonetest on kavandatud Lohu juhendamisel.

Oma tugeva karakteriga on Loksa bussijaam kujundanud asula keskust 1939. aastast peale. Loksa linnasüda on praegu suhteliselt hõre ning karakteerseid hooneid on seal vähe. Bussijaama ning selle ümbruse korrastamisega saaks kujundada kvaliteetse avaliku ruumi, mis teeniks nii kohalike elanike kui turistide huve.

Artikli autori tänu kuulub Eino Sandströmile, Mart Kalmule, Triin Ojarile ning Jarmo Kaugele.

Carl-Dag Lige

Tartu,
Kuperjanovi 9
www.erm.ee

Eesti Rahva Muuseum
ESTONIAN NATIONAL MUSEUM

PÜSINÄITUS
„Eesti. Maa, rahvas, kultuur".
15. X – 31. XII **„Kiviaja graafika", „Tsitaat", „Saami trummid kunstiteostena".**

ERMi näitused ja muuseumipood avatud T – P kl 11 – 18.

ERMi postimuuseum
Tartu, Rüütli 15

PÜSINÄITUS „Iga ukseni päikeses ja sajus. Eesti rahvuslik postiametkond 90".
NÄITUS „Hammastega või hammasteta" kuni 15. III 2012.

Avatud K – P kl 11 – 18.

Raadi mõisapark

NÄITUSED „Raadi läbi aegade" ja **„Meie siin maal"**.
„Trükitud pildid ja kirjad. ERMi müürilehed ja plakatid siiberkapis" eelregistreerimisega (tel 735 0442 ja 735 0425, giidid@erm.ee).

TARTU LINNAMUUSEUM
Tartu, Narva mnt 23

Püsinäitus
„Dorpat. Jurjev. Tartu".
„Poriveski kõrts" kuni 11. XI.

Avatud T – L kl 11 – 18, info ja registreerimine tel 746 1911, e-post info@katarina.ee, http://linnamuuseum.tartu.ee

FILIAALIDE info
XIX sajandi Tartu linnakodaniku muuseum
NÄITUS „Pingid" kuni 26. XI.
Tartu, Jaani 16, tel 736 1545
Oskar Lutsu majamuuseum
Tartu, Riia 38, tel 746 1030
Püsiekspositsioon „Kirjanik Oskar Luts: elu ja kujutluse piiril".
KGB kongide muuseum
Tartu, Riia 15b, tel 746 1717.
Tartu Laulupeomuuseum
Tartu, Jaama 14
Püsinäitused „Laulu võim" ja **„Keisermantliga mees".**
Näitus **„Pillimeistri fantaasia C-duur"** kuni 9. XI.

TALLINNA KUNSTIHOONE
Tallinn, Vabaduse väljak 8

8. X – 20. XI **GRUPINÄITUS „Sündinud samas kohas: kujutis, mälu ja fiktsioon Baltimaades".**
Avamine 7. X kl 18.

KUNSTIHOONE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

BORISS MIHHAILOVI
„Ma pole mina"
kuni 16. X.
Kuraator **Tanja Muravskaja**.

TALLINNA LINNAGALERII
Tallinn, Harju 13

30. IX – 23. X **MARE TRALLA** ja anonüümsete kunstnike rühmitus **COOLTŪRISTĖSE** (Leedu) **näitus „Suhestumisnurk".**

Avatud K – P kl 12 – 18,
tel 644 2818,
info@kunstihoone.ee,
www.kunstihoone.ee

EESTI KUNSTIMUUSEUM

KUMU

KUMU KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34/Valge 1
Püsiväljapanek: „Varamu" (Eesti kunsti klassika 18. sajandi lõpust Teise maailmasõja lõpuni). „Rasked valikud" (Eesti kunst Teise maailmasõja lõpust taasiseseisvumiseni).
Näitused: „Teisele poole. Tallinna fotokuu rahvusvaheline kuraatorinäitus" kuni 8. jaanuar 2012. „Tadeusz Kantor. Poola avangardist ja teatriuuendaja" kuni 18. detsember 2011. „Urmas Ploomipuu valge maja" kuni 23. oktoober 2011. „Kaksikportree. Flaami sümbolistid James Ensor ja Jules de Bruycker" kuni 30. oktoober 2011.
Auditoorium: Briti kuraatori ja fototeoreetiku Liz Wellsi loeng. 7. oktoober kell 15. Tasuta. Mängufilm „Nowhere Boy" Režž Sam Taylor-Wood, Inglise 2009, 98′ 10. oktoober kell 18. Pilet 2,50/4 €. Euroopa kultuuripealinn Tallinn 2011 esitleb: Kumu Dokumentaal „Sinu sokkide värv: aasta Pipilotti Rist'iga" Režž. Michael Hegglin, Šveits, Austria 2009, 52′. 12. oktoober kell 18. Tasuta.
Üritus: Glämmilaat. 7. oktoober kell 18.–22. Pilet 4 €. Spetsiaalselt selleks õhtuks on 2 tundi tavapärasest pikemalt (kl 18-20) avatud näitus Kumu suures saalis "Teisele poole" Pilet 2 €.
Avatud: K 11–20, N–P 11–18
Info: 602 6000, muuseum@ekm.ee

NIGULISTE

NIGULISTE MUUSEUM
Niguliste 3
Püsiväljapanek: Kirikukunst alates 13. sajandist ning gildide, tsunftide, Mustpeade vennaskonna ja kiriku hõbevarad
Kontsert: Orelipooltunnid igal laupäeval ja pühapäeval kell 16.
Avatud: K–P 10–17
Info: 644 9903, niguliste@ekm.ee

EESTI KUNSTIMUUSEUM
Weizenbergi 34/Valge 1
Tallinn, 10127
tel 602 6001, faks 602 6002
muuseum@ekm.ee, **www.ekm.ee**

KADRIORU KUNSTIMUUSEUM

KADRIORU LOSS
Weizenbergi 37
Püsiväljapanek: 16.–20. saj. maalikunst (Madalmaade, saksa, itaalia, vene meistrid) 18.–20. saj. Lääne-Euroopa ja Vene tarbekunst ning skulptuur
Haridus: Avatud kunstitöötuba. 9. oktoober kell 11. ja 12.* Osalustasu 6.40 € **vene keeles*
Kontsert: Trio Romanss. 8. oktoober kell 18. „Viini õhtu". Pianist: Moye Kolodin (Saksamaa) 14. oktoober kell 18.Tasuta
Avatud: K 10–20, N–P 10–17
Info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

MIKKELI MUUSEUM
Weizenbergi 28
Püsiväljapanek: Johannes Mikkeli kollektsioon (16.–20. sajandi Lääne-Euroopa, Vene, Hiina kunst)
Näitus: „Portree kujutavas kunstis. Eesti erakogude põhjal" kuni 5. veebruar 2012
Pikk kolmapäev Kadriorus: Kunstnik – modell – tellija. Õhtu näitusel „Portree kujutavas kunstis. Eesti erakogude põhjal". Näitust tutvustavad kunstikogujad Nikolai Merkurjev ja Anne Lillioja St. Lucas galeriist (eesti ja vene keeles).
Avatud: K 10–20, N–P 10–17,
info: 606 6400, kadriorg@ekm.ee

ADAMSON-ERICU MUUSEUM
Lühike jalg 3
Näitus: „Igavesti naiselik" eksponeerib maalikunstnik Johannes Greenbergi ja skulptor Ferdi Sannamehe loomingu seda osa, mis väärtustab naise igavikuliselt kauneid ja harmoonilisi külgi. Näitus on avatud kuni 13. november 2011.
Kunstikelder on avatud iseseisvaks loominguliseks tegevuseks kõigile külastajatele nädalavahetustel kell 11.–18. Kunstikeldris saab mõtiskleda nähtud näituse „Igavesti naiselik" üle ning valmistada ise karakter-maske. Osalemine muuseumipiletiga.
Avatud: K–P 11–18
Info: 644 5835, adamson-eric@ekm.ee

EESTI KUNSTIPÄRANDI RESTAUREERIMINE: Eesti Kunsti Toetusfond, a/a 10220034379014, www.ekt.ee

---

KUNSTISALONG ALLEE
Tallinn, Pikk 34
(Sissekäik Roheliselt turult)

VANEMA KUNSTI ost ja müük. NÄITUSED, OKSJONID, HINDAMINE ja **RESTAUREERIMINE.**

Avatud E – R kl 10 – 18, L kl 11 – 15,
tel 646 4500, 512 7677,
e-post info@allee.ee,
www.allee.ee

HOP GALERII
Tallinn,
Hobusepea 2

ANNELI TAMMIK, BIRGIT SKOLIMOWSKI, EILVE MANGLUS, KADRI MÄLK, KAIRE RANNIK, KERTU TUBERG, KETLI TIITSAR, MARIA VALDMA ja **PIIA RUBER, „Kantavad pildid. Foto + ehe"**
kuni 11. X.
Kuraator **Margot Kask**.

Avatud N – T kl 11 – 18,
riiklikel pühadel suletud.

SEB Galerii
Tallinn, Tornimäe 2, V korrus

RIINA KIVIRÜÜT,
maalinäitus
„Hetked ja ajad"
kuni 28. X.

Avatud E – R kl 9 – 18,
e-post haus@haus.ee

VAAL GALERII
Tallinn, Tartu mnt 80d

7. – 29. X
JAAK VISNAPI
„Saladus".

Avatud T – R kl 12 – 18, L kl 12 – 16,
e-post galerii@vaal.ee,
tel 681 0871, www.vaal.ee

TARTU KUNSTIMUUSEUM
Tartu,
Raekoja plats 18

PÜSINÄITUS
„Inimene poolsajandis".
„Art Must Be Beautiful. Marina Abramovići valitud teosed"
kuni 13. XI.

Avatud K – L kl 12 – 18,
P kl 11 – 18, kuu viimane R tasuta,
tel 744 1920, www.tartmus.ee

A-GALERII
Tallinn, Hobusepea 2

SEIFIS
ESTER FAIMAN,
„Ajastu kaugusel"
kuni 10. X.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 16.

TAMPERE MAJA
Tartu, Jaani 4

PUSA
„Avastamata maailmad. Pitsilinnu saladus"
kuni 13. X.

Avatud E – R kl 9 – 17,
tel 738 6300,
www.tamperemaja.ee

TARTU KUNSTIMAJA
Tartu, Vanemuise 26

Kaasaegse kunsti festivali
„ART IST KUKU NU UT"
rahvusvaheline kuraatoriprojekt
„Keeldumised" kuni 16. X.
Kuraatorid **Ellen Blumenstein** ja **Kathrin Meyer**.

Avatud K – E kl 12 – 18,
tartuart@hot.ee, tasuta.

VÕRU LINNAGALERII
Võru, Liiva 13

I KORRUSEL
JAAN LUIK, HANNES VARBLANE, LAILA TALUNIK, RIHO SIBUL ja **ÕNNE LUHA, ühisnäitus.**
II KORRUSEL
MARIKA ALVERI ja **BRANKA JOVANOVIĆI ühisnäitus** ning **OVE KALDE fotonäitus.**
Näitused on avatud kuni 21. X.

Avatud E – R kl 12 – 18.30
ja ürituste toimumise ajal,
tasuta, www.vorukannel.ee

ROTERMANNI SOOLALADU
Tallinn, Ahtri 2

SUURES SAALIS
8. X – 11. XII **EESTI ARHITEKTIDE LIIDU 90. juubeli näitus „Jäljed".**
GALERIIL
„Värske Eesti plakat 2011" kuni 6. XI.
KELDRISAALIS
TARMO LUISU valgustinäitus „Mängud tulega" kuni 23. X.
I KORRUSEL
Tartu Maarja kiriku taastamise konkursitööde näitus. Arhitektuurimakettide avakollektsioon. Suur Tallinna makett. Sahtlinäitused (Suur Tallinn, Juugend Eestis, Eesti puitarhitektuur jpm).

Avatud K kl 12 – 18, N kl 12 – 20, R – P kl 11 – 18, tel 625 7000, faks 625 7003,
e-post info@ arhitektuurimuuseum, www.arhitektuurimuuseum.ee

---

d r a a k o n i g a l e r i i
Tallinn, Pikk 18

EPP KUBU & MARIA AUA,
„I AM SO" kuni 15. X.
KELDRISAALIS
KASPAR AUS,
„KADUNUD JA PÜHA"
kuni 15. X.

Avatud E – R kl 11 – 18, L kl 11 – 17,
tel 646 4110, e-post galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/draakon/dindex.htm

OKUPATSIOONIDE MUUSEUM
Tallinn, Toompea 8

Okupatsioonide Muuseum

PÜSIEKSPOSITSIOON
sündmustest ja arengutest Eestis 1940 – 1991.

Avatud T – P kl 10 – 17.30,

Palamuse O. Lutsu Kihelkonnakoolimuuseum
Palamuse, Köstri allee 3

Püsiekspositsioon kihelkonnakooli elust XIX sajandi lõpul läbi O. Lutsu „Kevade".
BETTI ALVERI MUUSEUMI näitus kuni 14. X.

Avatud E – P kl 10 – 17,
e-post info@palmuseum.ee,
www.palmuseum.ee, tel 776 0514.
PALAMUSE ON MU MÕTETES,
„KEVADE" MINU SÜDAMES

EESTI TARBEKUNSTI- JA DISAINIMUUSEUM
Tallinn, Lai 17 (sissepääs sisehoovist)

EESTI TARBEKUNSTI- JA DISAINIMUUSEUM
ESTONIAN MUSEUM OF APPLIED ART AND DESIGN

I KORRUSEL
„UUTMOODI" kuni 6. XI.
Uudsed lahendused. Innovatsiooninäited eesti disainist.
II JA III KORRUSEL
PÜSIEKSPOSITSIOON „Ajamustrid 3".
TREPIGALERIIS
„Vorm portselanis" kuni 6. XI.

Avatud K – P kl 11 – 18, tel 627 4600, e-post info@etdm.ee, www.etdm.ee
Kolm korda aastas poole hinna laupäev: **9. IV, 6. VIII** ja **22. X.**

Hobusepea Galerii
Tallinn, Hobusepea 2

ITI KASSER,
„Parvlemispraktikad"
kuni 17. X.

Avatud K – E kl 11 – 18, tel 627 6777,
e-post galerii@eaa.ee,
www.eaa.ee/hobusepea/hindex.htm

EESTI KUNSTNIKE LIIT — VABADUSE GALERII
Tallinn, Vabaduse väljak 6

JAAN KLÕŠEIKO
fotonäitus
„Vabaduse väljak"kuni 25. X.

Avatud E – R kl 10 – 18,
L kl 11 – 15,
e-post ekl@eaa.ee, tel 627 3630.

TEATRIGALERII

ENDLA TEATRIGALERII
Pärnu, Keskväljak 1

SAMMASSAALIS
„Armastusega End(l)ale".
Idee ja lavastus **Kaili Viidas**,
fotod **Kalle Veesaar**.
TEATRIKOHVIKUS
KATRINA TANG, fotonäitus
„Vanaema kodu võlud".
Näitused on avatud kuni 29. X.

Avatud maja lahtioleku aegadel.

EESTI AJALOOMUUSEUM

MAARJAMÄE LOSS
Tallinn, Pirita tee 56
SUURNÄITUS „Iseolemise tahe. 90 aastat Eesti Vabariiki".
„Hüvasti, Charlie! 20 aastat kommunismi kokkuvarisemisest Euroopas".
AJALOO LAUPÄEVAKUD koos filmiga.
Kava **www.ajaloomuuseum.ee**
Avatud K – P kl 10 – 17.

SUURGILDI HOONE
Tallinn, Pikk 17
PÜSINÄITUS „VISA HING. 11 000 aastat Eestimaa ajalugu".
Sisehoovis **väliekspositsioon „Ajaloo nägu".**
Gildisaalis **„Silmapilkline ülessewõte. Eesti foto 1850–1912".**

Avatud N – T kl 10 – 18, K suletud.

Tasuta külastuspäev iga kuu viimane N.
Muuseumipood Börsi käigus on avatud iga päev kl 10 – 18.

UNGARI INSTITUUDI GALERII
Tallinn,
Piiskopi 2

ungari instituut

FOTONÄITUS
„MOME Masters"
kuni 4. XI

Avatud E – N kl 10 – 17,
R kl 10 – 14,
www.unginst.org.ee

EESTI INTERPREETIDE LIIT
ASSOCIATION OF ESTONIAN PROFESSIONAL MUSICIANS

SIGRID KUULMANN (VIIUL)
MARKO MARTIN (KLAVER)

10. OKT. 17.00 KEILA MUUSIKAKOOL
13. OKT. 19.00 MUSTPEADE MAJA

Kavas: SCHUMANN YSAYE CHAUSSON FRANCK

Interpreetide Liidu 10. HOOAJA AVAKONTSERT!

Piletid 8.-/ 4.- eur müügil Piletilevis ja tund enne algust kohapeal. Lisainfo www.interpreet.ee

EESTI KULTUURKAPITAL · Eesti Rahvusringhääling · PILETILEVI kultuur on lähedal

---

Hõimupäevad

Oktoober 2011 www.fennougria.ee

NÄITUSED
7.10–3.11 **Kuibo elät, karjalainen?** Eesti Kunstiakadeemia 2011. aasta soome-ugri uurimisreisi jäädvustusi
14.10–31.12 Kolmiknäitus: **Kiviaja graafika, Tsitaat, Saami trummid kunstiteostena** ERMi näitusemajas

FILM
10.–13.10 Soome-ugri filmipäevad kinos Artis:
Maasikad-muulukad, Suguvõsa viimane, Tsiitsitajad
www.kino.ee

SEMINAR
N 13.10 **Vepsa-Karjala välitöödest** ERMs
L 15.10 **Hõimurahvaste koostööst** Rahvusraamatukogus

MUUSIKA
Kammermuusika kontserdid hõimurahvaste klassikast
14.–18.10 Viljandis, Viljandi- ja Järvamaa mõisates
R 28.10 kell 17 Tallinna Keskraamatukogus

Hõimupäevade kontserdid
N 13.10 kell 18 Tartu Ülikooli aulas
R 14.10 kell 19 Viljandi Pärimusmuusika Aidas

SUUR HÕIMUPÄEV
L 15.10 kell 15-20 Pirita Lillepaviljonis, Tallinnas
Pärimusmuusikakontsert ja tantsutuba,
infolauad, kirjandus, käsitöö, rahvuslikud suupisted

Külalised
udmurdi **Ekton Korka**, komi **Mihhail Burdin**, mari **Kuvan Kengež**, mordva **Kelu**, vadja **Maaväči**, soome **duo Ruhje**, saam **Piera Jovnna Somby**, ungari **Endre Papp** ja **Tamás Péter**, **handi–mansi noorteansambel**

fenno-ugria · Eesti Pärimusmuusika Keskus · Hõimusahvastepäevad · Tallinn · Eesti kultuurkapitsal · Balassi Instituut · Kultuuriministeerium · Norra saatkond · Soome suursaatkond Tallinn

---

SOOME INSTITUUT

Soome-Eesti Instituudi Sihtasutuse esindus arendab Soome ja Eesti vahelist kultuurisuhtlust ja haridusalast koostööd. Instituut pakub teavet Soome kohta ning edendab riikidevahelisi ühiskonna- ja majanduselu kontakte.

Soome Instituut kuulutab välja konkursi

kultuurisekretäri

ametikoha täitmiseks Tartus.

Kultuurisekretäri peamised ülesanded on
- soome keele ja kultuuri koostöövõrgustiku koordineerimine
- soome keele õpetajate täienduskoolitus
- üleriigilise soome keele olümpiaadi organiseerimine
- soome keele alase koostöö koordineerimine ja teavitamine
- Soomega seotud ettevõtmiste korraldamine

Kandideerimise eeldus on
- tööülesannetele vastav kõrgharidus
- Eesti ja Soome haridussüsteemi väga hea tundmine
- oskus pakkuda uusi ideid, algatusvõime ning iseseisvus tööülesannete täitmisel
- koostöövalmidus ning võrgustumise oskus
- hea suuline eneseväljendusoskus ning esinemiskogemus
- väga hea eesti ja soome keele oskus nii kõnes kui kirjas

Kasuks tuleb teiste võõrkeelte oskus (inglise, vene) ning projekti eelarve koostamise ja rahastaja leidmise kogemus.

Omalt poolt pakume
- iseseisvust, liikuvust ja väljakutseid pakkuvat tööd
- rahvusvahelist töökeskkonda
- enesetäiendamisvõimalusi
- konkurentsivõimelist palka

Ametikohale kandideerijal palume esitada
- avalduse
- elulookirjelduse
- kõrgharidust tõendava dokumendi

Tööleping on tähtajaline (3–5 aastat), ametisse asumise aeg kokkuleppel. Avaldused palume esitada hiljemalt 31. oktoobriks kl 16 postiaadressil Soome Instituut, Harju 1, 10146 Tallinn või meiliaadressil tallinn@finst.ee, infotel 631 3917, juhataja Riitta Heinämaa.
www.finst.ee

---

13. OKT. 19.00 Mustpeade majas

SIGRID KUULMANN MARKO MARTIN

EIL 10. hooaja avakontsert

INTERPREETIDE LIIDU ESIMENE FESTIVAL

EESTI INTERPREETIDE LIIT · ASSOCIATION OF ESTONIAN PROFESSIONAL MUSICIANS

15. OKT. 18.00 Niguliste kirikus

Niguliste orelid

Valik orelimuusikat erakordsete ansamblite esituses

14. OKT. 18.00 Mustpeade majas

kammer· muusika mammut· kontsert

Pea neli tundi muusikat mitmes saalis

16. OKT. 18.00 Estonia kontserdisaalis

EESTI PIANISTIDE GALA KONTSERT
MUUSIKA-KESKKOOL 50

Eesti esindusklaveri toetuseks esinevad P. Lassmann, L. Väinmaa, M. Mikalai, K. Ratassepp, R. Taal, M. Martin, K.-A. Sumera, S. Lassmann, M. Poll, M. Mattisen, R. Rannap

EESTI KULTUURKAPITAL · Tallinn · Eesti Rahvusringhääling · PILETILEVI kultuur on lähedal · Puhkus Eestis · Kultuuriministeerium

---

EKL TARTU OSAKOND

Teisipäeval, 11. oktoobril kell 18
Tartu Kirjanduse Majas
(Vanemuise 19)

KIRJANDUSLIK TEISIPÄEV

KARL RISTIKIVI PÄEV

Ingrid Velbaum-Staub, „Herbert Salu 100"
Janika Kronberg, „Mida kõnelevad meile vanad postkaardid"
(Ristikivi reisidelt saadetud kaartide põhjal)

Toeteb Eesti Kultuurkapital

TARTU ÜLIKOOL

Tartu Ülikool ootab

KANDIDAATE RAHVUSMÕTTE AUHINNALE

Käesoleva aasta 1. detsembril toimuval rahvusülikooli 92. aastapäeva aktusel annab Tartu Ülikool kaheksandat aastat välja Rahvusmõtte auhinna isikule, kes on oma loominguga silmapaistvalt edendanud Eesti rahvuslikku ja riiklikku eneseteadvust.

Kandidaate saavad esitada Tartu Ülikooli nõukogu liikmed, teaduskondade ja asutuste nõukogud ning Eestis registreeritud juriidilised isikud **kuni 31. oktoobrini 2011.** Ettepanekuid kandidaatide kohta oodatakse TÜ rektori nimele aadressil Ülikooli 18, 50090 Tartu või e-posti aadresssil rektor@ut.ee.

Lisainfo **http://www.ut.ee/1066574**

RAAMATUKAUPLUS

AS ALLECTO
Raamatute hulgi- ja jaemüük (asutatud 1993), Tallinnas Juhkentali 8 avatud E – R kl 9 – 18 ja L kl 11 – 16. Inglis-, saksa-, prantsus- ja hispaaniakeelse kirjanduse õppematerjalid, eriala- ja ilukirjandus, teatmeteosed, postkaardid ja kalendrid. Aastaringsed sooduspakkumised. Tel 627 7231, 627 7230, faks 627 7233, e-post **allecto@allecto.ee**

RAHVA RAAMAT
Pärnu mnt 10. Eestikeelne kirjandus, õpikud, töövihikud, vanad raamatud. Avatud E – R kl 9 – 19, L kl 10 – 17, P kl 10 – 16.
Viru keskus III korrus ja IV korrus
Eesti-, vene- ja võõrkeelne kirjandus, kontoritarbed, CD ja DVD. Avatud E – P kl 9 – 21.

BUKINIST J. Hammer www.oldbooks.ee,
Roosikrantsi 6, Tallinn, tel 644 2633.

APOLLO

APOLLO RAAMATUKAUPLUSED www.apollo.ee

Tallinnas
Solarise keskuse II korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.
Kristiine keskuse I korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.
Ülemiste keskuse I korrusel, avatud E – P kl 10 – 21.

Tartus
Tartu kaubamaja III korrusel, avatud E – L kl 9 – 21, P kl 10 – 19.
Lõunakeskuses II korrusel avatud E – P kl 10 – 21.

Pärnus
Kaubamajakas, avatud E – P kl 10 – 20.

Rakveres
Vaala keskuses, avatud E – R kl 10 – 19, L kl 10 – 18, P kl 10 – 16.
Krooni keskuses, avatud E – R kl 9 – 19, L kl 9 – 17, P kl 10 – 15.

Haapsalus
Haapsalu Kaubamaja II korrusel,
avatud E – R kl 9 – 19, L kl 10 – 17, P kl 10 – 15.

Apollo püsikliendile 5%-ne kehtib raamatutele, filmidele, mängudele, muusikale ja kontoritarvetele. Iganädalased eripakkumised püsiklientidele.

Klienditugi 633 6000, e-post **info@apollo.ee**

Euroopa Liidu programm Folk music in musEUms - Young musicians & Old instruments toetab:

Pärimusmuusika

LÕIKUSPIDU

Viljandi Pärimusmuusika Ait

Eesti Pärimusmuusika Keskus

REEDE, 14. OKTOOBER

19.00 Hõimupäevade suurkontsert 1 € / 2 €

21.00 Tantsumaja Ekton Korka'ga (Udmurdi) 1 € / 2 €

23.00 Nikns Suns 3.50 € / 5 €

LAUPÄEV, 15. OKTOOBER

12.00 Õpituba - Kouame Sereba (Elevandiluurannik) Tasuta

14.00 Vetelkõndijad - Kristiina Ehin ja Sofia Joons 3.50 € / 5 €

16.00 Kolm kannelt - Kadri Lepasson, Kati Soon, Ann-Maria Piho 2 € / 3 €

17.00 VEM 2 € / 3 €

18.00 Jutuvestja Jan Blake (Jamaika/Inglismaa) & Kouame Sereba (Elevandiluurannik) 6.50 € / 8 €

20.00 Noored muusikud, vanad instrumendid - Folk Music in Museums (Eesti, Norra, Itaalia, Kreeka) 3.50 € / 5 €

22.00 Gjangstas Päradais, Folkloob, Etnokulpide jagamine 3.50 € / 5 €

Lasteprogramm ja mängutuba

Passid (15 € / 21 €) ja üksikpiletid müügil Piletilevis

www.folk.ee

Hoiupartnerid A. Le Coq LHVpank Postimees Äkala Eesti Ekspress Maaleht ERR Meedius ecoprint Tartu Ülikool Haridus- ja Teadusministeerium Piletid PILETILEVI Culture Programm „Kultuur" FOLK MUSIC in MUSEUMS

Kultuur kutsub 2011 TALLINN EUROOPA KULTUURIPEALINN

Postimees TALLINK LENNUPARTNER ESTONIAN AIR

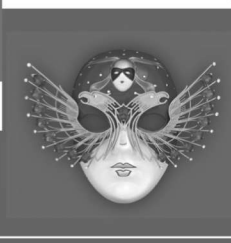

Teatrifestival
Kuldne Mask
Eestis 2011

Tallinn 2011 esitleb:
eriprogramm „Perm. Aktuaalne linn"

4. november Nokia Kontserdimaja
CASTING OFF (Lahutamine) /
Reisimine vastutuult
Teater „Jevgeni Panfilovi ballett"

7. november Vene Teater
Martin MacDonagh INISHMAANI IGERIK
Teater „Silla juures"

emt

EMT TOPELTPLUSS KLIENDILE PILETISOODUSTUS
KÕIKIDEL ETENDUSTEL ON EESTIKEELNE SÜNKROONTÕLGE

www.piletilevi.ee
www.ticketpro.ee
www.goldenmask.ee

Integratsioon ja Migratsiooni Sihtasutus Meie inimesed · EESTI KULTUURKAPITAL · Eesti Päevaleht · UNESCO

www.tallinn2011.ee

JUBILATE 2011 · kontserdisari

EMTA kontserdibüroo www.ema.edu.ee

INFO

Sissepääs tasuta

EESTI MUUSIKA- JA TEATRIAKADEEMIA

Neljapäev
20. oktoober
kell 18.00
EMTA kammersaal
(Rävala pst 16, C-405)

Kavas:
J.S.Bach, A.Pärt
M.Ravel, M.Saar

Esinevad
EMTA klaveriüliõpilased:
A.Ahmetžanova, K.Karja
D.Liiv, K.Lissijenko
J.Randvere, J.Teppo

Ettekannetega esinevad
dots Tiia Järg ja
EMTA muusikateaduse
doktorant Aare Tool

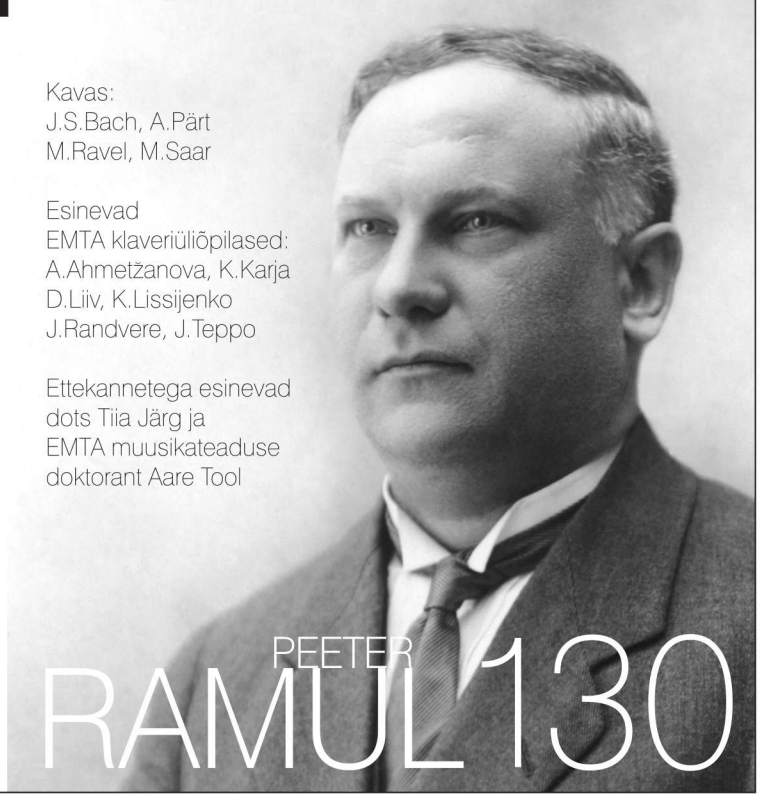

PEETER
RAMUL 130

Südamlikud õnnesoovid kauaaegsele õppejõule

emeriitprofessor
AIME UNDILE

70. sünnipäeva puhul

Eesti Kunstiakadeemia
stsenograafia osakonna
tudengid ja õppejõud

KULTUURIESINDUS

▶ **SOOME INSTITUUT** Harju 1, 10146 Tallinn, tel 631 3917, faks 631 3952, e-post tallinn@finst.ee, www.finst.ee.

▶ **SOOME INSTITUUT** Vanemuise 19, 51014 Tartu, tel 742 7319, faks 742 7097, e-post tartu@finst.ee, www.finst.ee. Avatud E – R kl 10 – 16, K kl 10 – 18.

▶ **TAMPERE MAJA** Jaani 4, Tartu, tel 738 6300, www.tamperemaja.ee.

▶ **BRITI NÕUKOGU** Vana-Posti 7, 10146 Tallinn, tel 625 7788, faks 625 7799, e-post british.council@britishcouncil.ee, www.britishcouncil.ee.

▶ **UNGARI INSTITUUT** Piiskopi 2, 10130 Tallinn, tel 644 0817, e-post unginst@unginst.org.ee, www.unginst.org.ee. Avatud E – N kl 10 – 16, R kl 10 – 14.

▶ **GOETHE INSTITUUT** Suurtüki 4b, Tallinn, tel 627 6960, faks 627 6962, e-post info@tallinn.goethe.org.
Info (saksa ja eesti keeles) kodulehküljel www.goethe.de/tallinn.

▶ **TAANI KULTUURI INSTITUUT** Vene 14, 10123 Tallinn, tel ja faks 646 6373, e-post info@dankultur.ee, www.dankultur.ee.

▶ **EESTI INSTITUUT** Suur-Karja 14, 10140 Tallinn, tel 631 4355, www.estinst.ee.

Eesti Kontsert

Kontserdinädal

7.–13. oktoober

R 7. X kell 19 Võru kultuurimaja Kannel
L 8. X kell 19 Tartu Ajaloomuuseum
WEEKEND GUITAR TRIO
Koostöös RMKga

R 7. X kell 19 Vanemuise kontserdimaja
L 8. X kell 19 Pärnu kontserdimaja
Kulla ja kivi kõlad
FORBIDDEN CITY CHAMBER ORCHESTRA (Hiina)
Orkester hiina traditsioonilistel pillidel
Koostöös EV Kultuuriministeeriumiga ja festivaliga Orient et Occident

R 7.X kell 19 Mooste mõis
K 12. X kell 19 Harmi mõis
Kes kirjutas rahvamuusika?
TRIINU TAUL ja **PEETER REBANE**

R 7. X kell 19 Haanja rahvamaja
Renessanssmosaiik
HORTUS MUSICUS
Kunstiline juht **Andres Mustonen**

R 8. X kell 16 Väravatorn
T 11. X kell 19 Paide kultuurikeskus
Rahvusvaheline muusikapäev
Ajatud trubaduurid
TÕNIS MÄGI
ANDRES MUSTONEN
HORTUS MUSICUS

T 11. X kell 19 Vanemuise kontserdimaja
BALTIC CONCERT EXPRESS
Sinfonietta Rīga barokkansambel
Reinut Tepp (klavessiin)
Kavas saksa, itaalia ja prantsuse barokkmuusika

T 11. X kell 18 Karksi valla kultuurikeskus
K 12. X kell 19 Laupa mõis
Urmas Sisask
"Nüüdisaegne Sodiaak"
NEEME PUNDER (flööt)
TIIT PETERSON (kitarr)
URMAS SISASK (jutustaja)

T 11. X kell 19 Estonia kontserdisaal
N 27. X kell 19 Peterburi Jaani kirik
ELIITKONTSERDID II
Ferenc Liszt 200
RALF TAAL (klaver)
12 transtsendentset etüüdi S 139
Koostöös Eesti Interpreetide Liiduga

Ralf Taal

N 13. X kell 19 Tallinna Tehnikaülikooli aula
Las jääda ükski mets
ANDRES VALKONEN 60
Triinu Taul ja **Tuuli Taul**
Tõnis Mägi ja **Ivo Linna**
Andres Valkonen (klaver)
Kaastegev **Raivo Tafenau ansambel** ja **TTÜ naiskoor**

Tallinn 614 7760
Tartu 737 7537
Pärnu 445 5800
Jõhvi 334 2000
www.concert.ee

NÄITUSED

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
NATIONAL LIBRARY OF ESTONIA

13. oktoobrini	fuajeegaleriis **Fuji mägi maailmale.** Jaapani maal
19. oktoobrini	peanäitusesaalis Väiketekstiilide näitus **SÕNA**
3. novembrini	humanitaarteaduste saalis **Sergei Dovlatov: autorilt**
25. oktoobrini	6. korruse näitusesaalis **Risttee.** Einar Vene maalid
3. novembrini	6. korruse trepigaleriis **Kuibo elät, karjalainen?** EKA 2011. a. soome-ugri uurimisreisi materjalidest
30. novembrini	raamatukogu Veetorni t. poolsel küljel **KAART & kaart - ajareis Tallinnas**
Püsinäitused	3. korrusel **Eduard Wiiralti galerii** 5. korrusel **Eesti riiklike teenetemärkide galerii**
Avatud	E-R 11-20, L 12-19 **www.nlib.ee/uritused**

Fotomuuseumi Fotohoovis
Raekoja 4/6, otse Raekoja taga
/oktoobri lõpuni/

LY LESTBERGI
ajas muutuv
ruumilahendus
"_____"

NB! eriti soovitatav
tuulise ja/või vihmase ilmaga

TARTU ÜLIKOOL

Tartu Ülikooli Muuseumid

Tartu Ülikooli ajaloo muuseum
Tartu, Lossi 25
Püsiekspositsioon
„Tartu ülikool 17. sajandist tänapäevani".
Näitus ***„Kukruse kaunitar ja tema kaasaegsed: Eesti rikkalikem kalmistu muinas- ja keskaja piirilt "*** kuni 30. detsembrini.
Tel 737 5674, avatud K – P kl 11 – 17,
http://www.ajaloomuuseum.ut.ee

Vanas anatoomikumis (Lossi 38) näitus
„200 aastat vana anatoomikumi".
Avatud T– L kl 11 – 17, ajutiselt suletud alates 29.oktoobrist.

Tartu Ülikooli kunstimuuseum
Tartu, Ülikooli 18
Püsiekspositsioonis
antiikkunst Pompei stiilis interjööris.
Tel 737 5384, avatud E – R kl 11– 18,

Tartu Ülikooli loodusmuuseum
Tartu, Vanemuise 46
Püsiekspositsioonis **loomad, kivistised ja mineraalid.**
Näitus ***„Planeet Maa uurimine Darwinist tänapäevani".***
Tel 737 6076, avatud K – P kl 10 – 16.

VENE TEATER
РУССКИЙ ТЕАТР ЭСТОНИИ

HOOAJA AVAMINE!

III MUSKETÄRI
A. DUMAS' ROMAANI AINETEL
ESIETENDUS 14. JA 15. OKTOOBRIL
Sünkroontõlge eesti keelde.
Piletid müügil teatri kassas, Piletilevi ja Piletimaailma kassades.
Vabaduse väljak 5, tel. 6 114 911, www.veneteater.ee
Vene Teatri koostööpartner BLRT GRUPP
Meediapartner
Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie inimesed
EESTI KULTUURKAPITAL
KULTUURIMINISTEERIUM

CIRQUE DU SOLEIL

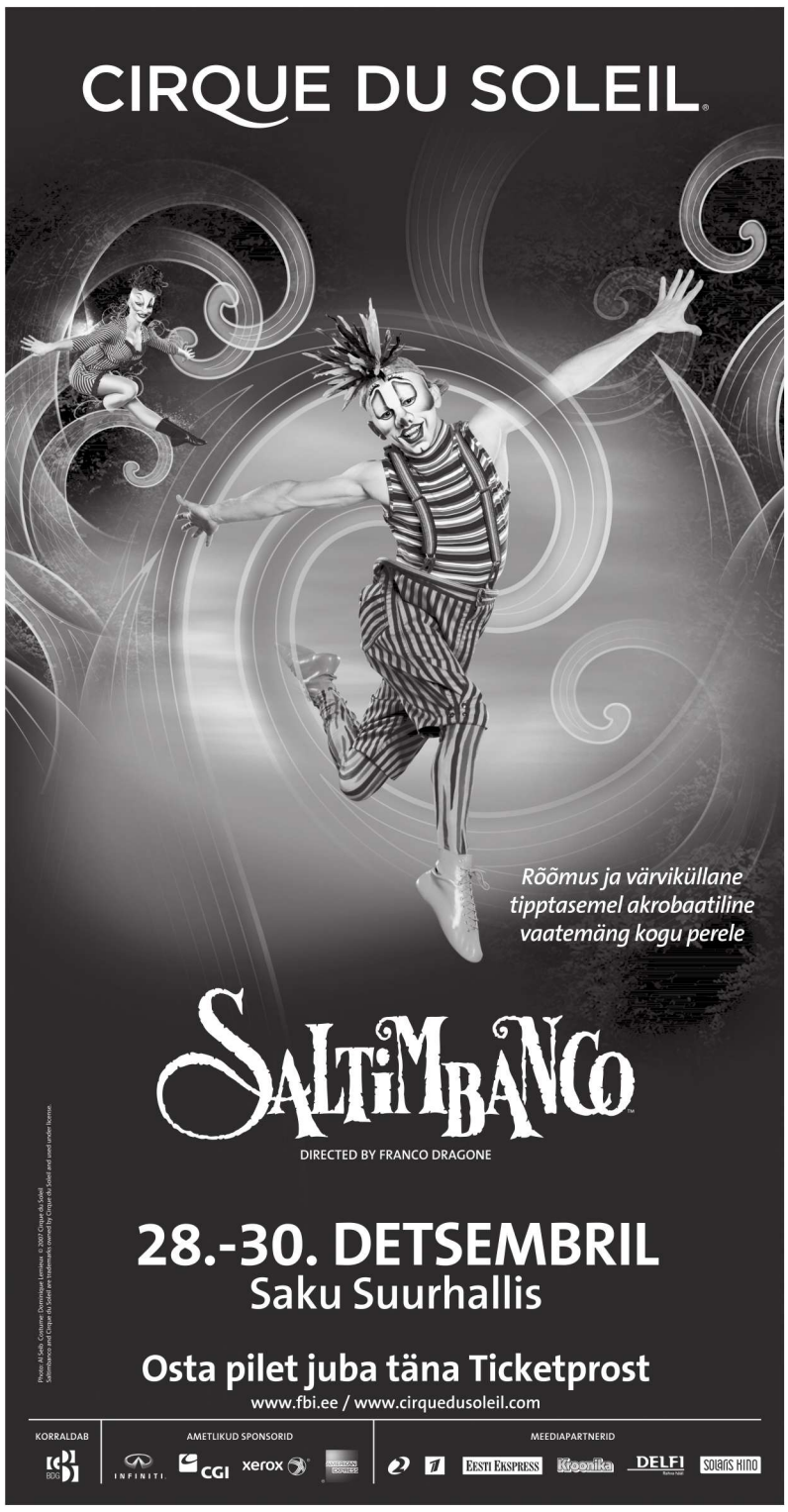

28.-30. DETSEMBRIL
Saku Suurhallis
Osta pilet juba täna Ticketprost
www.fbi.ee / www.cirquedusoleil.com
KORRALDAB
AMETLIKUD SPONSORID
MEEDIAPARTNERID

SEESTI TEATRI- JA MUUSIKAMUUSEUM
Tallinn, Müürivahe 12
www.tmm.ee

PÜSIEKSPOSITSIOON
„Muusikainstrumente läbi mitme sajandi".
NÄITUS „Lapsepõlvelood. Eesti näitlejate ja muusikute lapsepõlvemälestused ja -unistused läbi aegade".
Muuseumi kodulehel **e-kartoteek:**
http://tmm.ee/kartoteek

Avatud K – L kl 10 – 18,
infotel 644 6407, info@tmm.ee

SÄREVI TEATRITUBA
Tallinn, Tina 23 – 13
Avatud ettetellimisel,
tel 644 2884, 648 5838.
http://teatrituba.tmm.ee
Loengute ja lasteprogrammide tellimine tel 648 5838,
annely.voitka@tmm.ee

TALLINNA KIRJANIKE MAJA
MUSTA LAEGA SAALIS
Harju tänav 1
www.ekl.ee

KIRJANDUSLIK KOLMAPÄEV

12. oktoober kell 18

„SELTSIMAJA ÕHTU"

Uue Maailma seltsimaja
on justkui kinni, aga tegelikult on ta ikka avatud.

Seekord **musta laega saalis.**

Esinevad
Peeter Sauter,
Olavi Ruitlane,
Karl Martin Sinijärv,
Erki Andres Nuut jpt.

Info 627 6410

Üritust toetab
Eesti Kultuurkapital

Eesti Kirjanike Liit

SALONG
{ÕDUS, STIILNE & LOOMINGULINE}

Pariis 1966

Altia Eesti esitleb:
15. oktoober kell 19 MUSTPEADE MAJA, Tallinn
20. oktoober kell 19 ATHENA KESKUS, Tartu

***ERKKI OTSMAN** vokaal*

JAAK LUTSOJA akordion
ANDRANIK KECHEK klaver
TANEL LIIBERG kontrabass

Stiil LIIVIKA PÕVAT-STRAUS • Stiilifotograaf SVEN TUPITS
Video KÜLLI MARISTE

Laulud Charles Aznavouri, Jacques Brelt, Gilbert Bécaud, Juliette Gréco, Serge Gainsbourgi, Yves Montandi, Marie Laforet jt. repertuaarist. Muusikat filmidest „Cherbourgi vihmavarjud " ning „Mees ja naine". Piletihinnas kaetud laudadel suupisted ja joogid. Koostööpartnerid: Athena Konverentsi-ja Kultuurikeskus, Pagaripoisid, stiilifotograaf Sven Tupits. Piletid Tallinnas 20 eurot, Tartus 15 eurot müügil Piletilevi ja Piletimaailma müügikohtades.

Kultuur kutsub 2011 TALLINN
Postimees TALLINK LENNUPARTNER ESTONIAN AIR

UltraMarine
Rahvusvaheline ehtekunsti näitus

Noblessneri valukoda, Tööstuse 48, Tallinn,
avamine 7. oktoobril kell 17.
Avatud N - P, 12 - 18, tasuta. www.ultramarine.ee

SIRP

INFOTELEFON 682 9070
FAKS 682 9071
TOIMETAJAD 564 50 108
e-post sirje@sirp.ee
Sirp Internetis
www.sirp.ee

Peatoimetaja Kaarel Tarand 682 9076 kaarel@sirp.ee
Arhitektuur Margit Mutso 682 9073 margit@sirp.ee
Esseistika Valle-Sten Maiste 682 9074 valle@sirp.ee
Film Tarmo Teder 682 9072 tarmo@sirp.ee
Kirjandus Doris Kareva 682 9074 doris@sirp.ee
Kunst Reet Varblane 682 9073 reet@sirp.ee
Muusika Tiina Mattisen 682 9073 tiina@sirp.ee
Teadus Marek Strandberg 682 9076 marek@sirp.ee
Teater Tambet Kaugema 682 9078 tambet@sirp.ee

Keeletoimetaja Aili Künstler 682 9075 aili@sirp.ee
Keeletoimetaja (teadus) Ellen Arnover
Korrektor Tiina Kivikas 682 9075 tiinak@sirp.ee
Kujundus Piia Ruber 682 9077 piia@sirp.ee
Reklaam, sekretär Sirje Kaus 682 9070 sirje@sirp.ee
Uudised Jürgen Rooste jyrgen@sirp.ee

Toimetuse aadress ja postiaadress,
10146 Tallinn, Voorimehe 9

Trükk, AS Printall, Peterburi 64a.
Väljaandja **Sihtasutus Kultuurileht,**
10146 Tallinn, Voorimehe 9

Kui Sirp ei jõua postkasti õigeaegselt,
siis palume helistada tel 617 7717.

Honorari makstakse iga kuu II ja IV neljapäeval.
Honorariprobleemide korral võtta ühendust
e-posti aadressil katrin@kl.ee või tel 683 3105.

VÄLJAANDMIST TOETAB
EESTI KULTUURKAPITAL

EESTI KULTUURKAPITAL

SA Archimedes

9 771406 625005